

Klimaatwet

Het doel van dit wetsvoorstel is een kader te scheppen voor het ontwikkelen van beleid gericht op onomkeerbaar en stapsgewijs terugdringen van de Nederlandse emissies van broeikasgassen teneinde wereldwijde opwarming van de aarde en de verandering van het klimaat te beperken.

Wetsvoorstel 34534 met toelichting

- 13.06.2016 ingediend bij Tweede Kamer
- 27.06.2018 Nota van wijziging
- 18.12.2018 Tweede nota vn wijziging
- 20.12.2018 Wetsvoorstel aangenomen

- Bij KB

Verwerkte documenten:

- Memorie van toelichting, zoals gewijzigd n.a.v. het advies van de Raad van State (*Kamerstukken II 2016/17, 34534, nr. 7*) [gedeeltelijk opgenomen]
- Nota van wijziging (*Kamerstukken II 2017/18, 34534, nr. 10*)
- Nota n.a.v. het verslag (*Kamerstukken II 2018/19, 34534, nr. 13*)
- Amendement van het lid Stoffer (*Kamerstukken II 2018/19, 34534, nr. 33*)
- Tweede nota van wijziging (*Kamerstukken II 2018/19, 34534, nr. 37*)
- Behandeling van het wetsvoorstel (*Handelingen II 2018/19, nr. 38, pt. 11*)

Tekst is afgesloten op 7 februari 2019.

Inhoudsopgave

Klimaatwet	5
Toelichting – Algemeen deel	5
Inleiding	5
Proces	6
Inhoud van de wijziging	7
Doelen	7
Beleidsvorming: klimaatplan	10
Verantwoording: klimaat- en energieverkenning en klimaatnota	12
Advisering over en beoordeling van de voortgang: Afdeling advisering van de Raad van State	13
Verhouding met nationaal klimaatakkoord en andere wetgeving	15
Verhouding tot het Europees recht	15
Verhouding tot de Omgevingswet en andere wetgeving	16
Verhouding tot het klimaatakkoord	17
Nota naar aanleiding van het verslag	17
Algemeen	18
Advies Raad van State	21
Artikelsgewijs	22
Behandeling van het wetsvoorstel	22
HOOFDSTUK 1 ALGEMENE BEPALINGEN	67
Artikel 1 – begripsbepalingen	67
Artikel 2 – toepassingsbereik en doelen	68
HOOFDSTUK 2 KLIMAATPLAN	69
Artikel 3 – inhoud klimaatplan	69
Artikel 4 – vaststelling klimaatplan	71
Artikel 5 – procedure	71
HOOFDSTUK 3 VERANTWOORDING	73
Artikel 6 – klimaat- en energieverkenning	73
Artikel 7 – klimaatnota	73
HOOFDSTUK 4 PARTICIPATIE	74
Artikel 8 – participatie en overleg	74
HOOFDSTUK 5 SLOTBEPALINGEN	75
Artikel 9 – Inwerkingtreding	75
Artikel 10 – Citeertitel	75

Klimaatwet

34 534   Voorstel van wet van de leden Klaver, Asscher, Beckerman, Jetten, Dik-Faber, Yesilgöz-Zegerius en Agnes Mulder houdende een kader voor het ontwikkelen van beleid gericht op onomkeerbaar en stapsgewijs terugdringen van de Nederlandse emissies van broeikasgassen teneinde wereldwijde opwarming van de aarde en de verandering van het klimaat te beperken (Klimaatwet)

Voorstel van wet

Wij Willem-Alexander, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten:

Alzo Wij in overweging genomen hebben dat het wenselijk is doelstellingen voor Nederland te formuleren voor het terugdringen van de Nederlandse emissies van broeikasgassen en een wettelijk kader te scheppen voor het ontwikkelen van beleid hiervoor ter invulling van de eigenstandige verantwoordelijkheid die Nederland heeft om de mondiale stijging van temperatuur en de verandering van het klimaat te beperken, en dat het wenselijk is de bindende verplichtingen die Nederland met de op 12 december 2015 te Parijs tot stand gekomen Overeenkomst van Parijs is aangegaan in te vullen;

Zo is het, dat Wij, de Afdeling advisering van de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Toelichting – Algemeen deel

Inleiding

Het klimaatverdrag van Parijs is een doorbraak. 195 landen hebben ervoor getekend de mondiale temperatuurstijging tot ruim onder 2 graden Celsius te beperken en daarbij te streven naar een verdere beperking van de opwarming tot maximaal 1,5 graad Celsius. Het is onze plicht er alles aan te doen die doelstelling te halen.

Er is een partij-overstijgend belang om het klimaatprobleem aan te pakken. Parlement en kabinet kunnen dit niet alleen: iedereen uit de samenleving is nodig voor het realiseren van de klimaatdoelen (bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, inwoners, overheden).

Op parlement en kabinet rust een bijzondere verantwoordelijkheid. Enerzijds moeten wij het stabiele kader bieden, met de stip op de horizon, dat alle partijen in de samenleving langjarige zekerheid geeft. Op basis hiervan kunnen bedrijven hun investeringen doen, hebben andere overheden de kaders waarbinnen zij hun rol en verantwoordelijkheid kunnen nemen en geeft het de inwoners van Nederland het vertrouwen dat zij binnen die stabiliteit hun bijdrage kunnen leveren door investeringen in hun eigen huis en energievoorziening te doen.

Anderzijds moeten kabinet en parlement laten zien dat wij ook onze verantwoordelijkheid nemen en een bijdrage leveren, en dat we bereid zijn om elkaar daarop aan te spreken.

Vanuit deze bijzondere verantwoordelijkheid hebben wij, over partijgrenzen heen, met elkaar overlegd. De gedeelde verantwoordelijkheid die wij met elkaar voelen ten aanzien van het klimaatprobleem, heeft geresulteerd in deze nota van wijziging die moet leiden tot een breed gedragen Klimaatwet. Wij zijn in de overtuiging dat er een voorstel voor een Klimaatwet ligt die de gevraagde kaders biedt, de stip op de horizon en de onafhankelijke borging, waar door alle partijen in de samenleving om gevraagd wordt.

Met deze nota van wijziging worden de belangrijkste elementen van de Klimaatwet:

- broeikasgasreductie tot een niveau van 95% in 2050 ten opzichte van 1990
- een tussendoel van 49% broeikasgasreductie in 2030 ten opzichte van 1990
- een nevensdoel van 100% CO₂-neutrale elektriciteitsproductie voor 2050
- beleidsvorming middels een klimaatplan en klimaatnota
- een adviserende rol voor de Raad van State

Proces

Deze toelichting bij de nota van wijziging geeft aan op welke punten het initiatief wetsvoorstel dat voor behandeling bij de Kamer is ingediend (34 534, nrs. 5, 6 en 7) is aangepast. Alvorens op de specifieke wijzigingen in te gaan, wordt eerst de aanloop naar en de aanleiding voor deze wijziging toegelicht.

Roep vanuit de samenleving

Al langer bestaat bij veel partijen in de samenleving de behoefte aan een Klimaatwet. Voordelen die hierin worden gezien zijn:

- een Klimaatwet, waarin onder meer een doel voor 2050 is vastgelegd, draagt bij aan de totstandkoming van een duidelijke en bestendige langetermijnvisie en daarmee aan het creëren van een lange termijn-zekerheid, waar zowel huishoudens als bedrijven behoefte aan hebben;
- met dit langetermijnperspectief kunnen noodzakelijke investeringen geleidelijk gedaan en ingepast worden, om zo excessief waardeverlies te vermijden;
- borging van de daadwerkelijke realisatie van de lange termijndoelen.

Oorspronkelijk initiatiefwetsvoorstel

Op 12 september 2016 hebben de (toenmalige) Kamerleden Klaver (GroenLinks, GL) en Samsom (Partij voor de Arbeid, PvdA) een initiatiefvoorstel voor een Klimaatwet aan de Kamer aangeboden (Kamerstukken II 2015/2016, 34 534, nr. 2). Doel hiervan was het scheppen van een kader voor het ontwikkelen van beleid, gericht op het 'onomkeerbaar en stapsgewijs terugdringen van de Nederlandse emissies van broeikasgassen teneinde wereldwijde opwarming van de aarde en de verandering van het klimaat te beperken'. Het wetsvoorstel beoogt de wijze te verankeren waarop het Nederlandse klimaatbeleid invulling geeft aan de verplichtingen die voortvloeien uit het Klimaatakkoord van Parijs, voor wat betreft het zogenaamde mitigatiedeel. Hiertoe was in het oorspronkelijke wetsvoorstel onder meer vastgelegd dat:

- de uitstoot van broeikasgassen uiterlijk in 2050 met ten minste 95% gereduceerd dient te zijn (t.o.v. 1990);
- die doelstelling wordt gehaald via een tussendoel van minus 55% in 2030 (t.o.v. 1990);
- het aandeel hernieuwbare energie in 2050 100% bedraagt;
- er elke 5 jaar een Klimaatplan wordt gemaakt en elk jaar (i) voorafgaand aan elk kalenderjaar, een zogenaamde Klimaatbegroting, (ii) na afloop van elk kalenderjaar een klimaatjaarverslag.

Initiatiefwetsvoorstel na advies Raad van State

In november 2016 heeft de Raad van State advies uitgebracht op dit wetsvoorstel. Tijdens de verwerking hiervan heeft een aantal andere leden uit de Tweede Kamer besloten zich aan te sluiten bij het initiatiefwetsvoorstel, te weten Roemer (Socialistische Partij, SP), Van Veldhoven . (D66) en Dik-Faber, (ChristenUnie, CU). Het gewijzigde wetsvoorstel is op 27 januari 2017 aanhangig gemaakt in de Tweede Kamer (Kamerstukken II 2016-2017, 34 534, nr. 6).

Regeerakkoord Rutte III

Met het aantreden van het kabinet Rutte III in oktober 2017 is een nieuwe situatie ontstaan. In de eerste plaats bevat het regeerakkoord vergaande ambities voor de lange termijn. In het Regeerakkoord wordt tevens een klimaatwet aangekondigd, waarin de hoofdlijnen van de afspraken op het terrein van klimaat en energie uit het Regeerakkoord moeten worden verankerd. Daardoor komt een vergelijk tussen regeringsbeleid en de initiatiefwet in beeld. Daarnaast maken twee partijen, die mede-initiatiefnemer zijn van het initiatiefvoorstel voor een Klimaatwet, onderdeel uit van het kabinet (D66 en CU).

Tijdens het debat over de regeringsverklaring op 2 november 2017 heeft het kabinet aangegeven positief te staan tegenover een verkenning met de toenmalige initiatiefnemers, om te bezien of het initiatiefwetsvoorstel als basis zou kunnen dienen voor een breed gedragen Klimaatwet.

Partij-overstijgende verantwoordelijkheid – breed gedragen Klimaatwet

Na het debat over de Regeringsverklaring zijn initiatiefnemers en regeringspartijen, in overleg gegaan met elkaar met als doel om gezamenlijk te komen tot een breed gedragen Klimaatwet. Deze nota van wijziging is daarvan het resultaat.

Inhoud van de wijziging

Het initiatiefwetsvoorstel zoals dit in de Kamer voorligt bestaat uit drie blokken:

- in artikel 2 en 3 zijn de doelen opgenomen voor het klimaatbeleid;
- in de artikelen 4 tot en met 8 zijn de bepalingen opgenomen over beleidsvorming in het klimaatplan en –begroting;
- artikel 9 en 10 bevatten een verantwoordingssystematiek en artikel 12 en 13 een klimaatcommissie in het kader van de borging van het bereik van de doelen.

Deze opzet blijft behouden maar de onderdelen worden aangepast. Uitgangspunt voor alle wijzigingen zijn de inhoudelijke overeenkomsten tussen de partijen voor de (lange termijn) doelstellingen van het klimaatbeleid. Daarnaast is gekeken naar het stroomlijnen van de uitvoering van het wetsvoorstel zodat het zo goed mogelijk aansluit bij bestaande (Europese) rapportageverplichtingen.

Doelen

In het oorspronkelijke wetsvoorstel is een doelbepaling opgenomen (artikel 2) en een artikel met doelen voor de reductie van de uitstoot van CO₂ en het aandeel hernieuwbare energie (artikel 3). In deze nota van wijziging worden de doelen verwerkt tot één doelbepaling, het nieuwe artikel 2. Daarnaast worden de doelen inhoudelijk aangepast.

Het opnemen van doelen in de wet heeft een belangrijke signaalfunctie, omdat hiermee duidelijk wordt op welk niveau de Nederlandse ambitie voor de lange termijn ligt. Dit biedt de gelegenheid voor maatschappelijke partijen om hun gedrag en investeringsbeleid hier op af te stemmen. Bovendien vormt het doel de referentie waaraan het klimaatbeleid van de regering getoetst kan worden door de Tweede Kamer.

De manier waarop de doelen zijn geformuleerd is van belang omdat deze:

- zo moet worden gekozen dat zij vanuit het perspectief van 2050 bijdragen aan een kosteneffectieve transitie, hetgeen relevant is bij het formuleren van neven-doelen,
- helderheid moeten bieden over het karakter van de doelen als politieke doelstelling. Het gaat hier nadrukkelijk niet om extern afdwingbare normen.

Gelet op deze punten en in lijn met het advies van de Raad van State op het initiatief wetsvoorstel worden alle doelen van de wet verwerkt in een algemene doelbepaling.

Hoofddoel: broeikasgasreductie tot een niveau van 95% in 2050 ten opzichte van 1990

Het doel van 95% broeikasgasreductie voor 2050 was al opgenomen in het oorspronkelijke initiatiefwetsvoorstel en wordt gehandhaafd. In het regeerakkoord is voor 2050 geen doelstelling opgenomen, maar is wel een pad uitgezet dat moet leiden tot 95% emissiereductie in 2050.

Het doel van 95% broeikasgasreductie in 2050 (t.o.v. 1990) sluit aan bij de huidige inzichten van wat nodig is om te voldoen aan de doelstellingen van Parijs. Zo wordt in de doorrekening van Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) en het Planbureau voor de Leegomgeving (PBL) van het regeerakkoord¹ aangegeven, dat 95% reductie in 2050 in overeenstemming is met de Parijs-doelstelling om de temperatuurstijging te beperken tot ruim onder de 2 graden. Door dit duidelijk vast te leggen in het wetsvoorstel wordt voor een ieder duidelijk waar het beleid van de regering op lange termijn op gericht is.

Om aan te geven dat de rijksoverheid haar volle verantwoordelijkheid neemt voor het leveren van haar bijdrage aan het Klimaatakkoord van Parijs, is het 2050-doel vorm gegeven als een resultaatsverplichting. Het gaat om een harde wettelijke norm, die de regering verplicht om dit te halen. Daarmee wordt de gevraagde 'stip op de horizon' gezet, ten behoeve van investeringszekerheid voor bedrijven² en huishoudens.

Het doel wordt wel vorm gegeven conform het advies van de RvS, als beleidsdoelstelling om de juridische kwetsbaarheid te verminderen. Dit betekent dat duidelijk is dat het hier een (politieke) opdracht aan de regering betreft en niet een grenswaarde die bij de rechter kan worden afgedwongen.

Een emissiereductie van 95% in 2050 is geen einddoel. Op basis van de beschikbare wetenschappelijke inzichten is het, om de temperatuurstijging te beperken tot ruim beneden de 2 graden, nodig om in de tweede helft van deze eeuw klimaatneutraal te worden of zelfs negatieve emissies te bereiken.

Tussendoel: 49% broeikasgasreductie in 2030 ten opzichte van 1990

Het voorliggende initiatiefwetsvoorstel bevat een nationaal tussendoel van 55% reductie in 2030 (t.o.v. 1990). Dit percentage ligt aanmerkelijk hoger dan het Europese doel, dat op dit moment op tenminste 40% broeikasgasreductie in 2030 (t.o.v. 1990) ligt.

Zoals ook door de Raad van State in het advies op het initiatiefwetsvoorstel is opgemerkt, is het behalen van hogere reductiedoelen in 2030, zonder Europese samenwerking, lastig. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat (het terugdringen van) een deel van de CO₂-uitstoot in meer of mindere mate Europees is gereguleerd. De nationale speelruimte is daardoor in de desbetreffende sectoren beperkt. Als er nationaal aanvullende maatregelen worden genomen geeft dit een risico op een concurrentienadeel voor Nederlandse bedrijven. Dat willen initiatiefnemers zoveel mogelijk voorkomen. Evenwel is het wenselijk om een nationaal doel voor 2030 te formuleren dat boven de Europese doelstelling van ten minste 40% in 2030 ligt. De huidige Europese en wereldwijde

¹ http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2017-analyse-regeerakkoord-rutte-III-effecten-op-klimaat-en-energie_3009.pdf

² Bijvoorbeeld van belang voor de energie-intensieve industrie die tot 2050 nog maar 2 investeringscycli heeft.

ambitie om de uitstoot van CO₂ te reduceren ligt namelijk niet op het kosteneffectieve pad om de doelstellingen uit het Akkoord van Parijs te halen.³ De ambitie moet wereldwijd dus nog omhoog.

In het Akkoord van Parijs is afgesproken dat partijen elke 5 jaar hun ambitieniveau verder aanscherpen; een eerste (vrijwillig) moment doet zich in de 2^e helft van 2018 voor, in 2023 moeten alle partijen verplicht komen tot een aanscherping van hun ambitie. In het regeerakkoord is afgesproken dat Nederland in Europa zal pleiten voor een emissiereductie van 55% in 2030. Mocht een aangescherpte EU-doelstelling niet haalbaar zijn, dan wordt gezocht naar een kopgroep van gelijkgestemde (Noordwest-) Europese landen, om tot ambitieuzere doelstellingen te komen. Door samen met andere landen te werken aan een doelstelling van 55% reductie worden grote concurrentienadelen voor de Nederlandse economie voorkomen. Als de nagestreefde aanscherping van de Europese ambitie wel wordt gerealiseerd, zal dat leiden tot een verhoging van de opgaven voor Nederland als vastgelegd in het voorliggende wetsvoorstel.

Om hierop te anticiperen en om reeds nu op het kosteneffectieve pad richting 2050 te komen, is besloten om als tussendoel voor 2030 49% broeikasgasreductie (t.o.v. 1990) in het 2^e lid van artikel 2 vast te leggen. Dit is in lijn met het regeerakkoord en het PBL zegt hierover in de doorrekening van het regeerakkoord⁴:

"Het doel van 49% emissiereductie is in lijn met 95% emissiereductie in 2050 en is passend bij het realiseren van de doelstelling uit Parijs-akkoord om de temperatuurstijging te beperken tot ruim onder de 2 graden."

Nevendoel: 100% CO₂-neutrale elektriciteitsproductie voor 2050

In het voorliggend initiatief wetsvoorstel is een doelstelling opgenomen om de energievoorziening in 2050 volledig hernieuwbaar te maken. Dit nevendoeel wordt aangepast naar een streefdoel voor 100% CO₂-neutrale elektriciteitsproductie in 2050.

Reden voor deze wijziging is gelegen in het feit dat het begrip hernieuwbare energie een te breed bereik kent. Het gaat om vele verschillende processen, waarbij het denkbaar is dat voor bepaalde processen het gebruik van niet-hernieuwbare bronnen noodzakelijk blijft. Zo is bijvoorbeeld niet duidelijk of vliegtuigen in 2050 volledig van de (bio-)kerosine af zijn. Gelet op deze onzekerheid is een doel voor 100% hernieuwbare energie in 2050 op dit moment niet verantwoord.

Wel kan een doelstelling worden opgenomen voor een volledig CO₂-neutrale elektriciteitsproductie. In de scenario's waarbij de totale uitstoot in Nederland met 95% gedaald is, is het niet logisch dat de resterende 5% uitstoot wordt gebruikt voor elektriciteitsproductie. Het is mogelijk dit proces CO₂-neutraal te maken. Dit nevendoeel sluit daarmee goed aan op het kosteneffectieve pad naar het doel van 95% broeikasgasreductie in 2050 en vanuit die opties is het wenselijk dat de regering haar beleid voor 2050 richt op een volledig CO₂-neutrale productie van elektriciteit.

Het doel voor 100% CO₂-neutrale elektriciteitsproductie in 2050, is een nevendoeel omdat de regering vanuit kosteneffectiviteitsoogpunt slechts stuurt op één doel, namelijk CO₂-reductie. Dit nevendoeel is dan ook ondergeschikt aan het broeikasgasreductiedoel van 95% in 2050.

Dit is in het artikel kenbaar gemaakt door ook dit nevendoeel te formuleren als een streefdoel.

Nieuwe inzichten en flexibiliteit

De Klimaatwet beoogt zekerheid te bieden over het lange termijn klimaatbeleid van de regering en tegelijk een effectieve en doelmatige transitie niet in de weg te staan. Tussen deze doelstellingen bestaat een spanningsveld. Hoe meer zekerheid wordt geboden hoe groter het risico dat scenario's die op een later moment kosteneffectief blijken, worden uitgesloten.

³ Synthesis report on the aggregate effect of the intended nationally determined contributions, FCCC/CP/2015/7

⁴ http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2017-analyse-regeerakkoord-rutte-III-effecten-op-klimaat-en-energie_3009.pdf

De formulering van de doelen zoals deze in de nota van wijziging worden vastgelegd is zodanig gekozen dat zowel duidelijkheid wordt geboden als voldoende ruimte is voor het ontwikkelen van een adaptief klimaatbeleid. Het hoofddoel van de wet is 95% broeikasgasreductie in 2050. Hiermee wordt duidelijk dat Nederland voor de lange termijn een nagenoeg broeikasgas neutrale samenleving bereikt in 2050. Het parlement kan het beleid van de regering afrekenen op het bereiken van dit doel.

Het tussendoel van 49% emissiereductie in 2030 en de 100% CO₂-neutrale elektriciteitsproductie staan in het teken van het hoofddoel. Daarom is er voor gekozen om expliciet te benoemen dat deze doelen als streefwaarde worden gezien. Het is aan de regering om beleid te ontwikkelen om deze doelen te halen. Het is denkbaar dat het niet helemaal lukt, bijvoorbeeld door externe factoren zoals verschuivingen in de export van stroom. In beginsel zal de regering moeten bijsturen wanneer deze factoren zich voordoen. Er komt echter een punt dat bijsturen ten behoeve van het doel in 2030 contraproductief werkt op de lange termijn. Bijvoorbeeld de situatie dat in 2028 kostbare maatregelen zouden worden getroffen met een effect op de korte termijn. In dat geval zal de regering een afweging moeten maken of het nog zinnig is om alles op alles te zetten om het doelbereik in 2030 te halen of dat de pijlen beter op 2040 en 2050 gericht kunnen worden.

Stabiliteit in het Klimaatbeleid is van belang voor een kosteneffectieve transitie. Het klimaatbeleid is echter internationaal nog vol in ontwikkeling. Nieuwe wetenschappelijk inzichten of internationale afspraken kunnen andere doelen in 2030 of 2050 noodzakelijk maken. Mogelijk zal op enig moment ook een doel voor 2040 wenselijk zijn. Zowel in het initiatiefwetsvoorstel als in regeerakkoord is daarom rekening gehouden met de mogelijkheid dat de doelen nog zullen wijzigen.

Als de doelen van het regeringsbeleid veranderen zal dat tot uitdrukking moeten worden gebracht door een wijziging van de wet. Hierdoor wordt gegarandeerd dat een wijziging van de doelen in overeenstemming met en betrokkenheid van het parlement gebeurt. Dit dwingt de regering om goed te motiveren hoe de wijziging van het doel past in de bredere aanpak van het klimaatprobleem. Wettelijke doelen geven geen garantie dat de normen nooit meer worden aangepast maar wel de maximale procedurele waarborgen dat de wijziging zorgvuldig en met voldoende (politiek) draagvlak geschiedt.

Beleidsvorming: klimaatplan

Het voorliggende initiatiefwetsvoorstel bevat een vijfjaarlijks klimaatplan en een jaarlijkse klimaatbegroting. Beide instrumenten zijn bedoeld om een effectief en transparant beleid te ontwikkelen om de klimaatdoelen te halen. In deze wijziging blijft het klimaatplan behouden. Het doel dat met de klimaatbegroting werd beoogd, wordt ondervangen via de klimaat- en energieverkenning (KEV) en de klimaatnota. Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten op al bestaande rapportages en rapportage verplichtingen in Europees en mondiaal verband; daarmee komt de klimaatbegroting als (nieuwe en separate) rapportage te vervallen. Naast effectief en transparant beleid streven de initiatiefnemers ook naar zo kostenefficiënt mogelijk beleid.

Het klimaatplan

Het klimaatplan uit het voorliggende wetsvoorstel bevat de hoofdzaken van het door de regering te voeren klimaatbeleid gericht op het realiseren van de doelen voor de eerstvolgende vijf jaren en geeft richting aan het klimaatbeleid voor de daarop volgende tien jaren. De opgave voor de eerstvolgende vijf jaren wordt daarbij indicatief verdeeld over de verschillende sectoren, en het klimaatplan bevat de maatregelen die naar verwachting nodig zijn om de opgave te realiseren. Daarbij wordt in het klimaatplan ook aandacht besteed aan de gevolgen van het te voeren klimaatbeleid voor de economie, de werkgelegenheid en opleiding en scholing van werknemers; dit met het oog op het tot stand komen van een eerlijke transitie.

Met deze nota van wijziging blijft het klimaatplan in stand en blijft het een instrument, dat de hoofdlijnen van het klimaatbeleid voor de komende tien jaar bevat, dat iedere vijf jaar opnieuw wordt vastgesteld en iedere twee jaar op onderdelen kan worden geactualiseerd. Het klimaatplan is

gericht op het bereiken van de doelen die in artikel 2 zijn opgenomen. In principe bevat het plan geen andere doelen voor broeikasgasreductie dan de doelen die in de wet zijn opgenomen.

Voor de totstandkoming van het klimaatplan wordt in deze nota van wijziging inhoudelijk en procedureel aansluiting gezocht bij het Integraal Nationaal Klimaat- en Energieplan (INEK). Alle EU-lidstaten moeten, op grond van de in voorbereiding zijnde Verordening inzake de Governance van de Energie-unie⁵ een INEK opstellen. In het INEK wordt aangegeven op welke manier lidstaten invulling geven aan de energie- en klimaatdoelen van de Energie Unie. Dit betekent dat in het INEK de ambities, nationale bijdragen en doelen op het gebied van broeikasgas-reductie, hernieuwbare energie en energie-efficiëntie worden opgenomen. Voor broeikasgas-reductie moet worden aangegeven op welke manier en met welke maatregelen invulling wordt gegeven aan het bindende nationale doel sectoren die niet behoren tot het Europese emissiehandelsstelsel (ETS). Het INEK heeft een looptijd van tien jaar en kan na vijf jaar geactualiseerd worden. Over de voortgang van het INEK moet elke twee jaar worden gerapporteerd, hetgeen aanleiding kan zijn om (nationaal) tot bijsturing te komen. Het eerste concept INEK betreft periode 2021-2030, met een doorkijkje naar 2040. De INEK-cyclus past in de ambitiecyclus van het Klimaatakkoord van Parijs.

Inhoudelijk zal voor de Nederlandse situatie het INEK, en daarmee ook het klimaatplan uit deze wet, voor het grootste deel worden 'gevuld' met de afspraken die worden gemaakt in het kader van het klimaatakkoord.

In het voorliggende voorstel is al opgenomen dat in het klimaatplan een beschouwing wordt opgenomen over het tot stand komen van een eerlijke transitie. De initiatiefnemers zien in toenemende mate het belang om een goed beeld te krijgen van de verwachte effecten op de lasten en de inkomenseffecten van het (voorgenomen) klimaatbeleid. Het is daarom wenselijk dat de minister in het klimaatplan inzichtelijk maakt wat het effect van de voorgenomen maatregelen is op de inkomens en vermogenspositie van burgers en bedrijven, in het bijzonder ook het midden- en kleinbedrijf. Besluitvorming over inkomensbeleid vindt plaats in de reguliere begrotingscyclus.

In lijn met de planning van het (concept) INEK kan het eerste klimaatplan in 2019 worden vastgesteld. Vervolgens wordt het klimaatplan iedere vijf jaar opnieuw vastgesteld. Hierbij wordt het plan volledig heroverwogen in het licht van de doelen die in de wet zijn opgenomen en de stand van het klimaatbeleid.

Eveneens in lijn met de planning van het INEK wordt iedere twee jaar over de voortgang van het klimaatbeleid gerapporteerd aan de Europese Commissie. Een reactie op deze voortgangsrapportage wordt opgenomen in de klimaatnota van dat jaar. Sowieso krijgt het parlement ieder jaar inzicht in de voortgang middels de KEV en klimaatnota. Als de realisatie van het klimaatplan achterblijft, kan de regering op basis van deze rapportages bijsturen.

De klimaatnota

Het voorliggende wetsvoorstel sluit niet goed aan op de bestaande systematiek op nationaal, Europees en mondiaal niveau. Om die reden wordt in deze nota van wijziging aansluiting gezocht bij onder andere het INEK en bestaande nationale rapportages en is er voor gekozen de klimaatbegroting te laten vervallen.

In de nationale energieverkenning (NEV) wordt het parlement in de huidige situatie reeds op gezette tijden geïnformeerd over de voortgang van belangrijke delen van het klimaatbeleid. Met deze nota van wijziging wordt voorgesteld de NEV verder aan te passen en aan te vullen en te verbreden tot een klimaat- en energieverkenning (KEV). In dit rapport, dat uiterlijk in de tweede helft van oktober met een appreciatie van het kabinet, de klimaatnota, aan de beide Kamers wordt aangeboden, worden de laatste inzichten over de uitstoot van broeikasgassen en de effecten van het gevoerde beleid verwerkt. Waar nodig kan de regering het beleid hierop bijsturen. Inhoudelijk

⁵ (2016) 759, Voorstel voor een verordening van het Europees Parlement en de Raad inzake de governance van de energie-unie, tot wijziging van Richtlijn 94/22/EG, Richtlijn 98/70/EG, Richtlijn 2009/31/EG, Verordening (EG) nr. 663/2009, Verordening (EG) nr. 715/2009, Richtlijn 2009/73/EG, Richtlijn 2009/119/EG van de Raad, Richtlijn 2010/31/EU, Richtlijn 2012/27/EU, Richtlijn 2013/30/EU en Richtlijn (EU) 2015/652 van de Raad en tot intrekking van Verordening (EU) nr. 525/2013

combineert het debat over de KEV/ NEV, en eventuele bijsturing van beleid, de functie van de klimaatbegroting en klimaat(jaar)verslag (zie hieronder).

De klimaatnota wordt door de Tweede Kamer besproken op de vierde donderdag van oktober. Het is de wens van de initiatiefnemers dat dit een "klimaatdag" wordt, zoals er ook een verantwoording dag is voor het financiële beleid van de regering.

Puntdoel in plaats van Emissiebudget

De systematiek van het wetsvoorstel ging uit van een emissiebudget benadering voor het sturen van de beleidsontwikkeling. Een emissiebudget is de totale uitstoot in een bepaalde periode. Deze aanpak sluit aan bij de wetenschappelijke benadering van de effecten van broeikasgassen. Het geeft het meest gedetailleerde inzicht in de het totale volume van broeikasgassen in de atmosfeer.

Aan de andere kant is het systeem van emissiebudgetten zodanig gedetailleerd, dat daarmee onvoldoende mogelijkheden voor de regering bestaan om het te voeren beleid zo kosteneffectief mogelijk en met breed draagvlak in de samenleving vorm te geven. Daarom wordt met deze nota van wijziging de systematiek aangepast. De doelen in artikel 2 van het voorstel worden leidend. Dit zijn puntdoelen. Dat betekent dat zij zijn gericht op het behalen van een bepaalde emissie op een bepaald punt in de tijd (2030 en 2050). De weg daarnaartoe wordt niet voorgeschreven.

Deze wijziging neemt niet weg dat de regering bij de ontwikkeling van beleid moet kijken naar de voortgang in de periode tot 2030 en 2050. Een verantwoord pad voor 2020 en 2030 betekent een geleidelijke afbouw van de emissie van broeikasgassen. Het uitstellen van maatregelen tot het laatste moment is niet kosteneffectief en kan zelfs een risico vormen dat de doelen niet bereikt zullen worden. In het klimaatplan wordt het (midden)lange termijn beleid van de regering uiteen gezet. Het parlement controleert of de regering een wenselijk en haalbaar pad heeft uitgezet naar de doelen, genoemd in de wet. Deze afweging is echter breder dan een rekensom op basis van emissiebudgetten.

Verantwoording: klimaat- en energieverkenning en klimaatnota

Klimaat- en energieverkenning

Het wetsvoorstel voorziet in een klimaatjaarverslag. Dit is een wetenschappelijk verantwoord document waarin de voortgang van het klimaatbeleid in beeld wordt gebracht. Het klimaatjaarverslag biedt een beleidsneutrale weergave van de stand van het klimaatbeleid en daarmee kan de Kamer controleren of met het beleid van de regering de klimaatdoelen worden gerealiseerd.

Het klimaatjaarverslag blijft behouden, waarbij wordt aangesloten bij de nationale energieverkenning (NEV) die reeds jaarlijks wordt uitgebracht. Om als klimaatjaarverslag te kunnen gaan dienen, zal de huidige NEV op een aantal punten mogelijk nog moeten worden aangevuld en de relevante (klimaat) informatie zal anders geordend worden, om daarmee een sterkere focus op klimaat te leggen. Om dit te markeren zal de naam gewijzigd worden in de Klimaat- en energieverkenning (KEV). De KEV zal jaarlijks verschijnen.

Klimaatnota

De klimaat- en energieverkenning (KEV) is een beleidsneutrale, feitelijke weergave van de stand van het klimaatbeleid, waaruit duidelijk moet worden of aan de klimaatdoelen kan worden voldaan. Op basis van dit rapport zal de regering moeten beslissen of aanvullend maatregelen noodzakelijk zijn, wanneer deze maatregelen worden getroffen en hoe dit wordt gerealiseerd. Dit wordt door de minister verwoord in een klimaatnota die gelijktijdig met de KEV aan het parlement wordt aangeboden. In de klimaatnota wordt door de minister op hoofdlijnen aangegeven of aanvullende actie nodig is om aan de doelen uit de wet te voldoen. De reactie wordt gestructureerd langs de sectoren en daarmee ook impliciet langs de departementale verdeling van beleidsonderwerpen.

Het klimaatbeleid heeft financiële gevolgen. Daarom is in het klimaatplan, op grond van artikel 3, tweede lid, onder g, bij de beleidsvorming oog voor de financiële positie van huishoudens, bedrijven en overheden, de werkgelegenheid inclusief scholing en opleiding van werknemers, de ontwikkeling van de economie, het tot stand komen van een eerlijke transitie.

Een volledige jaarlijkse doorrekening van deze financieel-economische aspecten in de KEV of klimaatnota is niet wenselijk. Het bijsturen van koopkracht en inkomenspositie vindt jaarlijks plaats in het reguliere begrotingsproces. Daarbij wordt naar meer aspecten dan klimaatbeleid alleen gekeken.

Het is wel wenselijk dat de regering significante financieel-economische afwijkingen in het klimaatbeleid, ten opzichte van de verwachtingen in het klimaatplan, signaleert in de klimaatnota. Deze informatie kan vervolgens worden betrokken bij de reguliere besluitvorming in augustus over het integrale koopkracht plaatje.

Hierbij wordt opgemerkt dat de KEV en klimaatnota niet een jaarlijkse heroverweging van het klimaatbeleid tot gevolg moeten hebben. Zoals aangegeven is het meeste klimaatbeleid meerjarig en kunnen de jaarlijkse cijfers over het klimaatbeleid fluctueren. Bijsturing kan plaatsvinden aan de hand van de tweejaarlijkse voortgangsrapportage (van de uitvoering van) het klimaatplan (die Nederland als lidstaat conform de INEK-cyclus aan de Europese Unie dient te sturen); nieuw beleid wordt in principe ontwikkeld bij de totstandkoming van het nieuwe vijfjaarlijkse klimaatplan.

Veel beleid komt bovendien tot stand in samenwerking met maatschappelijke en bestuurlijke partners, zoals in het klimaatakkoord. Als in de jaarlijkse klimaatnota wordt gesignaleerd dat aanvullend beleid noodzakelijk is wordt dit beleid, waar relevant in samenspraak met stakeholders, via de daarvoor gebruikelijke samenwerkingsverbanden en procedures opgepakt en aan het parlement voorgelegd. Aanvullend beleid, eenzijdig ontwikkeld door de regering of tot stand gekomen in overleg, wordt uiteindelijk in samenhang opgenomen in het klimaatplan.

In de tussenjaren – waarin er geen rapportage aan de EU wordt verzonden – is het streven dat de Kamers op basis van de KEV en de klimaatnota de regering controleren op de uitvoering van het klimaatbeleid. De focus zal dan liggen op het zo nodig wegnemen van obstakels in de uitvoering van het staande klimaatbeleid; niet op heroverwegen van het bestaande beleid of het formuleren van nieuw beleid.

Advisering over en beoordeling van de voortgang: Afdeling advisering van de Raad van State

Naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (hierna: de Afdeling) over het oorspronkelijke initiatief wetsvoorstel, is in het voorstel een klimaatcommissie opgenomen. De voor deze commissie beoogde taak was de minister te adviseren over de uitvoering van de Klimaatwet en de daarin opgenomen doelen. In deze nota van wijziging wordt deze functie in aangepaste vorm neergelegd bij de Afdeling. Hiermee wordt aansluiting gezocht bij bestaande structuren. De Afdeling heeft als gezaghebbend adviserende instantie bij uitstek ervaring met het adviseren over grote maatschappelijke vraagstukken. Het aanzien van de Raad van State als instituut maakt bovendien dat de dat adviezen zeer zwaar wegen in de beleidsvorming van de regering.

De meerwaarde van wettelijke doelen is mede afhankelijk van een tijdige, gezaghebbende en openbare signalering dat de realisatie van de doelstellingen in gevaar komt. De controlerende taak ligt uiteindelijk bij het parlement. Het klimaatbeleid is echter bijzonder complex. Dit heeft een inhoudelijke component: er zijn veel sectoren, veel mogelijke maatregelen die vaak onderling samenhangen, elkaar kunnen versterken maar ook met elkaar kunnen interfereren, en grensoverschrijdende effecten en veel (andere) onzekerheden, die maken dat de getallen die als basis dienen voor het klimaatbeleid, niet altijd makkelijk te doorgronden zijn. Daarnaast heeft dit een maatschappelijke component: het klimaatbeleid raakt alle onderdelen van en deelnemers aan onze maatschappij. Gezien die complexiteit kan het voor het parlement lastig zijn om de regering op al die aspecten, zonder verdere (inhoudelijke) ondersteuning te controleren.

Het is daarom wenselijk om een adviserend en gezaghebbend orgaan aan te wijzen dat een kritische beschouwing geeft over het regeringsbeleid. Met deze nota van wijziging wordt de Afdeling advisering van de Raad van State in de wet aangewezen. De Afdeling is als hoogste adviserende instantie van de regering betrokken bij alle principiële beleidsvorming. Daardoor heeft de Afdeling een overzicht van alle beleidsvelden die onderdeel uitmaken, c.q. raken aan het klimaatbeleid. De Raad van State heeft als hoog college van Staat een onafhankelijke positie.

Waar geeft de Afdeling van de Raad van State advies over?

Met deze wijziging wordt voorgesteld dat de Afdeling (i) jaarlijks een beschouwing geeft over de klimaatnota, en (ii) eens in de vijf jaar een beschouwing geeft over het klimaatplan, en (iii) een beschouwing geeft over een eventuele bijsturing van het beleid, indien de 2-jaarlijkse voortgangsrapportage daartoe aanleiding geeft.

Praktisch betekent dit het volgende:

- De Afdeling geeft een beschouwing over het concept van het vijfjaarlijks plan (in 2019 voor het eerst).
- Tweejaarlijks wordt door de minister gerapporteerd over de voortgang van het klimaatplan. De Afdeling beoordeelt dit voortgangsrapport.
- De Afdeling beschouwt⁶ de concepten vanuit haar taak als adviseur van regering en parlement voor wetgeving en bestuur. De Afdeling kijkt daarbij naar de bestuurlijke, juridische en financieel-economische afwegingen die de regering heeft gemaakt.
- De beschouwing gaat over de beleidsvorming in het klimaatplan, in het licht van de doelen van deze wet.⁷
- De Afdeling is geen klimaatwetenschappelijk instituut en wordt dus niet gevraagd om het rekenwerk van het PBL te controleren of zich uit te laten over specifieke klimaatmaatregelen. Het gaat om een algemene beschouwing en beoordeling van de beleidsmatige conclusies die de regering verbindt aan de analyses van het PBL. Daartoe krijgt de Afdeling tijdig de beschikking over een doorrekening van het conceptplan door het PBL en kan het aanvullende doorrekeningen vragen. De Afdeling en het PBL maken daartoe werkafspraken.

De regering verwerkt de beschouwing van de Afdeling en stelt een nader rapport op. Daarna vindt parlementaire verantwoording plaats en wordt het plan definitief vastgesteld. Bij tussentijdse wijziging van het plan geldt dezelfde procedure.

Het advies over de klimaatnota zal een ander karakter hebben dan het advies over het plan. De klimaatnota bevat de reactie van de minister op de beleidsneutrale KEV, en de 2-jaarlijkse voortgangsrapportage, en geeft op hoofdlijnen aan of aanvullende actie nodig is om aan de doelen van de wet te voldoen. Zoals eerder aangegeven bevat de klimaatnota geen nieuw beleid, maar fungeert die om te signaleren waar aanvullend beleid nodig is. Deze beleidsvorming landt vervolgens weer in de volgende iteratie van het klimaatplan. Vanuit deze invalshoek ziet het advies van de Afdeling er als volgt uit:

- de Afdeling geeft een beschouwing over de concept-klimaatnota. De beschouwing heeft eveneens een bestuurlijke en (wetgevings)juridische invalshoek, aangepast aan het beperkte karakter van de jaarlijkse klimaatnota.
- de Afdeling beschikt over de KEV en kan desgewenst het PBL (of anderen) om aanvullende analyses vragen; de Afdeling en het PBL maken hierover werkafspraken.

Voor de klimaatnota wordt dus geen brede consultatie georganiseerd en wordt geen nader rapport opgesteld door de regering. Dit past bij het karakter van de klimaatnota en het feit dat dit document jaarlijks wordt opgeleverd.

⁶ Deels naar analogie van de periodieke interbestuurlijke beschouwing; de aldaar gehanteerde invalshoeken zijn in onderstaand kader mede gehanteerd.

⁷ De Afdeling advisering geeft geen rechtstreeks oordeel over de naleving van het Akkoord van Parijs, het Europese klimaatbeleid of het nationale klimaatakkoord. Deze instrumenten kennen ieder een eigen verantwoordingstraject. Inhoudelijk is er natuurlijk wel overlap omdat INEK en nationaal klimaatakkoord input vormen voor het klimaatplan.

Inhoud van de beschouwingen

De beschouwing zal in de eerste plaats worden gebaseerd op de KEV van het PBL en de cijfermatige onderbouwing van het Klimaatplan. Uit deze cijfers blijkt of met het bestaande beleid de doelen worden gehaald. Als er een achterstand op de doelstellingen wordt gesignaleerd zal de minister hier op moeten acteren en de Afdeling zal vanuit estuurlijk en juridisch oogpunt beoordelen of een tekort in voldoende mate wordt aangepakt. Daarnaast kan de afdeling andere bronnen betrekken bij de beoordeling van het plan.

In de beschouwing van het klimaatplan bekijkt de Afdeling – mede op basis van de ervaring die zij heeft met de beleidsanalytische toets⁸ - of de probleembeschrijving helder is, de voorgestelde aanpak een effectieve oplossing voor dat probleem biedt en de voorgestelde aanpak uitvoerbaar is. De Afdeling kijkt daarnaast naar de relatie met (bestaande) wet- en regelgeving, interbestuurlijke verhoudingen, uitvoerbaarheid, financierbaarheid en handhaafbaarheid van beleidsvoornemens. Op basis van deze gezichtspunten kan de Afdeling aangeven waar onvoldoende duidelijk is of en hoe beleid bijdraagt aan het behalen van de doelen.

Het advies over de klimaatnota zal een ander arakter hebben dan de beschouwing over het plan. Dat komt doordat het plan het samenhangende beleid voor een periode van 5 jaar voorstelt, terwijl de nota hoofdzakelijk signaleert waar een opgave voor beleidsontwikkeling ligt. Dit werkt door in het karakter van de beschouwing van de Afdeling op de nota. Daarbij is het vooral van belang dat in de ogen van de Afdeling de minister de signalen uit de KEV op een juiste wijze interpreteert en aangeeft of aanvullend beleid nodig is en hoe dit zal worden ontwikkeld. Ook geeft de KEV inzicht in de relatie tussen het lopende klimaatbeleid en de rijksbegroting. Het klimaatplan daarentegen bevat het inhoudelijke klimaatbeleid en biedt daardoor meer ruimte voor meer een inhoudelijke en gedetailleerdere reflectie op de beleidskeuzes die door de minister worden gemaakt.

Tweejaarlijks wordt, in het kader van de INEK-cyclus gerapporteerd worden over de voortgang van het INEK, en daarmee ook over de voortgang van het Klimaatplan. Daarbij zal, mede op basis van de voorgaande KEV's, worden bezien bijsturing van het beleid nodig is en of aanvullende maatregelen wenselijk zijn. De rapportage wordt opgenomen in de klimaatnota en daarmee dus ook voor advies voorgelegd aan de Afdeling.

Hier past nog de opmerking dat de Afdeling niet wordt gevraagd om het rekenwerk van het PBL te controleren. Het gaat om een beschouwing van de beleidsmatige conclusies die de minister heeft getrokken, in reactie op de KEV en klimaatplan, op basis van de wetenschappelijke cijfers van het PBL. Dit sluit aan bij de werkwijze van de Raad van State als begrotingstoezichthouder op grond van de Wet houdbare overheidsfinanciën. Daar baseert de Raad zich primair op cijfers van het CPB.

Het advies van de Afdeling is zeer zwaarwegend. De minister zal goed gemotiveerd moeten aangeven hoe dit advies is verwerkt in het definitieve klimaatplan of –nota. Dit is in het bijzonder het geval als de Afdeling tot de conclusie zou komen dat het beleid van de minister onvoldoende zou zijn om de doelen uit de wet te behalen. De wijze waarop het advies van de Raad wordt verwerkt door de minister wordt gecontroleerd door het parlement.

Verhouding met nationaal klimaatakkoord en andere wetgeving

In de memorie van toelichting op het voorstel, zoals gewijzigd na het advies van de Raad van State, is stilgestaan bij de verhouding tussen het wetsvoorstel en internationaal, Europees en nationaal recht. Deze nota van wijziging en recente ontwikkelingen op dit vlak geven aanleiding om deze beschouwing nog te actualiseren.

Verhouding tot het Europees recht

In paragraaf 6.2 van de memorie van toelichting is reeds ingegaan op de verhouding tussen de Klimaatwet en Europees recht.⁹ Sinds de memorie van toelichting heeft de Europese Commissie

⁸ <https://www.raadvanstate.nl/onze-werkwijze/advisering/beleidsanalytische-toets.html>

⁹ Kamerstukken II 2016-2017, 34534, nr. 7

een voorstel voor een pakket van regelgeving gepubliceerd, dat de basis moet bieden voor het Europees klimaatbeleid in de periode 2030-2040. Uit dit pakket blijkt dat de structuur zoals beschreven in de memorie van toelichting blijft bestaan. De uitstoot in de industrie wordt hoofdzakelijk aangepakt door het emissiehandelssysteem. De reductie van de uitstoot in de overige sectoren wordt verdeeld tussen de lidstaten. Het voorstel van de commissie bevat voor Nederland een doel van 36% reductie ten opzichte van de uitstoot 2005.¹⁰ In de sectoren waar het emissiehandelssysteem (ETS) op ziet wordt, over heel Europa gemeten, een reductie van 43% ten opzichte van 2005 bereikt. Zoals reeds in de memorie van toelichting is opgemerkt wijkt het nationale doel uit de Klimaatwet hier op twee manieren van af.

Ten eerste zijn de doelen die in de wet worden opgenomen hoger dan het Europese doel. Het verschil tussen de Europese ambitie en de Klimaatwet wordt wel kleiner door deze nota van wijziging (van 55% naar 49%). De Europese verplichtingen blijven onverkort gelden. Dat betekent dat de regering bij het formuleren van het beleid om 49% reductie in 2030 te bereiken, rekening moet houden dat ook tenminste 36% reductie, ten opzichte van 2005, wordt bereikt in de niet-ETS sectoren.

Ten tweede hanteert de Klimaatwet een nationaal doel in plaats van een doel voor ETS en niet-ETS sectoren. Het nationale doel kan zowel binnen de ETS als daarbuiten worden bereikt. Dit nationale doel is van belang omdat voor nationale beleidsontwikkeling de hele economie in samenhang moet worden gezien. De elektrificatie van het vervoer verplaatst de energieopwekking van de verbrandingsmotor in het voertuig (buiten de ETS) naar een elektriciteitscentrale (binnen ETS). Om het vervoer daadwerkelijk klimaatneutraal te maken is zowel van belang dat de verbrandingsmotor wordt vervangen door een elektrische motor als dat de elektriciteit op een CO₂-neutrale elektriciteitsproductie wijze wordt opgewekt.

De Europese regelgeving laat nadrukkelijk ruimte voor aanvullende nationale klimaatdoelen. Vanzelfsprekend zijn de lidstaten bij de realisatie van deze doelen gebonden aan het Europese recht. Dit beperkt de opties voor maatregelen enigszins. In de afgelopen jaren is echter gebleken dat het mogelijk is om binnen het Europese kader ruimschoots aanvullende reductie te bereiken. De omringende landen laten dit zien en ook Nederland komt naar verwachting ruim boven de gestelde doelen voor broeikasgasreductie uit. Europeesrechtelijke kaders hoeven dus geen beletsel te zijn voor het voeren van ambitieus aanvullend beleid.

De Europese Commissie heeft ook een voorstel voor een verordening inzake de governance van de energie-unie gepubliceerd.¹¹ Deze verordening schrijft onder meer voor dat de lidstaten een INEK indienen. Dit INEK zal inhoudelijk in grote lijnen overeenkomen met het klimaatplan. In Europees verband wordt het INEK gebruikt om te beoordelen of het nationale emissiedoel buiten de ETS-sectoren wordt bereikt en of de Europese doelen voor de overige doelstellingen van de energie-unie worden bereikt. Op nationaal niveau wordt het klimaatplan gebruikt om het beleid te formuleren voor het bereiken van de nationale doelstellingen voor 2030 en 2050.

Verhouding tot de Omgevingswet en andere wetgeving

De Klimaatwet biedt overkoepelende doelstellingen en een kader voor beleidsontwikkeling. Voor de verwezenlijking van de doelen zijn ook vele andere wetten en (financiële) kaders van belang. Om de doelen uit de Klimaatwet te bereiken zullen deze andere wetten naar verwachting ook nog

¹⁰ COM(2016) 482 final - Voorstel voor een VERORDENING VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD betreffende bindende jaarlijkse broeikasgasemissiereducties door de lidstaten van 2021 tot en met 2030 voor een veerkrachtige energie-unie en om aan de verbintenissen uit hoofde van de Overeenkomst van Parijs te voldoen, en tot wijziging van Verordening (EU) nr. 525/2013 van het Europees Parlement en de Raad betreffende een bewakingsen rapportagesysteem voor de uitstoot van broeikasgassen en een rapportagemechanisme voor overige informatie op nationaal niveau en op het niveau van de Unie met betrekking tot klimaatverandering

¹¹ COM (2016) 759, Voorstel voor een verordening van het Europees Parlement en de Raad inzake de governance van de energie-unie, tot wijziging van Richtlijn 94/22/EG, Richtlijn 98/70/EG, Richtlijn 2009/31/EG, Verordening (EG) nr. 663/2009, Verordening (EG) nr. 715/2009, Richtlijn 2009/73/EG, Richtlijn 2009/119/EG van de Raad, Richtlijn 2010/31/EU, Richtlijn 2012/27/EU, Richtlijn 2013/30/EU en Richtlijn (EU) 2015/652 van de Raad en tot intrekking van Verordening (EU) nr. 525/2013

moeten worden aangepast. De uitwerking van het klimaatbeleid in concrete normstellingen maakt geen onderdeel uit van het wetsvoorstel.

Het is aan de regering om op basis van de doelstellingen van deze wet te onderzoeken welke instrumenten worden ingezet om de klimaatdoelen te verwezenlijken. In het klimaatplan worden deze instrumenten in samenhang gepresenteerd als het klimaatbeleid van de regering. In het plan kan bijvoorbeeld ook de wijziging van of nieuwe wetgeving worden aangekondigd. De keuze voor instrumenten kan uiteraard ook gedurende de jaren veranderen. Dergelijke wijzigingen worden ook verwerkt in het klimaatplan. De doelstellingen in de Klimaatwet en de cyclus van klimaatplannen blijft echter ongewijzigd.

Hier past bijzondere aandacht voor de Omgevingswet. De Omgevingswet bundelt de bestaande wetgeving op het terrein van de fysieke leefomgeving. Het klimaatbeleid zal voor een belangrijk deel neerslaan in maatregelen in de fysieke leefomgeving. Denk daarbij aan ruimtelijke aspecten van klimaatbeleid, emissie-eisen en bouwnormen. Het klimaatbeleid gaat echter verder dan dat. Vervoer, landgebruik, producten, energieproductie- en aanbod zijn bijvoorbeeld niet in de Omgevingswet geregeld.

Verhouding tot het klimaatakkoord

Zoals de regering in de brief van 23 februari 2018¹² heeft aangegeven, worden er gesprekken gevoerd met diverse betrokkenen om tot een nationaal klimaatakkoord te komen. Dit akkoord zal een belangrijk deel van de maatregelen bevatten waarmee de regering zijn klimaatdoelen, en dus de klimaatdoelen uit deze wet, beoogt te bereiken. Deze maatregelen zullen input vormen voor het klimaatplan wat op grond van deze wet moet worden opgesteld.

Klimaatwet en klimaatakkoord hebben dus ieder een eigen functie. De Klimaatwet geeft de kaders voor de lange termijn. Zowel in de vorm van doelstellingen als in de vorm van een proces van beleidsvorming en verantwoording. Het klimaatakkoord is een verzameling van concrete maatregelen die in samenwerking met betrokken partijen worden afgesproken. Het klimaatplan bevat een bundeling van al het nationale klimaatbeleid. Zowel de maatregelen die uit het akkoord voortvloeien als maatregelen die daar buiten staan.

Voor de monitoring en borging van het Klimaatakkoord zal met partijen een cyclus moeten worden afgesproken die enerzijds ruimte biedt voor adaptief beleid van alle partijen, en anderzijds zorgt voor de benodigde lange termijn zekerheid en duidelijkheid van het beleid. Deze, nog uit te werken, borgingscyclus zal een mogelijkheid moeten bieden voor de regering om de acties af te spreken die noodzakelijk zijn om het doel van 49% reductie in 2030 t.o.v. 1990 te realiseren.

Nota naar aanleiding van het verslag

De indieners danken de fracties van de VVD, CDA, GroenLinks, SP, ChristenUnie, Partij voor de Dieren, 50PLUS en SGP voor hun constructieve opmerkingen en vragen. Hierna wordt bij de beantwoording van de vragen de volgorde van het verslag aangehouden, behoudens de bundeling van vragen met een vergelijkbaar karakter.

Vooraf merken de indieners nog het volgende op; dit is een initiatiefwetsvoorstel. Dat betekent dat de vragen over de wet door de leden die het wetsvoorstel hebben ingediend worden beantwoord. Een deel van ontvangen vragen gaan over het klimaatbeleid of lijken te zien op de wijze waarop het kabinet uitvoering zal geven aan deze wet. De indieners kunnen niet spreken voor het kabinet, uitsluitend over de kaders die dit wetsvoorstel biedt. Eventuele vragen over het klimaatbeleid of de uitvoering van het voorstel kunnen bij de mondelinge behandeling van het voorstel worden gericht aan het kabinet.

¹² Kamerstukken II 2017/2018, 32813, nr.163

Algemeen

De leden van de VVD-fractie vroegen hoe het wetsvoorstel de innovatiekracht van de Nederlandse industrie stimuleert. Met de Klimaatwet, waarin doelen tot 2050 zijn vastgelegd en een borgings- en monitoringsstructuur is vorm gegeven om deze doelen te realiseren, biedt de regering duidelijkheid over het klimaatbeleid op de lange termijn. Hiermee ontstaat een stabiel kader waar bedrijven, kennisinstellingen en overheden hun investeringen op af kunnen stemmen. Het is de verwachting van de initiatiefnemers dat hierdoor investeringen vrij komen voor innovatie in Nederland. De innovatiekracht van de Nederlandse economie en het bedrijfsleven wordt zo vergroot.

De leden van de CDA-, SP- PvdD- en SGP-fractie hebben vragen gesteld over het verbindende karakter van de doelen in de wet en de mogelijkheid van de rechter om een hoger doel op te leggen dan in de wet is opgenomen. Het wetsvoorstel bevat ambitieuze doelen voor het klimaatbeleid van de regering. In de eerste plaats is van belang dat alle doelen die in het wetsvoorstel worden genoemd doelen voor het regeringsbeleid zijn. Het is aan het parlement om de regering aan deze doelen te houden. Gegeven het feit dat er in het parlement zeer brede steun voor dit wetsvoorstel en deze doelen is, mag worden aangenomen dat dit door de regering zal worden opgepakt.

Voor het reductiedoel in 2030 past daarbij de opmerking dat dit een streefdoel is. De reden hiervoor is dat op korte termijn Nederland een meer ambitieus klimaatbeleid voert dan de Europese Unie. De onzekerheden over het beleid in de ons omringende landen maken dat de onzekerheden in de prognoses ook groter worden. Hier kan de regering moeilijk op sturen. Dit is bijvoorbeeld aan de orde als het gaat om maatregelen die omringende landen wel/niet treffen om de elektriciteitsproductie te verduurzamen. Dit kan tot meer import of export van elektriciteit leiden en bepaalt daardoor de omvang van de uitstoot in Nederland. Om dit te onderkennen en de regering enige ruimte te geven om een verstandige afweging te maken richting 2030, is dit doel als streefwaarde aangemerkt.

Het onderscheid tussen het doel in 2050 en de streefwaarde voor 2030 is dus relevant voor de wijze waarop het parlement de regering aan deze doelen kan houden. In beide gevallen vormen de doelen geen verplichtingen die voor de rechter kunnen worden afgedwongen. De tekst van het wetsvoorstel en de toelichting zijn hier zodanig duidelijk over dat de indieners het risico op een afwijkend oordeel van de rechter laag inschatten. Dit laat onverlet dat de rechter een zelfstandige verantwoordelijkheid heeft om een oordeel te geven over de reikwijdte en inhoud van wetten en verdragen.

De leden van de CDA-fractie vroegen of de indieners toepassing van de grenseffectentoets wenselijk achten bij de uitvoering van het wetsvoorstel. De indieners merken op dat het aan de regering is om uitvoering te geven aan dit wetsvoorstel. Een grenseffectentoets is niet opgenomen als de (minimale) inhoudsvereisten van het klimaatplan. Op grond van artikel 4, tweede lid, onder f, brengt de regering bij het klimaatplan wel de gevolgen voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid en economie in beeld. Of hier een aparte beschouwing over de gevolgen in de grensregio bij hoort is afhankelijk van de invulling van het klimaatbeleid.

De leden van de SP-fractie vroegen om een reactie van de indieners op de laatste ontwikkelingen in het internationale en Europese klimaatbeleid en de leden van de SGP-fractie vroegen hoe deze ontwikkelingen in de wet kunnen worden verwerkt. De indieners constateren dat het klimaatbeleid internationaal en Europees nog in ontwikkeling is. Op internationaal niveau, in het kader van het Klimaatakkoord van Parijs, is afgesproken dat landen iedere 5 jaar hun ambitieniveau heroverwegen en verder aanscherpen. In dat kader heeft het IPCC een rapport opgeleverd dat inzage geeft in mogelijke reductiepaden voor het behalen van het 1,5 graden doel. De uitspraak van het Europees Parlement kan volgens de indieners worden gezien als een steun in de rug voor de regering in de poging om het Europese doel aan te scherpen tot 55%.

Als op Europees niveau wordt besloten tot aanscherping van de Europese doelen kan dit ook gevolgen hebben voor de nationale ambitie. Dat wordt dan verwerkt in het wetsvoorstel door een

wijziging per wet. Daarmee wordt een zorgvuldig proces voor aanpassing van de doelen geborgd waarbij het parlement wordt betrokken.

De leden van de SP-fractie vroegen of de wet voldoende ruimte geeft om het klimaatbeleid tussentijds aan te passen. De indieners benadrukken het belang van meerjarige stabiliteit van het klimaatbeleid. De wijzigingen in de samenleving die nodig zijn om de doelen uit het wetsvoorstel te halen vergen een lange adem. Het wetsvoorstel neemt daarom als uitgangspunt dat iedere vijf jaar een klimaatplan wordt opgesteld en dat het klimaatplan het beleid voor de komende tien jaar bevat. In beginsel wordt het klimaatbeleid heroverwogen in deze vijfjaarlijkse cyclus.

Het klimaatplan wordt op zijn vroegst voor de eerste maal in 2019 vastgesteld en daarna ten minste eens in de vijf jaren. Dit laat de ruimte aan de regering om tussentijds het klimaatplan aan te passen als hier een zwaarwegende aanleiding voor is. Er is dus geen wetswijziging nodig om tussentijds bij te kunnen sturen.

De leden van de SP-fractie vroegen of inkomenseffecten en effecten op de arbeidsmarkt van het klimaatbeleid ieder jaar naar de Kamer worden gestuurd. Deze leden vroegen verder wat moet worden verstaan onder «een significante ontwikkeling in het klimaatbeleid die afwijkt van het klimaatplan». De indieners delen het beeld dat het klimaatbeleid effecten op de arbeidsmarkt kan hebben. Daarom wordt in het wetsvoorstel voorgeschreven dat het klimaatplan onder meer een beschouwing bevat van de effecten op de arbeidsmarkt. Daarnaast wordt het parlement jaarlijks geïnformeerd over significante ontwikkelingen op dit vlak in de jaarlijkse klimaat- en energieverkenning. Naar het oordeel van de indieners wordt de Kamer wordt hiermee voldoende geïnformeerd over deze effecten. Waar nodig kan in het kader van de reguliere augustusbesluitvorming door de regering worden bijgestuurd op inkomenseffecten.

De regering maakt op basis van de klimaat- en energieverkenning een inschatting of er sprake is van significante ontwikkelingen ten opzichte van de verwachtingen uit het klimaatplan. Waar nodig blijft het mogelijk voor het parlement om aanvullende informatie van de regering te vragen.

De leden van de fractie van de ChristenUnie vroegen op welke wijze toekomstige ontwikkelingen worden betrokken bij het klimaatbeleid. De leden van de GroenLinks-fractie vroegen of in het klimaatplan ook aandacht wordt besteed aan de kosten en baten gezien vanuit 2050.

Het klimaatplan bevat het klimaatbeleid voor de komende tien jaren. Dit plan bevat dus in ieder geval de verwachtingen voor deze periode. Dit betreft zowel de verwachte uitstoot als de verwachte financieel-economische effecten. Het klimaatplan strekt echter tot het behalen van alle doelstellingen uit de wet, zowel die voor 2030 als voor 2050. De indieners constateren dat de regering de partijen die onderhandelen over het Klimaatakkoord heeft gevraagd om met voorstellen voor maatregelen te komen die optellen tot 49% reductie in 2030, met het oog op het einddoel in 2050. Dit zou vervolgens kunnen worden betrokken in het klimaatplan.

De leden van de PvdD-fractie vroegen waarom er niet wordt gewerkt met een koolstofbudget, waarom de klimaatcommissie is geschrapt uit het voorstel, waar de regie- en coördinatiefunctie komt te liggen en waarom er geen tussendoel voor 2040 is opgenomen in het voorstel. De indieners zien de mogelijke meerwaarde van een koolstofbudget, een nieuwe klimaatcommissie en een tussendoel voor broeikasgasreductie in 2040. Dit zijn instrumenten die kunnen bijdragen aan de voorspelbaarheid en inzichtelijkheid van het klimaatbeleid. Er kleven echter ook nadelen aan deze instrumenten die ertoe hebben geleid om deze niet op te nemen in het wetsvoorstel.

Een koolstofbudget bepaalt de totale toegestane emissie over een bepaalde periode. De Europese doelen kunnen, gezien het ETS-instrument, niet vertaald worden naar een koolstofbudget voor Nederland. Daarnaast bieden puntdoelen meer ruimte voor de regering om klimaatbeleid te ontwikkelen in het tempo waar draagvlak voor is. Dit laat onverlet dat het parlement kan toezien op voldoende voortgang in de jaren voor het jaar waar het puntdoel op ziet.

Het doel voor 2030 sluit aan bij het regeerakkoord. Bovendien stelt dit voorstel een doel voor 2050 vast in de vorm van een emissiereductie van 95%. Het doel van 95% broeikasgasreductie in 2050 (t.o.v. 1990) sluit aan bij de huidige inzichten van wat nodig is om te voldoen aan de doelstellingen van Parijs. Zo wordt in de doorrekening van Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) en het Planbureau voor de Leegomgeving (PBL) van het regeerakkoord aangegeven dat 95% reductie in

2050 in overeenstemming is met de Parijs-doelstelling om de temperatuurstijging te beperken tot ruim onder de 2 graden.

Met het doel voor de middellange en lange termijn (2030, respectievelijk 2050) geeft de wet voldoende richting aan het klimaatbeleid van de regering. Een tussendoel voor 2040 zou in de loop van het komende decennium aan de wet kunnen worden toegevoegd, als er behoefte is aan een nieuw doel voor de middellange termijn.

De klimaatcommissie is komen te vervallen. In de plaats daarvan krijgt de Raad van State een adviesfunctie op het klimaatbeleid van de regering. Hiermee versterkt het wetsvoorstel de positie van een bestaand en gezaghebbende instituut in het klimaatbeleid. De Raad van State kan gebruik maken van de kennis bij bestaande experts, zoals het PBL en internationale bronnen. De indieners verwachten dat dit een positieve invloed op het klimaatbeleid zal hebben. In reactie op de vraag over de coördinatie van het klimaatbeleid merken de indieners op dat de coördinatie van het klimaatbeleid bij de regering ligt, meer specifiek bij de Minister van Economische Zaken en Klimaat.

De leden van de PvdD-fractie vroegen waarom de doelen voor hernieuwbare energie en energiebesparing uit het voorstel zijn geschrapt. Het wetsvoorstel gaat uit van de keuze om te sturen op CO₂(-equivalenten), aangezien het klimaatprobleem wordt veroorzaakt door de uitstoot van broeikasgassen. Bij het reduceren van CO₂ spelen hernieuwbare energie en energiebesparing uiteraard een belangrijke rol. Daarom bevat het Klimaatplan onder andere (i) het verwachte aandeel hernieuwbare energie en de verwachte besparing op het primaire energiegebruik, en (ii) de maatregelen die worden getroffen om het aandeel hernieuwbare energie en de besparing op het primaire energiegebruik te stimuleren.

De leden van PvdD-fractie vroegen ook waarom de wet geen rekening houdt met de bezwaren tegen mestvergisters. Met de leden van de fractie van de PvdD zien de indieners dat er op verschillende manieren, positief en negatief, aangekeken kan worden tegen mogelijke klimaatmaatregelen. Het wetsvoorstel bevat geen weging van individuele maatregelen. Het is aan de regering om deze weging te maken in het klimaatplan.

De leden van de SGP-fractie vroegen naar het risico op een waterbedeffect, in het geval maatregelen worden getroffen in de sectoren waar het Europese emissiehandelssysteem betrekking op heeft. Met de leden van de SGP-fractie zijn de indieners van mening dat zoveel mogelijk moet worden voorkomen dat het effect van Nederlandse klimaatmaatregelen elders teniet wordt gedaan. Dit is ook de lijn van de regering, zoals blijkt uit de verschillende brieven die in het kader van het Klimaatakkoord aan de Kamer verzonden zijn. Daarom hebben de indieners er vertrouwen in dat de regering hier rekening mee zal houden, bij de keuze voor de te treffen maatregelen.

De leden van de SGP-fractie vroegen verder welke rol de import van grijze stroom zou kunnen spelen bij het behalen van volledig CO₂-neutrale elektriciteitsproductie. De indieners delen de inschatting van de SGP dat onder het wetsvoorstel import van grijze stroom mogelijk is. De doelstelling voor elektriciteitsproductie ziet echter op 2050 en de indieners vragen zich af of het realistisch is dat er in dat jaar nog een significante markt is voor grijze stroom. De Europese Unie en de ons omringende landen hebben ook doelstellingen voor de verduurzaming van de elektriciteitsproductie. Ook in die landen geldt dat elektriciteitsproductie relatief eenvoudig is te verduurzamen ten opzichte van andere energievormen. Een scenario waarin in deze landen nog op significante schaal grijze elektriciteit wordt geproduceerd achten de initiatiefnemers dan ook niet waarschijnlijk.

De leden van de SGP-fractie vroegen of de indieners bereid zijn om het belang van de leveringszekerheid in het voorstel mee te nemen en hoe de indieners aankijken tegen de uitdaging om een stabiele energielevering te bereiken met 100% CO₂-neutrale elektriciteitsproductie. Met de leden van de SGP-fractie zijn de indieners van mening dat een betaalbare en betrouwbare levering van energie cruciaal is voor de veiligheid, economie en huishoudens van Nederland. Er is echter voor gekozen om geen materiele normen voor het klimaatbeleid op te nemen in het wetsvoorstel, anders dan de doelen in artikel 2.

Om de doelen in 2050 te halen is innovatie en het opschalen van de huidige duurzame energieproductie noodzakelijk. Op basis van de PBL-studie: «Verkenning van klimaatdoelen. Van lange termijn beelden naar korte termijn actie», PBL 2017, verwachten de initiatiefnemers dat er een stabiel aanbod van CO₂-neutrale elektriciteit in 2050 mogelijk is.

De leden van de SGP-fractie vroegen of de indieners het belang zien van de decentrale overheden in het klimaatbeleid en deze leden vroegen of dit in het voorstel kan worden verwerkt. De indieners zijn het met de leden van de SGP-fractie eens dat de decentrale overheden erg belangrijk zijn voor het halen van de doelen uit het voorstel. Om te verzekeren dat de decentrale overheden in staat zijn om het klimaatbeleid uit te voeren wordt in het klimaatplan en in de jaarlijkse klimaat- en energieverkenning aandacht besteed aan de financiële gevolgen van het klimaatbeleid voor de decentrale overheden. Het klimaatplan kan bovendien beleidsmaatregelen bevatten die door de decentrale overheden worden uitgevoerd.

De leden van de SGP- en 50PLUS-fractie vroegen om in het wetsvoorstel op te nemen dat de totale kosten van het klimaatbeleid in beeld worden gebracht. De indieners begrijpen het pleidooi van de leden van de SGP en 50PLUS-fractie, in het verlengde van de Raad van State, om inzicht in de totale kosten. Er is echter geen eenduidige definitie van de totale kosten. De totale kosten zijn bovendien met grote onzekerheden omgeven aangezien het beleid tot 2050 nog grotendeels onzeker is. Daar staat tegenover dat er ook grote economische en maatschappelijke baten zijn van het klimaatbeleid.

Daarom is in het voorstel geen «rekensom» opgenomen voor de totale kosten, maar is wel aangegeven dat er financieel-economische beschouwingen opgenomen moeten worden op concrete punten die wel bekend zijn. Namelijk de effecten van het voorgenomen beleid (in het klimaatplan) en de effecten van het gerealiseerde beleid in het afgelopen jaar (klimaat- en energieverkenning). Dit biedt concrete aanknopingspunten om bij te sturen indien dit nodig is, zonder de grote onzekerheden die samenhangen met de totale kosten tot 2050.

De leden van de SGP-fractie vroegen waarom de uitstoot van de internationale luchtvaart geen rol heeft gekregen in het wetsvoorstel. Met de leden van de SGP zien de indieners het grote aandeel van de luchtvaart in de totale emissies in de wereld. Maatregelen in deze sector zijn naar hun mening dan ook onontkoombaar. Voor deze sector geldt bij uitstek dat optreden in Europees en mondiaal verband noodzakelijk is. In de definities van deze wet is aangesloten bij de Europese systematiek voor de toerekening van broeikasgasuitstoot. Daardoor valt de luchtvaart buiten de doelstellingen in de wet. Als deze sector binnen het Europese systeem komt te vallen ligt het in de rede dat deze ook onder het bereik van de wet wordt gebracht.

De leden van de SGP-fractie vroegen of de indieners hebben overwogen om ook de Algemene Rekenkamer en de Nationale ombudsman een rol te geven bij het klimaatplan en klimaatnota?

De Algemene Rekenkamer heeft in een reactie op het voorontwerp van de Klimaatwet laten weten dat het jaarlijks monitoren van de voortgang van het klimaatbeleid niet tot de verantwoordelijkheden van de Algemene Rekenkamer behoort. Dit laat onverlet dat de Algemene Rekenkamer de mogelijkheid heeft om, op eigen initiatief of op verzoek van de regering of de Kamer, een onderzoek in te stellen naar het klimaatbeleid. De Nationale ombudsman heeft geen algemene rol bij de ontwikkeling van beleid door de regering, maar speelt een belangrijke rol als bij de realisatie van dat beleid blijkt dat burgers in de knel komen. De Ombudsman is daarom niet betrokken bij beleidsontwikkeling in het klimaatplan.

Advies Raad van State

De leden van de VVD, CDA en 50PLUS-fractie vroegen welke andere overwegingen dan kosteneffectiviteit een rol zouden kunnen spelen bij de inrichting van het klimaatbeleid. De leden van de VVD-fractie vroegen ook nog of de indieners kunnen bevestigen dat kosteneffectiviteit altijd zal worden meegenomen als leidend principe bij de keuze voor maatregelen en hoe kan worden geborgd dat kosteneffectiviteit een leidend principe is.

De indieners zijn van mening dat er naast kosteneffectiviteit meerdere overwegingen van belang zijn. In de toelichting op de nota van wijziging is door de indieners bijvoorbeeld gewezen op de

praktische noodzaak om tijdig te beginnen aan maatregelen, bijvoorbeeld in de gebouwde omgeving. De opgave is daar zodanig dat tijdig begonnen moet worden met de aanpak. In de schriftelijke vragen van de fracties wordt gewezen op andere belangen die ook een rol spelen. De leden van de SGP hebben het belang van leveringszekerheid benoemd en de leden van de fractie van het CDA benoemen in hun vraag het belang van (lokaal) draagvlak voor maatregelen. De leden van de 50PLUS-fractie wijzen in hun vragen op een gelijkwaardige, evenredige verdeling van de lasten tussen burgers, bedrijven en overheden. De leden van de PvdD-fractie benoemen lokale overlast als belang om mee te wegen, de leden van de SP-fractie benoemen de effecten van het klimaatbeleid op de arbeidsmarkt.

Al deze randvoorwaarden spelen een rol in het klimaatbeleid. De indieners van dit wetsvoorstel zijn zich er van bewust dat zij ieder tot een andere weging van deze belangen kunnen komen. Dit doet echter niet af aan het gezamenlijk commitment om tot 49% broeikasgasreductie in 2030 en 95% in 2050 te komen. Daarom is er voor gekozen om geen materiele normen voor het klimaatbeleid op te nemen in de wet, anders dan de doelen in artikel 2. Hiermee wordt de weging van deze en andere belangen aan de regering overgelaten. Daarmee kunnen de leden van de VVD-fractie, als onderdeel van het parlement, altijd nog om op basis van het klimaatplan de regering bij te sturen op de belangen die voor de leden van deze fractie het zwaarste wegen.

De leden van de ChristenUnie-fractie vroegen nadere toelichting op de aansluiting en afstemming van het klimaatakkoord op het klimaatplan, deze leden vroegen verder wanneer het eerste klimaatplan kan worden vastgesteld.

Het eerste klimaatplan wordt op grond van het wetsvoorstel in 2019 vastgesteld. Naar verwachting zal de regering dit plan vullen met maatregelen uit het Klimaatakkoord en in overeenstemming brengen met het integraal nationaal energie en klimaatplan (INEK), wat eind 2019 bij de Europese Commissie moet worden ingediend.

Artikelsgewijs

De leden van de GroenLinks-fractie vroegen of de indieners het beeld delen dat de transitie naar een duurzame economie veel kansen oplevert. Met de leden van de GroenLinks-fractie zijn de indieners van mening dat het klimaatbeleid veel kansen biedt voor innovatie, duurzame werkgelegenheid en economische groei. Hiervoor is een stabiel en voorspelbaar klimaatbeleid van de regering van groot belang. De Klimaatwet draagt hier aan bij door duidelijkheid te geven op welk niveau de regering inzet. Door het klimaatplan wordt inzicht gegeven in het klimaatbeleid op de middellange termijn.

De leden van de GroenLinks-fractie vroegen of de Raad van State voldoende kennis en capaciteit in huis heeft om de nieuwe taken in het kader van het wetsvoorstel op te nemen. De adviserende taak van de Raad van State in het klimaatbeleid sluit aan bij bestaande processen zoals de advisering over regelgeving en het begrotingstoezicht. Vanzelfsprekend vergt advisering over klimaatbeleid specifieke kennis. Uit overleg tussen de indieners en de Raad van State is duidelijk geworden dat de Raad hiervoor aanvullende expertise en capaciteit zal aantrekken. Daarnaast voert de Raad overleg over de uitvoering van de wet met de Minister van Economische Zaken en Klimaat en het PBL.

Behandeling van het wetsvoorstel

De **voorzitter**:

Ik geef nu graag het woord aan de heer Klaver voor zijn beantwoording in de eerste termijn.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Dank u, voorzitter.

[...]

Voorzitter. De beantwoording vandaag gaan we langs de volgende lijnen aflopen. Ik zal even kort stilstaan bij de hoofdlijnen van deze wet. Vervolgens zal ik ingaan op de doelen en de amendementen die daarmee samenhangen. Daarna zal collega Rob Jetten ingaan op de governance van deze wet en de amendementen die daarbij horen.

De hoofdlijnen van de wet zijn eigenlijk best simpel. In 2050 willen we een reductie van de CO₂-uitstoot van 95% ten opzichte van 1990. In 2030 willen we een reductie van 49%, ook ten opzichte van 1990. In 2050 willen we graag een CO₂-neutrale elektriciteitsproductie. De heer Stoffer noemde eigenlijk nog een ander belangrijk doel van het verduurzamen en het aanpakken van klimaatverandering: zorgen dat we niet meer afhankelijk zijn van landen met bedenkelijke regimes waar we nu onze energie voor een groot deel vandaan moeten halen. Maar deze wet gaat niet alleen over doelen. We hebben een politiek proces willen organiseren waarmee we aan klimaatbeleid gaan werken. Dat zie je terug in het vijfjaarlijkse klimaatplan wat richting moet geven voor de komende tien jaar. En in iedere vierde donderdag van oktober met de klimaatdag en de klimaatnota.

[...]

Voorzitter. De Kamerleden van het CDA en de ChristenUnie stelden vragen. Toen kwamen er weer herinneringen op aan al die keren dat wij samen aan het onderhandelen waren. Er werd namelijk gevraagd om te reflecteren op het doel van 2030. De collega's van de ChristenUnie vroegen: "Het is toch allemaal niet te flexibel?" En vanuit het CDA hoorde ik eigenlijk: "Nou, wacht even. Gaan we het wel halen? Hoe zien jullie dat voor je?" Dit laat precies de discussie zien die wij als indieners voortdurend met elkaar hebben gehad. Hoe zorgen we ervoor dat we een stip aan de horizon zetten en dat we ons daaraan weten te houden? Hoe zorgen we er ook voor dat we ons niet helemaal klemzetten? Dat heeft ertoe geleid dat we voor 2030 een streefdoel hebben opgenomen en voor 2050 een einddoel. De vragen die zijn gesteld zijn: hoe haalbaar is 2030 nou? Ik denk dat het kan, maar het zal niet gemakkelijk zijn. Daarvoor moeten hele moeilijke keuzes gemaakt worden. Dat zien we wel als we nu kijken naar wat er gebeurt met de onderhandelingen rondom het klimaatakkoord. Daar moeten de grote stappen worden gezet om deze 49% ook werkelijk te halen.

In de amendementen en de vragen die zijn gesteld door de fracties van de SGP en de Partij voor de Dieren zit ook een samenhang als het gaat om de afdwingbaarheid. Eigenlijk zegt de Partij voor de Dieren: het is allemaal niet afdwingbaar genoeg en niet hard genoeg. De SGP zegt eigenlijk: het is veel te hard. Ik vind deze twee amendementen en inbrengen bijna een compliment omdat we juist hebben geprobeerd om precies daartussenin te zitten. We hebben geprobeerd het midden te zoeken tussen zo scherp mogelijk doelen stellen maar ook flexibiliteit laten om ons niet helemaal klem te zetten voor de toekomst, omdat we niet alles kunnen voorspellen.

Deze wet kan je het best zien als een comptabiliteitswet. Het is een kader. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling van deze indieners om burgers een extra recht te geven om hiermee naar de rechtbank te kunnen. Het is de bedoeling dat deze wet de politiek bindt, dat we een proces met elkaar afspreken om ervoor te zorgen dat we niet alleen doelen stellen maar ze ook werkelijk gaan halen. Maar helemaal uitsluiten dat mensen naar de rechter gaan kan ik ook niet. Dat staat burgers vrij. Dat hebben ze ook gedaan bij de Urgenda-uitspraak. Dat was voordat deze wet er lag, maar nogmaals, het is niet de bedoeling van deze wet om burgers een extra handvat in handen te geven om naar de rechter te stappen. Om dat risico te verminderen spreken we ook over een streefdoel in 2030. Daarom ontraden wij de amendementen op stukken nrs. 20 en 32 van de Partij voor de Dieren en de SGP.

Daarnaast worden er allerlei voorstellen gedaan voor nieuwe tussendoelen, bijvoorbeeld een doel voor hernieuwbare energie in 2030.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Het gaat nu over doelen in combinatie met wat afdwingbaar is en wat het streven is. De heer Klaver zei net dat deze wet dat duidelijk maakt, maar wat is er precies duidelijk aan een streefdoel dat niet afdwingbaar is? Dat is echt niet duidelijk.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ik weet niet of ik deze vraag heel duidelijk vind, maar ik ga een poging doen. Wat ik probeer aan te geven is het volgende. Uiteindelijk heeft het de afgelopen jaren, sinds 1990, sinds het hele proces van de wereldwijde klimaattoppen is begonnen, van het maken van afspraken tegen klimaatverandering, nooit aan doelstellingen gelegen, wel aan het behalen van die doelstellingen. Door het vast te leggen in een wet wordt het onderdeel van de wet, krijgt het veel meer kracht en zorgen we ervoor dat er een traject is gemaakt, een politiek proces waarlangs we moeten werken om die doelen te halen. Dat is wat de afdwingbaarheid of in ieder geval de haalbaarheid dichterbij moet brengen. Ik reageerde op het voorstel van de Partij voor de Dieren. Zij zeggen eigenlijk: dit moet afdwingbaar zijn bij de rechter. Dat is niet de route waarvan wij zeggen dat het de route is waarlangs het moet. De afdwingbaarheid moet in het volgende gelegen zijn. Hier zijn nu 117 zetels, acht partijen die met elkaar zeggen: dit zijn de doelstellingen, die we moeten gaan halen, en dit is de weg waarlangs we richting het behalen van die doelstellingen gaan. Dat is volgens mij de beste garantie dat we echt resultaten gaan boeken.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Wat de heer Klaver schetst, is een soort intern bouwwerk. Daarbinnen kunnen partijen elkaar kennelijk wel houden aan de afspraken. Het is een soort interne wet. Maar voor de buitenwereld, voor de burger blijft het — de heer Klaver kan, onparlementair gezegd, kletsen wat hij wil — een streven naar doelen die niet afdwingbaar zijn. Dat kan niet de bedoeling zijn als je bijvoorbeeld een vonnis wilt uitvoeren. We hebben dat ook gezien bij de Urgendazaak. Als je het niet afdwingbaar maakt, dan krijg je de situatie dat de minister bijvoorbeeld ...

De **voorzitter**:

En de vraag is, meneer Van Raan?

De heer **Van Raan** (PvdD):

Of de heer Klaver nog eens wil uitleggen — hij vond het niet duidelijk — wat nou sterk is aan een streven dat niet afdwingbaar is.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Wat ik sterk vind aan deze wet is dat hier acht partijen zitten die, ondanks alle verschillen, hebben aangegeven dat ze de reductie van 49% willen gaan halen in 2030. We hebben een einddoel met elkaar vastgelegd. We hebben afgesproken langs welke weg we aan het behalen van de doelen gaan werken. Volgens mij is dat de grote meerwaarde. Als het gaat over financiën heb ik de Partij voor de Dieren nog nooit horen zeggen: als we de begrotingsdoelstellingen niet halen, dan kunnen we niet naar de rechter. Nee, dat gebeurt ook niet. Er is hier in de Tweede Kamer, in het hele ambtelijke apparaat, in Den Haag de interne logica dat we deze doelstellingen moeten gaan halen. Tot nu toe was het altijd vrijblijvend.

De **voorzitter**:

Tot slot, de heer Van Raan.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ik vind het een beetje een zwaktebod van de heer Klaver dat hij nu ineens de financiën erbij gaat halen, dat hij een appel met een peer gaat vergelijken. In de Grondwet is in artikel 21 vastgelegd dat goed moet worden gezorgd voor de leefomgeving. Dat staat nu in de Klimaatwet, waarin niks afdwingbaar is, waarin alles een streven is. Dat vergelijken met het punt over het budget is echt een zwaktebod.

De heer **Stoffer** (SGP):

Ik moet eerlijk zeggen dat ik het heel mooi vind hoe u het verwoordt en aangeeft. U heeft, denk ik, in onze eerste termijn wel gemerkt dat wij echt wel staan achter de Klimaatwet, maar ook dat wij heel veel moeite hebben met dat streefdoel in 2030. Dan hoor ik mooie woorden als "stapje voor stapje gaan we ernaar toe". Ik denk dan: het lijkt wel alsof ik Rutte hoor praten. U transformeert snel. Maar ik wil gewoon weten: welke maatregelen treffen we tot 2030, wat kost dat en wie gaat dat betalen? Als je iets opneemt in zo'n wet, al is het een streefdoel, dan moet je daar echt wel een beter beeld bij hebben dan: we zitten hier met z'n achten, met 117 zetels. Dus heel concreet: welke maatregelen, wat kost dat en wie betaalt dat?

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Mijn handen jeuken om op deze vraag in te gaan, om te vertellen wat we allemaal zouden moeten doen om die 49% te halen. Maar ik moet de heer Stoffer helaas teleurstellen: daar gaat deze wet niet over. We zijn het niet met elkaar eens geworden over een klimaatakkoord. Ik denk dat de minister er ook wel heel blij mee zou zijn als we nu met z'n allen erover uit zouden zijn wat betreft de maatregelen. Maar deze wet gaat daar niet over. Deze wet schetst een kader. Het is voor mij onmogelijk om op dit moment aan te geven welke keuzes we zullen maken om die 49% te halen. Ik denk dat ook de indieners van deze wet nog regelmatig met elkaar discussies zullen hebben over hoe daar te komen. We hebben geprobeerd om in deze wet waarborgen in te bouwen om ervoor te zorgen dat het eerlijk gaat. We hebben bijvoorbeeld in de wet opgenomen dat er sprake moet zijn van dat inzichtelijk is hoe die transitie gaat lopen en wat de effecten zijn op de vermogens- en inkomenspositie van huishoudens en bedrijven, met speciale aandacht voor het mkb. Al die informatie die deze wet uiteindelijk moet gaan geven, moet ons helpen bij het voeren van een goed geïnformeerd debat, om uiteindelijk die keuzes te kunnen maken. Maar deze wet maakt geen keuzes voor beleid. Ik zou het wel heel leuk vinden, overigens, maar dat doet deze wet niet.

De heer **Stoffer** (SGP):

Ik vind het toch wel jammer dat die jeukende handen dan niet worden gebruikt om dit echt even te benoemen en vast te pakken. Maar goed, dan de echte vraag die ik hierover heel scherp heb. Gelooft de heer Klaver echt dat we die 49%, met heel veel halleluja-geroep in onze samenleving, gewoon gaan halen in 2030?

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ja.

De **voorzitter**:

Ja. Even voordat u verdergaat, meneer Klaver. U had het over een aantal amendementen.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ja.

De **voorzitter**:

En dat waren de amendementen op de stukken nrs. 20 ...

De heer **Klaver** (GroenLinks):

En 32, van de SGP.

De **voorzitter**:

Oké, die zijn dus ...

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ontraden.

De **voorzitter**:

Ja, ontraden, maar die zijn ook veranderd. 20 is veranderd in 44 en 32 is veranderd in 52.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Voorzitter. Dan hadden we een aantal vragen en ook een aantal amendementen — eigenlijk een heleboel — over de tussendoelen. Er zou bijvoorbeeld een nieuw tussendoel moeten komen van 45% hernieuwbare energie in 2030. Dat is bij mij het amendement op stuk nr. 22 van de Partij voor de Dieren. Kijk, we hebben er expres voor gekozen om dat niet op te nemen als tussendoel, omdat we sturen op het terugdringen van CO₂-uitstoot en we daarvoor uiteindelijk doelstellingen opnemen, bijvoorbeeld over hernieuwbare energie of besparing. Daar heeft u ook een amendement over. Alles wat we daarop willen bereiken, zetten we in het klimaatplan, omdat we ons niet vast willen zetten in de wet. Het doel is namelijk het terugdringen van CO₂-uitstoot. Door ons daarop te focussen hebben we dat als hoofddoel gekozen, en hebben we alleen als einddoel de CO₂-neutrale elektriciteitsproductie voor 2050 gekozen. Hetzelfde geldt eigenlijk voor de reductie van het energieverbruik in 2030. Ook dat is een nevendoeel dat afleidt van de doelstelling om de CO₂-uitstoot terug te dringen.

Dan is er ook nog het voorstel om in 2040 een tussendoel op te nemen. Dat is eigenlijk niet onlogisch, om heel eerlijk te zijn. Want als je dat in 2030 doet, waarom doe je dat dan ook niet in 2040? Wel, ik denk dat het te vroeg is om daar al iets over te zeggen, omdat we ons nu echt eerst moeten richten op die eerste horde richting 2030. Ik kan me zomaar voorstellen dat er, hoe dichterbij we bij 2030 komen, ook een tussendoel voor 2040 geformuleerd zal worden. Maar dat ligt echt nog te ver weg om het nu vast te leggen in de wet. We weten niet welke stappen we dan moeten zetten en welke technologische ontwikkelingen er op dat moment zijn. Daarvan zou ik dus willen zeggen: het is niet onlogisch dat je dit wil vastleggen, maar dit is echt niet het moment om dat te doen.

Bij mij is dit trouwens het amendement op stuk nr. 29.

De **voorzitter**:

Ja, 29 is 54. De heer Van Raan, een korte vraag.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Waarom willen wij op dit moment tussendoelen vaststellen? Wij weten dat er een instrument is dat die tussendoelen in elk jaar kan bijstellen of opvoeren. De reden waarom we het willen, is dat we op dit moment ook graag die duidelijkheid zouden willen hebben. Want doe je dat niet, dan heb je puntdoelen. Die puntdoelen werken een beetje zoals in het voorbeeld van de man die van het dak afspringt en 2 meter boven de grond zegt: nou, dat vliegen gaat best aardig.

De **voorzitter**:

Waar wilt u naartoe, meneer Van Raan?

De heer **Van Raan** (PvdD):

Nou, niet naar de grond, maar naar tussendoelen. Dit is de reden waarom het heel goed zou zijn om die tussendoelen wél op te nemen, in de wetenschap dat er een mechanisme is om die tussendoelen te veranderen. Dat zijn de klimaatplannen. Dus waarom niet gewoon dat amendement toch aannemen?

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ik heb zojuist geprobeerd aan te geven dat tussendoelen heel belangrijk zijn — we hebben ook niet voor niets een tussendoel voor 2030 gesteld — maar dat wij die stappen nu niet vooruit willen zetten voor 2040. Wacht daar heel even mee. Want naarmate we dichterbij 2030 komen, zullen we veel betere inzichten hebben om zo'n doel te kunnen stellen. Ik vind het dus te vroeg komen. Ik bestrijd dus niet dat tussendoelen belangrijk zijn, alleen denk ik echt dat dit niet het moment is om die te stellen. Voorzitter. Dan was er nog een amendement van de Partij voor de Dieren op stuk nr. 49 om het reductiedoel van CO₂ naar voren te halen naar 2040 en om ook — dat is op het allerlaatste moment binnengekomen — het doel om Parijs te halen, well below the two degrees, toewerkend naar 1,5 graad, in de wet op te nemen in een artikel. Dat staat uiteindelijk al in de wet. Dat is ongeveer waar de wet mee begint. We hebben een akkoord gesloten in Parijs. Dat betekent dat we met elkaar grote stappen moeten zetten om die doelstellingen te halen. Het is in de artikelen vastgelegd en het is onderdeel van de wet. Het is zo ongeveer de reden waarom we deze wet hebben ingediend en daarom voegt het niets toe aan deze wet. Daarom ontraden we ook dit amendement.

Als het gaat om de doelstellingen zouden we niet alleen nog dingen moeten toevoegen maar ook nog een aantal zaken moeten verhogen. Bijvoorbeeld het doel in 2030 verhogen naar 65% en het 2050-doel naar 100% brengen. Ook hiervan wil ik zeggen dat de indieners over al deze doelstellingen intensief hebben gesproken. We hebben gekeken waar we elkaar konden vinden en hoe we die doelen met elkaar konden vaststellen. Ik voel mee met de heer Van Raan die zegt: de opgave is zo groot, laten we die doelstelling maar zo hoog mogelijk zetten, want dat is de beste garantie dat we daadwerkelijk het klimaatakkoord van Parijs gaan halen. Je kunt het ook andersom doen. Je kunt ook zeggen: laten we nu eens een doelstelling nemen die misschien iets lager ligt, ook lager dan waar mijn partij altijd voor staat, en je bent het daar wel met heel veel partijen over eens, ook over de manier waarop je daar naartoe moet werken. Is de kans dan niet veel groter dat je juist klimaatverandering weet aan te pakken en de doelstellingen uiteindelijk weet te halen?

Ik ben ervan overtuigd dat, als we erin slagen om naar die 49% te komen en we zekerheid geven voor de komende jaren over wat bedrijven en burgers kunnen verwachten, die aanpak van klimaatverandering bijna als vanzelf gaat komen. De samenleving is er klaar voor. De politiek loopt achter. Deze wet moet een kader bieden waardoor het voor de samenleving makkelijker wordt om zich aan te passen. Ik ben ervan overtuigd dat we misschien nog wel veel hoger gaan uitkomen dan de doelen die hier staan. Maar ja, om nu te kijken wie de meest ambitieuze doelen heeft en hoe we die kunnen opschrijven: dat was niet het doel van deze wet. Wij wilden een belangrijke gemene deler vinden en ik denk dat dat is gelukt.

De heer **Stoffer** (SGP):

Dan ga ik toch nog een poging wagen, want de heer Klaver spreekt woorden die mij uit het hart komen, zoals die doelen misschien eerst wat lager stellen enzovoort. Ik wil even heel helder zijn. Wij geloven echt wel in 95% in 2050, maar we denken dat er eerst een enorme aanloop nodig is. Dus 49% in 2030 lijkt ons heel veel. Als u die er nu uithaalt, heeft u er weer een partij bij.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ja, en hier een paar partijen minder. Ik waardeer de poging van de collega van de SGP. We hebben geprobeerd aan te geven waar we in 2050 willen staan. Dat is waar we naartoe moeten werken met elkaar. Maar als je er niets tussen zet — en daarin heeft de heer Van Raan gelijk — kun je niet

goed sturen. Dan ben je eigenlijk stuurloos. Dan zeg je: het komt wel, we doen het wel een keer in 2040. Juist door te kiezen voor een hard doel in 2050 en een streefdoel in 2030 hebben we precies dat midden proberen te vinden, waarmee we zo stevig mogelijk proberen vast te leggen welke doelstellingen er zijn, om zekerheid te geven aan de samenleving en tegelijkertijd flexibiliteit te behouden. Ik ben veel optimistischer in wat er mogelijk is om die 49% te halen. Daar hebben we nu tien jaar voor. Het wordt bikkelhard werken om dat voor elkaar te krijgen, maar ik ben ervan overtuigd dat dat, als we straks in de uitvoering van al die klimaatmaatregelen die genomen moeten worden net zo kunnen optrekken als we nu met de Klimaatwet hebben gedaan, mogelijk is.

De heer **Stoffer** (SGP):

De heer Klaver is optimist. Ik ben realist. Ik denk dat je eerst een aantal jaren een heel goed plan moet neerzetten. Dan ga je als een speer. Nu mijn vraag. Stel nu eens dat we die 49% straks toch niet halen en dat ik gelijk krijg. Wat dan?

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Het is een streefdoel geworden. Als we dat niet halen doordat er allerlei omstandigheden zijn waardoor dat niet kon, is de overheid niet verplicht om maatregelen te nemen die buiten alle proporties zijn en die de samenleving ontwrichten. Dat is niet de bedoeling, omdat we denken dat daarmee uiteindelijk het redden van het klimaat niet dichterbij komt. Wat wel wordt verwacht van de overheid, is dat de overheid alles doet wat in haar vermogen ligt om die 49% te halen. Ik ben er werkelijk van overtuigd dat dat kan op de manier waarop we het hebben afgesproken en zoals we hier met z'n allen zitten.

De heer **Stoffer** (SGP):

Als we de 49% niet halen, geeft dat dus eigenlijk niks. Dat begrijp ik hieruit. We doen ons best om dat percentage te halen, maar het heeft geen enkele consequentie als we het niet kunnen halen. Al hebben we ons best gedaan, dan mag dat best een beetje later komen. Als het eerder komt, komt het eerder. Dat is ook goed.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

In een wetsbehandeling is het belangrijk om alles heel helder te hebben. Als er wordt gevraagd wat de afdwingbaarheid is of dat er een zwaard valt in 2030 als je dit niet haalt, dan zeg ik: nee. Ik zie zelfs mensen in vak-K daarvan schrikken. Maar nee, er valt geen zwaard. We hebben wel met elkaar gezegd dat dit politiek een hard doel is. Dat betekent dat de partijen die hier zitten, er alles aan doen om dit te halen. Dat is wat er staat. Maar daar is geen consequentie aan verbonden.

De heer **Kops** (PVV):

De heer Klaver zei zojuist dat de samenleving er klaar voor zou zijn. Ik zou graag van hem willen weten waar hij dat op baseert. Zoals hij zelf al zei, gaat deze wet niet over concrete klimaatmaatregelen. Ook over de kosten daarvan zal, kan en wil hij waarschijnlijk niets zeggen. De initiatiefnemers doen dat ook in reactie op advies van de Raad van State. De Raad van State zegt dat het niet kostenefficiënt is en dat er geen inzicht is in de totale kosten. De initiatiefnemers schuiven dat eigenlijk allemaal terzijde. Zeker is wel dat de kosten enorm zullen zijn. We zien het al aan de stijgende energierekening. Het is allemaal onbetaalbaar geworden. Dat gezegd hebbende, stel ik nogmaals de vraag waar de heer Klaver dan de uitspraak op baseert dat de samenleving er klaar voor zou zijn.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ik zie om mij heen ontzettend veel mensen die klimaat als een grote prioriteit zien. Die zeggen: jongens, we moeten de klimaatverandering aanpakken. In dezelfde zin waarin mensen zeggen dat zij echt willen dat we de klimaatverandering aanpakken voor hun kinderen en kleinkinderen, kunnen zij ook zeggen: ik maak me grote zorgen over wat dit betekent voor mijn leven. Zij

zeggen: ik heb geen idee hoe ik straks mijn huis moet verwarmen of hoe ik deze transitie moet betalen. Ik zie dat mensen er klaar voor zijn, maar dat ze ook onzeker zijn over de toekomst die er voor hen ligt. Daarom zijn wij verenigd in het maken van een wet. We willen mensen zekerheid geven over hoe het er straks uit gaat zien. Hier moet de komende jaren invulling aan gegeven worden, volgend jaar al in het klimaatplan. Dat is wat we hier laten zien. Dat mensen zich zorgen maken over de energierekening, over hoe ze straks hun huis moeten verwarmen of over welk vervoer ze zullen moeten gebruiken, snap ik heel goed. Maar die zorgen mag je nooit verwarren met het idee dat mensen sceptisch zouden zijn over klimaatverandering. Mensen willen de klimaatverandering aanpakken. Ze willen een overheid die daarin vooroploopt en die hen daarbij helpt. Daar moet deze wet voor zorgen.

De heer **Kops** (PVV):

De heer Klaver zegt dat mensen willen dat de klimaatverandering wordt aangepakt. Ik vraag me af of de heer Klaver er dan ook eerlijk bij vertelt wat dat allemaal concreet gaat kosten. Heel veel! We zien nu al dat er honderden euro's bij komen op de energierekening. Helemaal in het begin van zijn betoog zei hij in reactie op mijn betoog in eerste termijn: deze wet geeft zekerheid. Nou, één zekerheid geeft deze wet de mensen inderdaad, namelijk dat het allemaal gierend uit de klauwen zal lopen en onbetaalbaar wordt. Dat is de zekerheid.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Dat is volstrekte nonsens. Helemaal niet! Dat hangt af van de politieke keuzes die worden gemaakt. Het hangt af van de wijze waarop bijvoorbeeld ook de PVV reageert, dus of die hier niet alleen wil schreeuwen, maar mee wil denken over hoe we ervoor zorgen dat we het klimaatbeleid eerlijk vormgeven. Ik kijk ontzettend uit naar alle debatten die nog gaan komen. Ik kijk er ook ontzettend naar uit om dat met de heer Kops te doen; alleen deze wet gaat daar niet over. We zullen het zien.

De heer **Kops** (PVV):

Exact, het gaat om politieke keuzes en de acht partijen in vak-K maken dus de verkeerde politieke keuzes. Want door dat klimaatbeleid gaat de energierekening volgend jaar al met honderden euro's omhoog. De PVV zegt dan inderdaad heel eenvoudig: stop daarmee, stop met die belachelijke klimaatwet, met het belachelijke klimaatakkoord en met het klimaatbeleid. Dan pas gaan de lasten omlaag. Inderdaad, het zijn politieke keuzes en al die partijen kiezen ervoor om de kosten gierend uit de klauwen te laten lopen.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Voorzitter. Dat is niet waar.

We gaan door met de amendementen van de Partij voor de Dieren. Die wilden niet alleen nieuwe doelen introduceren, maar ook doelen verhogen. Daar heb ik het net over gehad. Dat waren bij mij de amendementen op stukken nrs. 46, 51 en 26. Ik zal niet in herhaling vallen, maar ook die amendementen zullen we ontraden.

Voorzitter. Ik ga gelijk even in op de heer Kops die in zijn eerste termijn vroeg: hoe kan deze wet nou burgers dwingen? Deze wet richt zich op de overheid en niet rechtstreeks op burgers. We kunnen niet met deze wet in de hand zeggen: u zult en u moet. Nee, deze wet moet de overheid de handvatten geven om eindelijk goed klimaatbeleid te maken. Dus deze wet richt zich op de regering.

De heer **Kops** (PVV):

Ik vind dat toch wel wat makkelijk. Natuurlijk richt de wet zich op de overheid. Natuurlijk, maar het is wel vervolgens de overheid die dan de burgers allerlei maatregelen oplegt. Dus linksom of rechtsom, de ellende komt altijd bij de burgers terecht. De burgers zijn uiteindelijk altijd de sjaak.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Dan zijn er vragen gesteld over het eerlijk behalen van deze klimaatdoelen. We hebben in de wet opgenomen dat er een beschouwing moet komen op een eerlijke transitie. Die moet komen in het klimaatplan. We willen dan inzichtelijk maken wat de effecten zijn van voorgenomen maatregelen op de inkomens- en vermogenspositie van bedrijven en burgers, in het bijzonder van het mkb. Daarmee, kun je zeggen, is een eerlijke transitie geborgd maar nog niet geregeld, want dat gaat niet via deze wet. Deze wet is niet bedoeld om inkomenspolitiek te bedrijven, maar we maken straks wel inzichtelijk met al die maatregelen wat dit gaat betekenen. Als we dat inzicht hebben hier in de Kamer, dan kan de heer Kops naar voren komen, dan kan de VVD-fractie naar voren komen en de SP en dan hebben we met elkaar een debat over wat zo'n eerlijke transitie is en kunnen we keuzes maken die zo goed mogelijk uitpakken voor de burger.

Voorzitter. Ik ben door de amendementen heen en ook door de vragen die mij zijn gesteld. Dus voordat ik het woord aan de heer Jetten geef, wilde ik tot slot zeggen dat dit echt een historisch moment is. Daar waar jarenlang klimaatverandering eigenlijk amper bovenaan de politieke agenda heeft gestaan, domineert het nu het nieuws en de politieke agenda. En het is tijd, want als we klimaatverandering een halt willen toeroepen, moeten we snel zijn. Ik ben er bijzonder trots op dat deze acht partijen de moed hadden om met elkaar samen te werken. Ik kijk bijzonder uit naar het vervolg van deze wetsbehandeling.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ik wil het nog hebben over de laatste drie amendementen en ook over wat er eerder werd gezegd. Ik herken in de heer Klaver een VVD-politicus die zegt: het is te vroeg, wacht u nou even af. Dat is jammer. Ik wil wel even heel goed kijken naar ons amendement dat linkt naar Parijs. Ik zal kijken of in de aanhef van de wet Parijs genoemd staat, wat inderdaad correct is. Dus dat ga ik zeker doen.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ik wil tot slot nog zeggen dat ik vind dat de heer Van Raan ook tijdens dit debat weer heeft geprobeerd z'n optimistische toon te vinden. Dat wordt gewaardeerd.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Klaver.

Dan geef ik nu het woord aan de heer Jetten.

De heer **Jetten** (D66):

Voorzitter. De heer Klaver is zojuist namens de initiatiefnemers al gestart met de beantwoording en heeft vooral stilgestaan bij de doelen en de ambities van deze wet. Maar er zijn ook vragen gesteld over de uitwerking van de Klimaatwet en de governance en daar zal ik mij maar op richten. Dat doe ik in de volgende blokken. Ik begin met beantwoording van de vragen over het klimaatplan en de klimaatnota. Ik zal dan kort stilstaan bij de kosten. Er zijn ook nog een aantal afzonderlijke vragen gesteld en tot slot kom ik ook bij een groot aantal amendementen.

Voorzitter. Allereerst de klimaatplannen en de klimaatnota. De heer Sienot vroeg ons hoe burgers worden betrokken bij het klimaatplan en de klimaatnota. In artikel 5 van de Klimaatwet is geregeld dat het klimaatplan wordt voorbereid met de zienswijzeprocedure uit de Algemene wet bestuursrecht. Hiermee hebben we formeel geborgd dat iedereen die zich betrokken voelt bij klimaatbeleid kan worden betrokken bij de opstelling van het klimaatplan. Daarnaast regelt artikel 8 van de wet dat de minister van Economische Zaken en Klimaat ook overleg moet voeren met alle relevante partijen die klimaatbeleid aangaan. Dat is natuurlijk de formele kant van de zaak, maar ik wil ook onderstrepen dat alle acht partijen die deze wet hebben ingediend, het van groot belang

vinden dat we in een zo vroeg mogelijk stadium burgers, bedrijven, medeoverheden en ngo's betrekken bij de uitwerking en opstelling van klimaatbeleid.

Voorzitter. De fractie van 50PLUS vroeg naar de meerwaarde van het klimaatplan boven op het klimaatakkoord, waarover op dit moment druk wordt onderhandeld. Het klimaatplan integreert straks het klimaatakkoord in het overige klimaatbeleid van de regering. Daarmee ontstaat een samenhangend beeld van het klimaatbeleid voor de komende jaren vooruit.

Ook andere fracties hebben gevraagd wat de toegevoegde waarde is van het klimaatplan als je al een klimaatakkoord hebt. Het klimaatakkoord waarover nu wordt besloten, is de manier waarop het kabinet invulling geeft aan het behalen van de doelen voor 2030. De Klimaatwet gaat verder dan 2030; die gaat naar 2050. Met het klimaatplan hebben wij dus proberen te organiseren dat elke vijf jaar het klimaatbeleid integraal wordt geüpdatet en dat ook ook wij als parlement, de Eerste en Tweede Kamer, een rol krijgen in de beoordeling van de plannen van het kabinet.

De heren Veldman en Geleijnse, toen nog van de zijde van de Kamer, vroegen namens de fracties van VVD en 50PLUS hoe de vijfjarige klimaatplannen zich verhouden tot de tweejaarlijkse voortgangsrapportages en de jaarlijkse klimaatnota. Dat klinkt inderdaad wat veel, maar het sluit wel aan bij reeds bestaande instrumenten en Europese verplichtingen die Nederland is aangegaan. Zo hebben we afgesproken dat we een vijfjaarlijks integraal nationaal energie- en klimaatplan moeten maken en dat we tweejaarlijkse voortgangsrapportages aan de Europese Commissie moeten overleggen. De wijze waarop we de Klimaatwet nu hebben aangepast ten opzichte van de eerdere versie sluit eigenlijk perfect aan bij de governance die we als Nederland al met onze collega-EU-lidstaten hebben afgesproken.

Het jaarlijkse debat, de klimaatdag en het klimaatplan bieden een heel goed moment om één keer per jaar integraal stil te staan bij waar we staan met het klimaatbeleid en of we op koers zijn om de doelstellingen te halen. Maar we vinden het als initiatiefnemers ook belangrijk dat we het aanpassen van het beleid, de grote wijzigingen niet elk jaar doen. We moeten daar niet elk jaar een politiek speeltje van maken maar het beleid op gezette momenten bijsturen, eens in de vijf jaar en, als het echt nodig is, bij de tweejaarlijkse voortgangsrapportages. Op die manier pogen we tot voorspelbaar klimaatbeleid te komen.

Er is ook gevraagd hoe het klimaatplan en deze Klimaatwet kunnen bijdragen aan meer innovatie en meer wetenschappelijk onderzoek. Deze wet biedt voor de komende jaren duidelijkheid. Het zet de doelstellingen op het gebied van klimaatbeleid voor de lange termijn vast. Daarmee creëren we een stabiel kader, waarop bedrijven, kennisinstellingen en medeoverheden kunnen anticiperen en hun investeringen op kunnen afstemmen. We geloven dat we daarmee de innovatiekracht rondom duurzaamheid kunnen vergroten.

Voorzitter. Ik kom bij het blokje efficiëntie en betaalbaarheid. De fracties van VVD, GroenLinks en 50PLUS hebben daar in de eerste termijn vragen over gesteld. De heer Veldman heeft gevraagd in hoeverre kostenefficiëntie een leidend principe is in deze wet. Het belangrijkste leidende principe in deze wet is het doel voor 2050, zoals de heer Klaver net al uitlegde: 95% minder broeikasgasemissies en een 100% CO₂-vrije energieproductie, met natuurlijk het streefdoel van 2030 waar zojuist ook uitgebreid over is gesproken. Maar we hebben in de wet ook opgenomen dat kosteneffectiviteit en een eerlijke lastenverdeling tussen huishoudens en bedrijfsleven belangrijke uitgangspunten zijn bij het vormgeven van het klimaatbeleid.

GroenLinks vroeg specifiek naar de kostenefficiëntie bezien vanuit het jaar 2050. Er zijn natuurlijk maatregelen mogelijk die op de korte termijn kostenefficiënt lijken maar op de langere termijn duurder uitpakken, omdat je bijvoorbeeld nu kiest voor technologische oplossingen die over een paar jaar al worden ingehaald door de nieuwe stand van de techniek, of omdat je nieuwe generaties opzadelt met hogere kosten terwijl we nu denken goedkoper uit te zijn. Ik wijs erop dat deze Kamer nog niet zo heel lang geleden met zeer brede steun een motie heeft aangenomen waarin het kabinet is verzocht om bij de maatregelen van het klimaatakkoord en de uitwerking van

de Klimaatwet ook de kostenefficiëntie voor het jaar 2050 mee te nemen. We vertrouwen erop dat het kabinet die motie zal uitvoeren.

50PLUS vroeg naar de borging van de betaalbaarheid van de energietransitie, specifiek voor huishoudens. Ook die is in het wetsvoorstel opgenomen. Bij het klimaatplan wordt het kabinet gevraagd om inzichtelijk te maken wat de gevolgen zijn van het klimaatbeleid voor de financiële positie van huishoudens, maar ook voor bedrijven, waarbij specifiek aandacht wordt gevraagd voor het midden- en kleinbedrijf. We vertrouwen erop dat de Tweede Kamer op deze manier bij het klimaatplan de vinger aan de pols kan houden en kan controleren of het klimaatbeleid daadwerkelijk bijdraagt aan een eerlijke transitie voor iedereen.

Voorzitter. Voordat ik bij de amendementen kom nog twee losse vragen. Door 50PLUS is ook de vraag gesteld of het niet verstandig zou zijn om een speciale minister voor duurzaamheid en innovatie aan te stellen. Dat is een hele interessante vraag, maar de acht initiatiefnemers van deze wet hebben daar geen eenduidig standpunt over. Dat hoeft gelukkig ook niet, want het samenstellen van een kabinet en het benoemen van de kabinetsleden gebeurt altijd bij formaties. Bij de laatste formatie is ervoor gekozen om een minister van Economische Zaken én Klimaat aan te stellen. Ik ben ervan overtuigd dat minister Wiebes straks ook vurig kan uitleggen waarom dat een verstandige keuze was. Maar het staat partijen die in de toekomst een nieuw kabinet vormen, natuurlijk vrij om daar een andere minister voor aan te stellen. Vanaf morgen, hoor ik hier vragen. Nou, nee, laten we dat niet doen.

Voorzitter. De heer Kops vroeg in eerste termijn ook nog of de uitstoot van alle mensen in Nederland zal worden meegeteld. Ik kan de heer Kops geruststellen: dat gaan we niet doen. Dus iedereen kan gewoon rustig blijven ademhalen, in en uit.

Voorzitter. Dan kom ik bij de amendementen. Dat zijn er een groot aantal. Ik behandel ze niet in de volgorde van de wetsartikelen maar ik doe het even per fractie die ze heeft ingediend. Ik begin bij de heer Van Raan. Zoals de heer Klaver zonet ook al zei, is er grote waardering vanuit alle initiatiefnemers voor de fractie van de Partij voor de Dieren, die zo veel amendementen heeft voorbereid en daarmee ook een constructieve bijdrage heeft geleverd aan het debat over deze Klimaatwet.

Allereerst het amendement op stuk nr. 38 — bij de eerste termijn was dat nog het amendement op stuk nr. 15 — over de vijfjaarlijkse toetsing of de doelen worden gehaald. Hiermee wordt de minister gevraagd om elke vijf jaar te toetsen of Nederland nog voldoende bijdraagt aan het beperken van de wereldwijde opwarming. Als dat doel niet wordt gehaald, zouden die doelstellingen in de wet bij ministeriële regeling moeten worden aangepast. Allereerst is het behalen van de internationale reductiedoelen niet alleen een opdracht voor Nederland maar voor alle landen die het klimaatakkoord van Parijs hebben getekend. Het is daarom van belang dat we de wereldwijde stand niet automatisch doorvertalen naar de doelen in de Nederlandse Klimaatwet. Bovendien zijn wij als initiatiefnemers ervan overtuigd dat je dit niet via een ministeriële regeling zou moeten kunnen wijzigen, want dat doet afbreuk aan het intensieve traject waarmee deze initiatiefwet tot stand is gekomen. Daarom wordt dit amendement door ons ontraden.

Het amendement op stuk nr. 39, het voormalige amendement op stuk nr. 16, gaat over een emissiebudget. Dit amendement stelt voor om een systeem met een emissiebudget toe te voegen aan het wetsvoorstel. We hebben geprobeerd om in het wetsvoorstel zo veel mogelijk aan te sluiten bij bestaande rapportage-instrumenten, de Europese klimaataanpak en ook de internationale klimaataanpak zoals die vorige week op de VN-top in Katowice is besproken. In 2017 is er nog een Europese governanceverordening vastgesteld. Wij hebben met deze Klimaatwet zo veel mogelijk bij die Europese verordening aangesloten. Wij vinden het belangrijk om in een Nederlandse klimaatwet niet een ander systeem op te tuigen, omdat het belangrijk is om te kunnen vergelijken hoe Nederland in het behalen van de klimaatdoelstellingen oploopt ten opzichte van de landen om ons heen. We vinden dat ook belangrijk omdat we uiteindelijk de Europese doelstellingen willen verhogen, wellicht een Europese kopgroep willen vormen, en daarin ook

samen moeten kunnen optrekken met de landen om ons heen. Dus dit amendement wordt ontraden.

Het amendement op stuk nr. 41, het voormalige amendement op stuk nr. 17, gaat over de alternatieven van het klimaatbeleid en stelt voor om in het klimaatplan een beschouwing op te nemen over alle mogelijke alternatieven die voorhanden zijn. Wij zijn ervan overtuigd dat het klimaatplan zoals in de wet bedoeld, voldoende inzicht geeft in welke voornemens het kabinet heeft en hoe dat bijdraagt aan het behalen van de doelstellingen. Er is alle ruimte voor het kabinet en voor adviseurs van het kabinet om alternatieven voor te stellen, en ook in kaart te brengen wat eventueel is afgefallen, bijvoorbeeld omdat de lastenverdeling de verkeerde kant op slaat of omdat het niet voldoende kosteneffectief is. Het zou te omvangrijk zijn en ook onnodig om alle alternatieven in kaart te brengen. Daarom wordt dit amendement ontraden.

Het amendement op stuk nr. 43, het voormalige amendement op stuk nr. 18 ... Ik zal even wachten op de interruptie.

De **voorzitter**:

Ik zou toch al die amendementen van de heer Van Raan behandelen. Dan krijgt u het woord, meneer Van Raan.

De heer **Jetten** (D66):

Nog drie pagina's voor de Partij voor de Dieren.

Het amendement op stuk nr. 43, het voormalige amendement op stuk nr. 18, gaat over het instellen van een klimaatcommissie. Daar is natuurlijk bij de eerste versie van de Klimaatwet ook al over gesproken. Wij hebben daar als initiatiefnemers de afgelopen maanden ook veel over gediscussieerd, onder andere vanwege adviezen die wij hebben ontvangen van de zijde van de minister en van de Raad van State. Een klimaatcommissie is als concept een hele mooie toevoeging voor deze Klimaatwet, maar het was onduidelijk hoe deze commissie zou moeten functioneren, wat de verhouding zou zijn tussen de regering en een klimaatcommissie en welke positie een klimaatcommissie zou kunnen innemen naast alle instanties die we al hebben en die ons al adviseren over het klimaatbeleid. Daarom hebben we er in de laatste nota van wijziging voor gekozen om aan te sluiten bij de bestaande structuren en de Raad van State toe te voegen in de Klimaatwet als adviserend orgaan ten aanzien van klimaatbeleid.

Hiermee hebben we ook nauwgezet aangesloten bij het advies van de Raad van State zelf. Daarin wordt namelijk gezegd: "In vergelijkbare wetgeving, zoals de Wet houdbare overheidsfinanciën of de Comptabiliteitswet wordt ook voorzien in mechanismen die een onafhankelijke beoordeling van de verwezenlijking van gestelde doelen mogelijk maken." Kortom, we hebben bij de Klimaatwet geprobeerd aan te sluiten bij een aantal wetten die we hebben ten aanzien van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Daarmee denken we ook dat we eenduidigheid in de verschillende wetten hebben georganiseerd, voor ons als parlement, voor het kabinet, maar ook voor de Raad van State. Daarom wordt dit amendement ontraden.

Het amendement op stuk nr. 42, het voormalige amendement op stuk nr. 21, gaat over het principe van de brede welvaart. De heer Klaver heeft dit volgens mij zonet kort ook al aangestipt, in de discussie over de doelstellingen. Maar de Partij voor de Dieren stelt in dit amendement voor om ook brede welvaart en de gevolgen van het klimaatbeleid voor brede welvaart op te nemen in de Klimaatwet. Als initiatiefnemers zijn wij van mening dat het niet nodig is om dat in de cyclus van de klimaatgovernance te doen, omdat we één keer per jaar al uitgebreid stilstaan bij de Monitor Brede Welvaart, namelijk rondom Prinsjesdag. Dat lijkt ons een geschikter moment om die brede welvaart mee te wegen, niet alleen ten aanzien van het klimaatbeleid, maar ook ten aanzien van alle andere beleidsterreinen die invloed kunnen hebben op die brede welvaart. Dus wij vinden dit niet specifiek passen bij deze Klimaatwet. Daarom wordt dit amendement ontraden.

Voorzitter. Het amendement op stuk nr. 27 en dat op stuk nr. 28 gaan over het uitsluiten van vervuilers door fossiele brandstoffen. Het is wat ons betreft aan de regering om te bepalen welke partijen betrokken dienen te worden bij de vormgeving van het klimaatbeleid. De Kamer kan daar het kabinet natuurlijk zeer kritisch op bevragen bij de behandeling van de klimaatnota en de klimaatplannen. We vertrouwen er ook op dat de regering altijd in het oog zal houden welke gevestigde belangen partijen hebben die worden gevraagd om mee te denken over klimaatbeleid en hoe het kabinet en wij als Kamer die gevestigde belangen moeten afwegen tegen de doelstellingen die de belangen van die individuele partijen overstijgen. Daarom worden ook deze twee amendementen ontraden.

Het amendement op stuk nr. 31 gaat over de elektriciteitsproductie en stelt voor om het begrip "CO₂-neutrale elektriciteitsproductie" te vervangen door "hernieuwbare energie". Onder "hernieuwbare energie" zouden dan vallen energiebronnen als wind, zon en biomassa. CO₂-neutrale elektriciteitsproductie zoals in de Klimaatwet opgenomen is wat breder dan dat en biedt ook nog ruimte voor andere energieproductie waarbij wordt voorkomen dat er sprake is van uitstoot omdat die wordt opgevangen en opgeslagen. Ik kan u verzekeren dat ook onder de initiatiefnemers natuurlijk verschil van inzicht is over hoeveel van dat soort CO₂-neutrale elektriciteitsproductie je nog zou moeten hebben. Maar wij vinden het anno 2018 nog te vroeg om dat al volledig uit te sluiten, want voor ons is het allerbelangrijkste dat we die 95% reductie halen. Wij willen daar nu niet mogelijke oplossingen volledig voor uitsluiten, maar we begrijpen heel goed de intentie achter dit amendement. Desondanks moet ik het amendement toch ontraden.

Voorzitter. Dan heb ik alle amendementen van de Partij voor de Dieren gehad.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik hoor de heer Jetten zeggen dat het het allerbelangrijkste is om die doelstellingen te halen. Nu al beginnen mensen de eerste effecten van het hele klimaatplan te voelen, in de explosief gestegen energierekening voor 2019. Dit is pas het begin, want alle maatregelen die nog moeten volgen, zijn nog niet geïmplementeerd. Allemaal om mogelijk straks eventueel 0,00007°C minder opwarming te realiseren. De achilleshiel van deze wet is natuurlijk dat er niet in genoemd wordt wat er precies aan maatregelen genomen gaan worden en wat die gaan kosten. Wat is voor de heer Jetten het maximum dat hij vindt dat burgers kwijt zouden mogen zijn aan die absurde klimaatdoelen?

De **voorzitter**:

De heer Jetten.

De heer **Baudet** (FvD):

50% van hun inkomen? 80% van hun inkomen? Hoeveel bent u bereid van mensen af te pakken voor deze schimmen die u najaagt?

De heer **Jetten** (D66):

Ik denk dat we in de afgelopen weken weer hebben gezien hoe belangrijk het is dat Nederland een van de eerste landen is die de doelstellingen van het Parijsakkoord in de wet gaat verankeren. De opwarming van de aarde gaat sneller dan we hadden gedacht. Dat is een enorme bedreiging voor onze welvaart. Een stijgende zeespiegel is een enorme bedreiging voor de veiligheid en voor hoe we hier in Nederland leven. Het is dus hartstikke belangrijk dat wij als land ook gaan voldoen aan de doelstellingen van het Parijsakkoord. De initiatiefnemers van acht partijen vinden allemaal, net als de heer Baudet, dat de maatregelen die we nemen op een eerlijke manier moeten worden ingevoerd. We moeten goed kijken naar de lastenverdeling tussen huishoudens onderling en tussen huishoudens en bedrijven. We moeten ervoor zorgen dat iedereen daarin kan meekomen.

Maar daar gaat dit wetsvoorstel niet over. Dit wetsvoorstel gaat over het vastleggen van de doelen: 95% minder CO₂-uitstoot en 100% CO₂-vrije energieproductie. Als wij hier deze week als Kamer over stemmen en die doelen hebben vastgesteld, dan gebeurt dat op een heel mooi

moment. Dat is dan namelijk net voordat, hopelijk, het klimaatakkoord wordt gepresenteerd. Dat klimaatakkoord gaat over hoe we de doelen bereiken en wat dit gaat betekenen voor huishoudens en bedrijven. Dan kunnen we allemaal beoordelen of dat op een eerlijke manier gaat gebeuren, ook de heer Baudet.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik krijg geen antwoord op mijn vraag. De heer Jetten komt wel met allerlei onwaarheden, zoals dat het klimaat sneller zou veranderen dan verwacht. Het tegendeel is het geval. In alle modellen blijkt het enorm mee te vallen, of tegen te vallen voor paniekzaaiers zoals u. U moet toch een idee hebben over wat het maximaal mag kosten. Stel nou dat het inderdaad, zoals we nu beginnen te zien, duizend miljard gaat kosten en het onbetaalbaar wordt, terwijl mensen nu al hun energierekening niet meer kunnen betalen. Komt er dan een moment waarop u zegt: China doet niet mee, India doet niet mee, Rusland doet niet mee, de Verenigde Staten doen niet mee en heel erg veel landen doen niet mee; het is waanzin en we stoppen ermee? Is het denkbaar dat dat gebeurt, of zegt u gewoon: dit is mijn religie, ik ga ervoor en het maakt mij niets uit wat het kost; Nederland aan de bedelstaf; we gaan hiermee door. Wat is het? Is er een maximum aan wat u hieraan wil uitgeven?

De heer **Jetten** (D66):

Ik sta hier namens acht partijen die initiatiefnemer zijn van de wet. Ik kan me heel goed voorstellen dat die acht partijen, maar ook de partijen die nu in de Kamer deelnemen aan dit debat, allemaal een ander waardeoordeel hebben over hoeveel mensen maximaal zouden mogen betalen voor de energietransitie. Ik heb in dit debat in de eerste termijn, en nu in de beantwoording, gehoord dat we allemaal vinden dat die lasten eerlijk verdeeld moeten worden. Het mooie van deze wet is dat wij daarmee alleen de doelstellingen wettelijk vastleggen. Wij bieden dus alle ruimte aan kabinet en Kamer om in de komende jaren elk jaar bij het klimaatplan, elke twee jaar bij de evaluatie en elke vijf jaar bij het vaststellen van het klimaatbeleid met elkaar te kunnen beoordelen of de lasten van klimaatbeleid op een goede manier worden verdeeld.

De heer **Baudet** (FvD):

Je kan de kosten niet los zien van de doelstellingen. Dit is natuurlijk een enorme truc. Dit is echt een karteltruc. We gaan eerst in een wet de doelen vastleggen. We zeggen dan niet hoe we die gaan bereiken, dus dan kunnen we het niet hebben over de kosten. Daarna komen de kosten en dan zeggen de mensen: dat willen we niet. En dan zeggen ze: nee, dan had je tegen die wet moeten zijn. Dit is echt een soort EU-truc. Ik begrijp wel dat u van D66 hier een voorstander van bent. Je bent de burger enorm om de tuin aan het leiden. U moet toch eerlijk zijn: het gaat ontzettend veel geld kosten. Ik heb het dan niet over het eerlijk verdelen. Ik heb over het feit dat mensen die kosten überhaupt niet kunnen en willen maken en dat u Nederland aan de bedelstaf helpt. Ik wil dat u op z'n minst onderkent dat er een maximum aan moet zitten. Het is toch mogelijk dat we over een jaar zeggen: die Baudet had eigenlijk gelijk, want het is veel te duur. Waar ligt dat punt? Hoeveel procent van het bruto nationaal product bent u bereid op te offeren aan deze waanzin en wanneer zegt u: dit is te veel?

De heer **Jetten** (D66):

Ik vind het jammer dat de heer Baudet altijd alleen maar over kosten en waanzin spreekt als het gaat over klimaatbeleid. Ik denk dat heel veel mensen die nu een stijgende energierekening op zich af zien komen, willen dat we voorkomen dat die energierekening in de komende jaren verder stijgt. Die mensen willen ook dat hun huis beter geïsoleerd wordt, zodat ze een warm en comfortabel huis hebben. Die mensen willen dat de overheid gaat helpen bij het investeren in die woning. Ze willen dat de overheid helpt bij het aanschaffen van een elektrische auto.

Er zijn ook bedrijven die staan te trappelen om aan de slag te gaan met innovatieve oplossingen. Vandaag was er nog een opiniestuk van de directeur van het Havenbedrijf Rotterdam. Hij roept de

politiek eigenlijk op om een keuze te maken, de Klimaatwet vast te stellen en met het klimaatakkoord te komen. Rotterdam kan dan de wereldwijde koploper zijn in groen en innovatief ondernemen. Zo kunnen we hier in Nederland nieuwe, groene banen creëren. We kunnen een exportproduct maken van dat ambitieuze klimaatbeleid. Dat is ook een enorme kans.

Ik nodig de heer Baudet uit om samen met de initiatiefnemers en alle andere partijen in de Kamer in de komende jaren het kabinet kritisch te beoordelen op de eerlijke verdeling van de lasten, maar ook te kijken naar welke enorme kansen het klimaatbeleid biedt voor een groen, schoon en innovatief Nederland.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik doe nog één poging.

De **voorzitter**:

Ja, de laatste poging.

De heer **Baudet** (FvD):

Wat mag het maximaal kosten?

De heer **Jetten** (D66):

Nogmaals, dat is een waardeoordeel dat elke fractie voor zichzelf zal moeten maken, als we de komende jaren hier het klimaatbeleid met elkaar behandelen. Ik heb de eerste termijn van de Kamer gehoord en ik weet ook dat alle initiatiefnemers daar zo over denken. Iedereen vindt dat het klimaatbeleid op een eerlijke manier moet worden ingericht.

De **voorzitter**:

De heer Van Raan.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Voorzitter, u plaatst mij wel in een uitdagende positie, want er zijn zeven amendementen als ik goed geteld heb ...

De **voorzitter**:

Zeven? U heeft er in totaal zeventien.

De heer **Van Raan** (PvdD):

.... door de heer Jetten behandeld. Als ik het goed begrepen heb, zijn ze allemaal ontraden. Ik zal ze niet allemaal behandelen, ik zal niet over allemaal vragen stellen. Ik denk wel dat je kan stellen dat het ontraden van deze amendementen aangeeft dat er gekeken is naar wat er politiek haalbaar geacht werd in plaats van naar wat wellicht nodig is. Dat gezegd hebbende heb ik een paar vragen over een paar amendementen, bijvoorbeeld over de toetsing die eruit gehaald is — het amendement op stuk nr. 38 — en over het berekenen van het emissiebudget in tonnen in plaats van percentages. De heer Jetten zegt: we sluiten aan bij Europese normen. Ik denk dat de heer Jetten dan uit het oog verliest dat ook die Europese normen politieke normen geweest zijn. We zouden ons moeten kunnen verlaten op de wetenschap. Het IPCC zegt: ga nou rekenen met tonnen. Dat andere landen dan politiek kiezen voor percentages en dat Nederland zich daarbij aansluit, kan ik mij aan de ene kant wel voorstellen. Maar dat neemt natuurlijk niet weg dat je het beste in tonnen kan rekenen. Dat blijft nog steeds staan. Het zou toch fijn zijn als de heer Jetten dat namens de acht zou erkennen.

De klimaatcommissie. Ik denk dat ik twee of drie vragen ga stellen, als dat goed is.

De klimaatcommissie zat in eerste instantie in de wet, wat ook werd omarmd door de Raad van State. Vervolgens hebben de indieners gezegd: we waarderen het oordeel van de Raad van State ontzettend, dat vinden we heel belangrijk, maar we halen wel het advies van de Raad van State eruit dat nu net gaat over die commissie die werd aangeraden. Dat is in tegenspraak met elkaar. Dat is vreemd. Sowieso handhaven we alle amendementen, maar ik zou toch aan de heer Jetten willen vragen of hij die vreemde cirkelredenering zelf ook ziet.

Als laatste het uitsluiten van relevante partijen. In de Klimaatwet is heel duidelijk aangegeven dat er relevante partijen zijn. De heer Jetten zegt: laat dat nou over aan het kabinet zelf. Maar dat is nou net het probleem. Je kunt rustig vaststellen dat juist de fossiele meestribbelaars het tegenhouden. Dat was in Parijs duidelijk en het is aan de klimaattafels duidelijk. De heer Jetten heeft hier een geweldige kans met de acht indieners om die fossiele meestribbelaars uit te sluiten en die belangen over te geven aan anderen. Ik zou toch willen vragen: kijk er nog eens goed naar, meneer Jetten.

De heer **Jetten** (D66):

Laat ik beginnen bij het laatste punt van de heer Van Raan. Terwijl we hier de Klimaatwet met elkaar aan het behandelen zijn, zijn we aan een aantal klimaattafels bezig om een klimaatakkoord te sluiten. Dat gaat inderdaad soms moeizaam, omdat er heel veel verschillende belangen aan tafel zitten, gevestigde belangen waar de heer Van Raan met de Partij voor de Dieren al jaren tegen strijdt. Ik vind het de kracht van het Nederlandse model dat we met elkaar in gesprek gaan, dat we met elkaar draagvlak proberen te bereiken in het bedrijfsleven, onder groene ngo's, onder consumentenorganisaties om met z'n allen de doelstellingen voor het klimaatbeleid te halen. Wij als Kamer en het kabinet zullen er altijd kritisch op moeten zijn of partijen die aan tafel zitten daar niet te veel hun eigen belangen kunnen verdedigen. De kracht van het Nederlandse model is, denk ik, wel dat we door samen te werken dingen voor elkaar krijgen. Dat laat niet alleen het proces van die klimaattafels zien, maar ook het feit dat we hier met acht partijen die 117 zetels vertegenwoordigen deze Klimaatwet vanavond aan het verdedigen zijn.

De heer Van Raan had het over een tegenspraak bij het ontraden van het amendement over de klimaatcommissie. Zo zie ik dat niet. De Raad van State zegt — daar heeft de heer Van Raan een punt — dat moet worden gezorgd voor een onafhankelijke borging van het beoordelen van de gestelde doelen. Door niet een klimaatcommissie als apart instituut op te nemen, maar de Raad van State daar een rol in te geven, sluiten we aan bij andere wetgeving, bijvoorbeeld die op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Er is dus wel degelijk sprake van een onafhankelijk orgaan dat adviseert over het klimaatbeleid, maar dat is niet meer een aparte klimaatcommissie. Dat wordt een aparte tak binnen de Raad van State.

Dan nog tot slot de vraag van de heer Van Raan over het rekenen in tonnen. Ik denk dat je allerlei systemen kan bedenken waarmee je het klimaatbeleid kan beoordelen, met percentages of met megatonnen CO₂ en er zijn vast ook nog andere mogelijkheden te bedenken. De heer Van Raan was vorige week, net als veel van de initiatiefnemers, bij de VN-klimaattop in Katowice. Daar zie je hoe moeizaam en politiek het soms is om in zo'n internationaal verband afspraken met elkaar te maken. Dan kun je als Nederland zeggen dat je een heel eigen systeem gaat optuigen, maar volgens mij is het allerbelangrijkste dat we met elkaar voorkomen dat die opwarming van de aarde hoger wordt dan die 1,5°C zoals we dat in Parijs hebben afgesproken. We kunnen dat halen internationaal door samen te werken, door internationaal af te spreken hoe we daarover rapporteren en hoe we elkaar als landen ook kunnen aanspreken als landen achterblijven of vooroplopen. Daarom hebben wij ervoor gekozen om met de Klimaatwet zo veel mogelijk aan te sluiten bij de governance zoals we die al vanuit de VN-klimaattoppen en met de Europese Unie hebben afgesproken.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Nee, meneer Van Raan. Niks punt van orde. Het spijt me zeer. Geen punt van orde. Ik geef de minister van Economische Zaken en Klimaat het woord. Of was u nog niet klaar, meneer Jetten?

De heer **Jetten** (D66):

Nee, want ik heb ook nog de amendementen van de SGP-fractie.

Allereerst het amendement op stuk nr. 33. Dit amendement zorgt ervoor dat in het klimaatplan wordt ingegaan op innovatie en de betrouwbaarheid van de energievoorziening. Met de heer Stoffer zijn de indieners van mening dat innovatie en betrouwbaarheid van de energievoorziening inderdaad een plek zouden moeten krijgen in de kern van het klimaatbeleid en daarom krijgt dit amendement het advies oordeel Kamer.

Het amendement op stuk nr. 34 over de inzet van de financiële middelen voor decentrale overheden en netbeheerders zorgt ervoor dat zij een plek krijgen in het klimaatplan. In het voorliggende voorstel is reeds voorzien dat er een rol is voor decentrale overheden en netbeheerders, als onderdeel van de generieke hoofdpunten van het klimaatbeleid. Een meer gedetailleerde beschouwing, zoals de heer Stoffer vraagt met dit amendement, is wat ons betreft niet uitvoerbaar. Het zou eventueel wel kunnen als hij in het amendement onder lid h. de zinsnede "en het financiële en juridische instrumentarium dat hiervoor ter beschikking wordt gesteld" zou schrappen, maar mogelijk kan hij het doel achter dit amendement ook in een motie gieten om daarmee eigenlijk een oproep aan het kabinet te doen om ervoor te zorgen dat deze belanghebbenden op een goede manier worden meegenomen. Het lijkt ons onverstandig om het in de Klimaatwet op te nemen zoals dat nu in het amendement is verwoord, dus dit amendement wordt ontraden.

Het laatste amendement van de SGP-fractie is dat op stuk nr. 35 over het opnemen van de luchtvaartsector in het klimaatplan. Het wetsvoorstel betreft een kaderwet voor regeringsbeleid. Er wordt geen enkele sector specifiek genoemd. Het lijkt ons dan ook onwenselijk om de luchtvaart daar als enige uitzondering wel in op te nemen. Bovendien sluiten we met de doelstellingen zoals die nu zijn omschreven — dat heb ik net in antwoord op de heer Van Raan al gezegd — aan bij de afspraken die we in Europees verband en IPCC-verband met elkaar hebben gemaakt over de doelstellingen voor het Parijsakkoord. Luchtvaart en ook een aantal andere sectoren zijn daar niet expliciet in opgenomen. We begrijpen dus de oproep van de SGP om de komende jaren heel kritisch kijken naar de uitstoot van de luchtvaartsector, maar wij ontraden om het specifiek op te nemen in de Klimaatwet.

De heer **Stoffer** (SGP):

Stel nu eens dat je een rapport hebt op school met allemaal achten. Dat is geweldig, maar als er één 3 voor wiskunde op staat dan ga je niet over. Dan mijn vraag. Dadelijk zijn we in 2050. We gaan even niet over 2030 praten, want daar hebben nog wat verschil van mening over. Wat betreft 2050 staan wij gelijk met alle mensen in vak-K. Stel nu dat je dan die 95% haalt. Prachtig! Maar als de luchtvaart daar niet in zit, dan heb je het toch niet gehaald? Hoe kijkt meneer Jetten daartegenaan?

De heer **Jetten** (D66):

Het doel van de wet is een totale reductie van 95%. Daar zal elke sector aan moeten bijdragen, ook de luchtvaartsector. Het kan niet zo zijn dat we alle huishoudens, het bedrijfsleven, de mobiliteitssector, de elektriciteitssector allemaal vragen om een bijdrage te leveren aan het terugdringen van de CO₂-uistoot en dat de luchtvaartsector tot 2050 qua uitstoot kan groeien. Dan halen we uiteindelijk dat doel van 95% niet. Met deze kaderwet raken we uiteindelijk alle sectoren, ook de luchtvaartsector. Maar om één sector een specifiek doel in deze wet mee te geven, vinden we echt onverstandig. Je moet sturen op het totaaldoel van het terugdringen van de CO₂-uitstoot.

De heer **Stoffer** (SGP):

Ik ben blij met dit antwoord, want dat wilde ik graag horen: het is inclusief. Dan nog een andere vraag. Die gaat over dat juridische en financiële instrumentarium voor gemeenten enzovoorts. Als voorbeeld, ik liep vorige week tegen een wethouder aan, die zei: nu gaat er een heel groot industrieterrein gebouwd worden met allemaal panden, en wat ik niet af kan dwingen in de bouwvergunning, is dat die panden zo worden gebouwd dat er dadelijk ook zonnepanelen op kunnen. Voor die bedrijven is het op dit moment nog helemaal niet interessant om dat te doen, want die hebben te lage energietarieven. Dus eigenlijk is mijn concrete vraag: waar gaan we dat soort instrumentarium voor gemeenten, en ook provincies en waterschappen, wel met elkaar borgen? Want dat is wel nodig, denk ik.

De heer **Jetten** (D66):

Zeker. Dat ben ik helemaal met de heer Stoffer eens. We doen regelmatig klimaatdebatten in deze Kamer. Er zitten hier ook allerlei fanclubs in vak K, voor gebouwgebonden financiering, de Schooldakrevolutie, noem het allemaal maar op. Die hobbels waar gemeenten, provincies en netbeheerders tegenaan lopen, zoals de heer Stoffer omschrijft, herkennen we denk ik allemaal. Maar volgens mij zijn dat problemen die we moeten aanpakken met de uitvoering van het klimaatbeleid, niet in een wet waarin we de doelstellingen vastleggen. Dat moeten we doen in de uitwerking. Dus wij moeten als Kamer jaarlijks, tweejaarlijks, vijfjaarlijks de minister heel stevig bevragen of hij de hobbels, de uitvoeringsproblemen waar medeoverheden tegenaan lopen, voldoende heeft weggenomen of dat hij daar wetsvoorstellen moet aanpassen of dat hij medeoverheden moet helpen bij die uitvoering. Maar het lijkt ons onverstandig om dat nu in de wet op te nemen. Daarom hebben wij het amendement ontraden.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

In een eerdere interruptie noemde de heer Baudet het feit dat als China niet meedoet, het eigenlijk zinloos is dat we deze Klimaatwet aannemen. Daar moet ik hem eigenlijk groot gelijk in geven. In China wonen bijna 2 miljard mensen. Als die niet meedoen, is het zinloos. Tegelijkertijd zegt de heer Jetten dat er naast kosten ook een heleboel kansen zijn als het gaat om innovatie. Als ik die twee dingen nou bij elkaar breng? China doet mee. China heeft nu al 11% duurzame energie. Als je hydro-energie meeneemt, wordt 27% van alle energie in China duurzaam opgewekt, even los van de sociale problemen die hydropower met zich meebrengt. Meer dan een kwart is duurzaam in China. China heeft zich tot doel gesteld wereldleider duurzame energie te worden. Dus wij zijn de achterhoede! Is het dan niet zo dat als we willen profiteren van die inkomsten, van die kansen die duurzame energie ook zal gaan geven, we enorm moeten investeren in wetenschap en innovatie om juist niet tot de achterhoede te gaan behoren, maar om koploper te zijn?

De heer **Jetten** (D66):

Dat ben ik volledig met de heer Bruins eens. Dat geldt, denk ik, voor alle initiatiefnemers. Het biedt enorme kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven, voor Nederlandse kennisinstellingen. We zijn bijvoorbeeld op het gebied van watermanagement en klimaatadaptatie al toonaangevend in de wereld. Ik denk dat wij allemaal hopen dat we over een jaar of tien, vijftien kunnen vaststellen met elkaar dat we ook in klimaatmitigatie koploper in de wereld zijn, niet alleen in kennis, maar ook in de manier waarop het Nederlandse bedrijfsleven daarin acteert.

Dan mag ik misschien afsluiten met de volgende woorden. Ik zei net al dat wij vorige week met een behoorlijk grote Kamerdelegatie bij de VN-klimaattop in het Poolse Katowice waren. Wij zijn hier in Nederland natuurlijk al maandenlang bezig met de voorbereiding op deze Klimaatwet, met de onderhandelingen over een klimaatakkoord. De kranten staan de laatste tijd vol over klimaatbeleid en wat dat betekent voor eventuele lasten, kosten en kansen. Wij voerden als Kamerdelegatie gesprekken met parlementsleden uit andere EU-lidstaten en met ministers, bedrijven uit andere delen van de wereld. Wat ik echt een geweldige eyeopener vond vorige week in Polen, is dat zij allemaal met open mond naar Nederland kijken. Ze vinden het fantastisch dat

we in Nederland in de maand december 2018 een Klimaatwet behandelen in de Tweede Kamer, ingediend door acht partijen, gesteund door ten minste 117 Kamerzetels, waarmee we de doelstellingen van Parijs bij wet vastleggen. En dat we niet alleen maar die doelstellingen vastleggen, maar hopelijk ook een klimaatakkoord gaan sluiten, waarmee we een eerste hele belangrijke stap zetten richting het behalen van die doelstellingen. Daar mogen we als Nederland hartstikke trots op zijn.

De heer **Baudet** (FvD):

Heel kort even. De heer Bruins zei net: China is eigenlijk koploper duurzaamheid. De heer Jetten bevestigt dat. Ik wil even zeggen: that is complete and utter bullshit.

De heer **Jetten** (D66):

Ik zal daar kort op reageren. Volgens mij zei de heer Bruins net dat China daar nu ontzettend goed mee bezig is en heeft hij de hoop uitgesproken dat Nederland daar ook koploper in wordt. De heer Baudet noemde net een aantal landen die enorm achterblijven. Ja, er zijn landen die moeilijk doen bij de VN-klimaattop. Maar we hebben daar ook gezien dat Amerikaanse staten en steden, die een president hebben die zich uit het klimaatakkoord aan het terugtrekken is, bij zo'n klimaattop aanwezig zijn en met trots zeggen: we're still in. Wij doen wel ons best, wij dragen wel ons steentje bij aan die klimaat- en energietransitie. Niet omdat dat enorme kosten voor huishoudens en bedrijven oplevert, maar omdat dat voorkomt dat we de komende tien tot vijftien jaar worden opgezadeld met een onleefbare wereld en nog veel hogere kosten. Ik nodig de heer Baudet nogmaals uit: doe met ons mee. Zorg ervoor dat we die klimaat- en energietransitie voor elkaar krijgen en dat op een betaalbare manier kunnen doen.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dan geef ik de minister het woord.

Minister **Wiebes**:

Voorzitter, dank. Dit is een bijzondere rol, want ik sta hier als adviseur. Er zijn een paar vragen gesteld aan het kabinet over het kabinetsbeleid en in die rol sta ik hier. Ik vind het ook prachtig om vanuit dit gezelschap te kunnen spreken. Sowieso bevallen opstellingen mij wel waar je aan dezelfde kant zit om naar een gezamenlijk doel te streven.

De vragen gaan in belangrijke mate over het regeringsbeleid. Dat regeringsbeleid wordt nu net in elkaar getimmerd op het terrein van klimaat, dus ik kan niet overal uitgebreide antwoorden op geven. Maar op het moment dat we het klimaatakkoord hebben, kunnen we er des te meer over spreken. Er zijn vragen die ik natuurlijk wel kan beantwoorden. De heer Van der Lee, bijvoorbeeld, vroeg of we in het definitieve INEK meer aandacht besteden aan de fiscale prikkels. In de definitieve versie van dat plan, waarvan het concept al in de Kamer ligt, moet er op alle manieren van CO₂-reductie worden ingegaan om geloofwaardig te maken dat we dat ook doen. Als fiscale prikkels tot het pakket horen, komen ze erin. Wat er uit het pakket komt, gaan we op een zeker moment zien.

Zowel de heer Geurts, Veldman, Geleijnse als Kops wil weten hoe het gaat met het hogere CO₂-doel in Europa, wellicht allen vanuit een ander perspectief. Ik denk dat die vraag is gesteld naar aanleiding van de langetermijnstrategie van de Commissie. De Commissie heeft een plan neergelegd, net-zero 2050. Mijn logica zou zijn om terug te rekenen. Voor zover ik het bij vele van mijn Europese collega's op de kop kon peilen ten opzichte van wat ik verwachtte, lijkt er een ruimer draagvlak te zijn voor die 2050-strategie. Op het moment dat we die zouden hebben vastgesteld, kun je terugrekenen wat je voor 2030 moet doen en dan is het voor Nederland nieuwe ronde, nieuwe kansen natuurlijk en is opnieuw het punt van de 55% aan de orde. Dat blijven we uitdragen. Ook daarover spreek ik met Europese collega's. Sommigen zijn zo ruitertlijk om te

zeggen: wij denken wel dat we nog gaan schuiven, maar we zitten nog in dat proces. Soms vragen ze ook om de naam van het land er niet bij te noemen, want dan klappen ze een beetje uit de school. Ik zal die landen ook niet noemen. Maar er zit wel overall beweging in. Je ziet dat we langzaam opschuiven, maar kennelijk is het omarmen van ambitieuzere klimaatdoelen niet iets wat je over een weekend heen doet. Daarvoor is in allerlei landen tijd nodig. In alle eerlijkheid was er voor die ambitie in Nederland ook enige tijd nodig. Misschien niet voor de heer Van der Lee, maar hij maakt niet alleen deel uit van deze samenleving. Als je iets groots omarmt, mag je er ook best even over nadenken.

Ik vind het ook aardig dat de heer Veldman nog eens benadrukte dat er bijvoorbeeld door middel van een klimaatwet maar misschien ook wel door middel van een klimaatakkoord, investeringszekerheid ontstaat, want je weet waar je aan toe bent. Je kan niet meer spreken over zwabberbeleid. En als je kan inzetten op innovatie, waar ik straks misschien nog wel even op terugkom, dan is het ook mooi als je daar eerder mee begint. Dan word je eerder de exporteur van producten dan de importeur. Dat is wat wij ook willen bereiken, want wij zijn wel zo helder dat we niet alleen maar klimaatdoelen hebben, maar als nevendoeel wel degelijk ook economische ambities.

Diezelfde heer Veldman benadrukte nog eens dat kostenefficiëntie een leidend principe is voor het huidige kabinet. Dat is ook zo, maar toen kwam meteen de vervolgvraag van de heren Van der Lee en Bruins: hoe houden we daar dan rekening mee? Dat maakt geen deel uit van deze wet. Deze wet gaat over percentages en tonnen en niet over de manier waarop je dat bereikt. Kostenefficiëntie vind ik belangrijk. Daar moeten wij in het klimaatakkoord ook aandacht aan besteden. Daar wordt ook op getoetst. Het Planbureau voor de Leefomgeving bepaalt of wij nog op het meest kostenefficiënte pad zitten.

Ik doe wel één bijsluiter bij dat kostenefficiënte pad: dat is niet wat het kostenefficiënte pad is als we naar 2030 gaan en dan zouden stoppen. We hebben bij het begrip "kostenefficiëntie" wel degelijk het doorkijkje naar 2050 betrokken. Dus alle dingen die slim zijn voor 2030 maar verspilling van geld voor 2050 noemen we toch niet kostenefficiënt. Op dat pad willen wij onszelf houden. Dat is wat wij doen om te zorgen dat Nederlanders niet onnodig gaan betalen. Dat is tegelijkertijd misschien wel het antwoord op de vraag van de heer Geleijnse: hoe zorgen we nou dat het betaalbaar blijft? Nou, om te beginnen door het waar mogelijk goedkoop te houden. De tonnen staan voorop, maar de kostenefficiëntie is de manier om daar te komen.

Toen stelde de heer Geleijnse meteen de belangrijke vraag van deze dag, van dit jaar: hoe worden die kosten dan verdeeld tussen huishoudens en bedrijven? Hij zei eigenlijk: tussen huishoudens, bedrijven en overheid. In financiële zin bestaat de overheid niet, want de overheid haalt haar geld alleen maar weg bij huishoudens en bedrijven. Dus uiteindelijk hebben wij te maken met huishoudens en bedrijven.

Een van de meest in het oog springende kostenposten van dit moment is de opslag duurzame energie (ODE). Ik heb voor de zomer aan de Kamer toegezegd dat ik aan een herijking werk en dat ik op basis van het gelijke speelveld, de huidige verdeling en de oploop ga kijken of er ruimte is voor een andere verdeling. Dat is ook een veel gehoorde politieke wens. Er bestaat een sterke wens om te zorgen dat de industrie zo veel mogelijk de eigen kosten opbrengt en dat de huishoudens zo veel mogelijk worden ontzien. Want we weten dat het draagvlak voor deze exercitie echt ook gewoon samenhangt met de portemonnee. Daar is niks gek aan.

De heer Sienot vroeg wanneer de monitoring wordt gestart. Als deze wet wordt aangenomen, dan zijn wij de NEV kwijt, maar dan hebben we de KEV erbij. Hij is kennelijk niet meer nationaal maar hij is nu wel klimaat. We hebben er een nieuwe afkorting voor. Dat zal in 2019 de eerste KEV worden volgens deze wet. Eind 2019 moet dan het klimaatplan aan de Kamer worden aangeboden en dan begint de cyclus te lopen. Zelf vind ik KEV niet de mooiste naam, maar ja, ik ben ook niet degene die het wetsvoorstel heeft gemaakt. Kennelijk vinden de mensen om mij heen dat allemaal heel mooi.

Er was een belangrijke vraag van de heer Van der Lee. Dat was of de Raad van State en het PBL die taken al kunnen uitvoeren. Ze hebben een rol in deze opgave. Ze hebben zich daarop voorbereid en verklaren allebei dat het mogelijk is om die taken uit te voeren. Die toetsing is er ook echt geweest. De heer Bruins vroeg zich toen af hoe de monitoring en borging zouden verlopen in het klimaatakkoord. Het ligt voor de hand om de borging van een af te sluiten klimaatakkoord zo veel mogelijk af te stemmen op deze wet. Anders zijn we namelijk eerst over het klimaatakkoord aan het rapporteren, dan over de KEV en dan nog over internationale zaken. Je moet dat in elkaar schuiven. De indieners hebben ervoor gezorgd dat die cycli ook keurig aansluiten bij de Europese cyclus. Dat betekent dat we gewoon vaste punten hebben waarop we de monitoring organiseren. De borging moet daar natuurlijk weer bij aansluiten. Maar dat is aan u ter beoordeling, zodra er een klimaatakkoord zou liggen.

De heer Geurts heeft in het debat gevraagd naar iets wat ik toch kan ontmaskeren als een duidelijke liefhebberij van zijn partij: de grenseffectentoets. Ik kan inmiddels dankzij zijn partij bogen op vele jaren ervaring met grenseffecten. Maar die grenseffecten hangen aan concrete maatregelen, aan wetten of aan belastinghervormingen. Die hangen niet aan deze Klimaatwet. De Klimaatwet heeft sowieso niks met grenseffecten te maken. Het kan zijn dat er maatregelen zijn met grenseffecten die de uitvoering van deze wet borgen. Maar dan dienen regering en parlement met elkaar over die wetten te spreken op het moment dat ze er zijn. Het staat de Kamer dan vrij om elke vraag over grenseffecten te stellen die maar denkbaar is. Zoals we weten zijn er bepaalde typen belastingen waarbij grenseffecten doorslaggevend kunnen zijn voor het effect. Het is een zinvolle discussie, maar die hoort niet bij deze Klimaatwet an sich.

De heer Kops heeft de regering nog even ingewreven dat we inderdaad naar de COP zijn gevlogen met een regeringstoestel. Dat klopt. Daar zijn ook regels voor: bij een afstand van meer dan 500 kilometer reizen wij niet meer met de trein. Ik weet niet of de heer Kops zelf vaak meer dan 500 kilometer met de trein reist. We hebben dat in dit geval niet gedaan. Verder wil ik best ruiterslijk aan hem verklaren dat ik ook niet tot de heiligen behoort. Dus, ja, de keuze is daarvoor gemaakt. Dat is het enig denkbare antwoord.

De heer Geleijnse, die ik eerder heb geprezen om een verstandige vraag, heeft ook nog gevraagd hoe wij omgaan met bezorgde burgers. Ik denk dat een heleboel mensen op een of andere wijze wel bezorgd zijn over veranderingen die komen. Ik denk dat ervoor zorgen dat deze mensen geen grote kostenverhogingen krijgen of dat het overzichtelijk is maar één kant van de zaak is, want niet alleen de spreadsheet bepaalt wat het draagvlak is. We moeten gewoon ook mensen helpen en hun duidelijkheid geven. En als er kosten zijn, dan moeten we daar ook eerlijk over zijn, want bedragen die begrepen worden, zijn zoveel makkelijker te verteren dan mistige bedragen, waarbij je niet weet waar het voor is. We hebben gewoon een grote opgave. Daar moeten alle partijen die meedoen met het klimaatakkoord, ook hun bijdrage aan leveren. Het gaat niet van de ene dag op de andere. We zijn hier nog tot 2050, dus nog 32 jaar, mee bezig. Allerlei dingen die nu bekend zijn, zijn er straks niet meer. En allerlei dingen die straks bekend zijn, moeten we nu nog ontwikkelen. Al die veranderingen gaan onherroepelijk voor onzekerheid zorgen. Dan moeten we steeds weer klaarstaan om, niet met de spreadsheet maar ook wezenlijk, in de helpende stand, zodat men het ook allemaal kan meemaken.

Dat was bij veranderingen in het verleden misschien niet anders, maar sommige veranderingen in het verleden waren alleen maar prettig: er kwam gas, er kwam licht. Nu hebben we een transitie die wel voordelen oplevert — ik blijf het zeggen: je huis wordt een stuk comfortabeler, de lucht wordt een stuk schoner, de levensverwachting stijgt, de auto's worden stiller — maar het is allemaal niet zo zichtbaar als aangesloten worden op gas en licht. We zullen er dus harder voor moeten werken. Dat moet. Dat moeten we allemaal, als samenleving. Dat is ook de reden waarom we voor een klimaatakkoord met een breder draagvlak hebben gekozen in plaats van voor een paar wetten die naar de Kamer gaan om het even te regelen.

De heer Geleijnse heeft in zijn maidenspeech ook een staatsrechtelijke hervorming aan de orde gesteld. Waarom is er niet één minister voor duurzaamheid en innovatie? Het is aardig om alles bij

één persoon te stallen. Prima. Dat hebben we in coördinerende zin ook gedaan. Maar dit hele kabinet — ik kan zo gauw geen uitzondering bedenken — is op de een of andere manier bezig met deze transitie, omdat het overal in ingrijpt, bijvoorbeeld in hoe we eten en hoe we ons kleden. U had het misschien niet gedacht, maar de kleding die uw huishouden koopt, zorgt voor 2.000 kilogram CO₂-uitstoot per jaar. Al die dingen hebben betrekking op het klimaatvraagstuk. Dat betekent dat we allemaal op onze eigen manier moeten meedoen. Het is niet iets waarvan je zegt: dat kan één persoon wel even.

De heer Bruins vraagt mij tot slot of de regering bereid is om een wetgevingsagenda op te stellen. Let op: www.wetgevingskalender.overheid.nl.

De **voorzitter**:

Dank u wel. De heer Moorlag.

De heer **Moorlag** (PvdA):

De minister is bij de beantwoording van de vragen van de heer Geleijnse ingegaan op de zorgen die er onder de bevolking leven. Ik heb in eerste termijn die zorgen ook uitgesproken. Als je een ingrijpende verandering als een klimaattransitie wilt realiseren, is het van belang dat je draagvlak houdt onder de bevolking. In de wet is opgenomen dat er een eerlijke transitie moet worden nagestreefd. In de wet is ook opgenomen dat er een overzicht moet komen van de inkomenseffecten voor onder meer huishoudens. Hoe gaat de minister ervoor zorgen dat transparant wordt wat de inkomensgevolgen zijn? Hoe gaat de minister ervoor zorgen dat die transitie eerlijk plaatsvindt? Hij heeft iets gezegd over andere partijen aan klimaattafels, maar wat is de bijdrage van de minister daaraan?

Minister **Wiebes**:

Nou, van het hele kabinet. Kijk, wij kunnen eenvoudigweg niet tot een klimaatakkoord komen zonder een doorrekening waarin helder wordt waar de kosten in eerste instantie landen. Daarnaast zijn we nog gehouden om gewoon volgens de Nederlandse traditie van koopkrachtplaatjes en koopkrachtreparatie te zorgen dat groepen op een nette manier behandeld worden. En we weten dat dat niet alleen een kwestie is van eerlijkheid. Daarbij zouden de heer Moorlag en ik onderling nog kleine verschillen kunnen hebben over wat er dan eerlijk is. Het is ook gewoon draagvlak. Als wij mensen niet in staat stellen om mee te doen, als wij mensen voor het blok zetten en een transitie doormaken waarbij zij achterblijven en uiteindelijk dus in een koud huis zitten, dan gaat dit gewoon niet lukken. Het is dus niet alleen een kwestie van politieke opvattingen over eerlijkheid. Het is ook gewoon draagvlak wat nodig is, en dat zijn we hier allemaal aan het onderkennen. Ik heb dit jaar geen fractie meer geteld van alle dertien die dit onderwerp niet heeft aangestipt. En ik heb geen lid van de regering gehoord dat zegt dit niet belangrijk te vinden. Dit is een grote opgave. Daar gaan we elk jaar weer mee te maken krijgen. Er gaan dingen veranderen en dat heeft niet alleen financiële maar ook andere consequenties. Maar steeds weer zullen we ons de vraag moeten stellen hoe we iedereen meekrijgen.

De heer **Moorlag** (PvdA):

Dat zijn goede en warme woorden, maar hoe ga je dat in de systematiek borgen? Ik heb de minister ook in eerdere debatten horen stellen: dat gaan we jaarlijks bekijken bij de koopkrachtplaatjes. Energie is een basisbehoefte. Warmte en elektriciteit zijn basisbehoeften. Volgens mij is het dus van belang dat je langjarig zekerheid en duidelijkheid geeft aan huishoudens, en dat je tijdig en transparant inzichtelijk maakt wat de kosten zijn, hoe die kosten verdeeld worden en hoe eerlijk die kosten verdeeld zijn. Deelt de minister die opvatting?

Minister **Wiebes**:

De wet stelt dat het zal gebeuren en het regeringsbeleid is daarop gericht. Daarmee geef ik de heer Moorlag een antwoord dat hij allang kent. We hebben die discussie ieder jaar, omdat het niet

alleen maar over energiekosten gaat, maar ook over allerlei bijkomende kosten, bijvoorbeeld kosten als gevolg van de klimaatopgave maar ook kosten die daar helemaal niks mee te maken hebben. Alle uitgavenposten bekijken we ieder jaar. We kijken ieder jaar naar de koopkracht en dat doen we ieder jaar heel zorgvuldig.

De heer **Moorlag** (PvdA):

Deelt de minister de opvatting dat je dat niet van jaar tot jaar moet doen, maar dat je de bevolking een langjarig perspectief en ook langjarige zekerheden moet geven om de acceptatie van de transitie op een goed peil te houden?

Minister **Wiebes**:

Ja, alle kostenposten en inkomensverwachtingen meegenomen, doe je dat aan het begin van een kabinetsperiode. Dan stel je vast wat daarin je ambities zijn. Het is niet zo dat wij blind ieder jaar in paniek koopkracht moeten repareren. De heer Moorlag kent de systematiek heel goed en hij weet dat we dat elke keer weer netjes doen. En dan zijn overigens de kosten van deze klimaatopgave, dus de extra kosten als gevolg van deze opgave, ten opzichte van een aantal andere posten nog zeer beperkt. We hebben het hier over totale extra kosten van 0,5% van ons bruto binnenlands product. Ja, dat is belangrijk, maar nee, er zijn wel een aantal heel veel grotere.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ik zal proberen het kort te houden. Er wordt veel gesproken over de transitie: 32 jaar lang en hoe verdelen we de kosten eerlijk. Maar omdat we zo veel tijd hebben en er goed met elkaar over kunnen spreken, kan dat ook eerlijker en kun je onvermijdelijke kosten voorkomen. Dat kan niet als je niets doet. Ik hoor graag van de minister wat er volgens hem gebeurt als deze wet er niet komt, als we niet gezamenlijk deze weg inslaan. Is het dan niet zo dat de kosten veel hoger zullen zijn, maar zich ook heel schoksgewijs over ons land kunnen uitstorten, waardoor mensen nog veel meer — je kunt er niet eens een maximum aan stellen — kosten voor hun kiezen krijgen?

Minister **Wiebes**:

Ik kan niet precies zeggen wat er zou gebeuren als we deze wet niet hadden, maar ik ben inmiddels zo aan deze wet gewend dat ik me echt geen wereld meer kan voorstellen zonder deze prachtige wet.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dat was de eerste termijn van de zijde van de initiatiefnemers. Ik stel voor te schorsen tot 20.20 uur.

De vergadering wordt van 19.40 uur tot 20.20 uur geschorst.

De **voorzitter**:

We gaan verder met het debat over de Klimaatwet. We zijn toegekomen aan de tweede termijn van de kant van de Kamer. Ik geef de heer Sienot namens D66 het woord.

De heer **Sienot** (D66):

Voorzitter. Dank u wel. Vooral ook dank aan de mensen in vak-K, het team-klimaat, die er zelfs een speler bij hebben gekregen. Gefeliciteerd daarmee! Het feestje in vak-K gaat gewoon door. Er is zelfs iemand jarig, dus ook daarmee van harte.

Het zijn geen wegstroopers of zwartkijkers, maar vooruitkijkers. Dankzij hen hebben we vandaag een wettelijke basis voor een langetermijnaanpak van een van de grootste problemen van onze tijd. Wanneer wij, als rijk en innovatief land, erin slagen om onze welvaart te laten groeien en tegelijkertijd onze hogere CO₂-uitstoot per hoofd van de bevolking sterk te reduceren, zullen veel

andere landen ons voorbeeld volgen. Ambitieuw klimaatbeleid biedt naast milieuwinst nog zo veel meer: exportkansen, banen, schone lucht, comfortabele en energiezuinige huizen voor onze inwoners. Juist Nederland heeft veel in huis om die doelen te bereiken. Het kan, al gaat het niet vanzelf. Het lukt alleen als we durven samen te werken, voorbij de grenzen van het eigen politieke gelijk. Dat is precies wat deze acht partijen van links tot rechts hebben gedaan.

Het feit dat er zo veel partijen onder deze Klimaatwet staan, 117 zetels, geeft ook veel vertrouwen dat er in een volgende Kamer voldoende politieke steun zal bestaan voor ambitieuw klimaatbeleid. Met die brede politieke steun in de Kamer kunnen we erop rekenen dat de volgende kabinetten zich aan hun woord zullen houden. Maar dat maakt draagvlak in het land nooit vanzelfsprekend. Dat hebben we vandaag ook goed kunnen horen. We moeten de Nederlanders telkens opnieuw betrekken en luisteren naar hun zorgen en ideeën.

De heer **Baudet** (FvD):

Dat er nu misschien veel zetels zijn voor deze Klimaatwet is absoluut geen garantie dat bij een volgende Kamer, dus na de verkiezingen, dat weer het geval zal zijn. Sterker nog, ik denk dat al die mensen die hier zitten genadeloos zullen worden afgestraft door de kiezer voor dit absurde beleid. 1.000 miljard voor 0,00007 graden: het is echt verbijsterend.

De heer **Sienot** (D66):

Ik denk dat de heer Baudet van Forum voor Democratie dat verkeerd ziet. Ik spreek juist heel veel mensen die zich zorgen maken over de klimaatverandering. Elke peiling wijst dat uit. Ik zie en hoor ook mensen die zeggen: wat gaat dat betekenen voor onze energierekening? Het goede aan deze wet is dat we een route aan het uitstippelen zijn waarmee we op de lange termijn de kosten kunnen uitsmeren, het heel behapbaar kunnen maken voor heel veel mensen en elk jaar gaan toetsen hoe dat uitpakt. Uiteindelijk vindt iedereen dat we iets moeten doen aan klimaatverandering. Nou, misschien niet iedereen, maar je moet je ook afvragen of jij, als je alle koplampen op je af ziet komen, misschien niet de spookrijder bent. Zo is het ook. Dat is ook een beetje wat er aan de hand is. Heel veel Nederlanders weten donders goed: er is iets aan de hand, daar moeten we iets aan doen, het is goed dat er een wet is waarmee we daar structureel aan gaan werken.

Uit de antwoorden van deze indieners blijkt dat deze wet niet regelt hoe we de mensen betrekken bij het klimaatbeleid, maar de indieners geven wel aan dat ze het belangrijk vinden dat dat gebeurt. Daarom is het goed dat deze wet in elk geval wel regelt dat we jaarlijks spreken over de voortgang van het klimaatplan in de Tweede Kamer. Dat betekent dat volksvertegenwoordigers tot aan 2050 — na ons — er ook op kunnen toezien dat iedereen kan meedoen. Dat is echt verstrekkend. Dat betekent dat we echt kunnen zorgen dat iedereen meedoet. Of je nu in een huurhuis of in koopwoning woont, of je nu in een leaseauto of een tweedehands rijdt, het klimaat is van iedereen en D66 wil dat iedereen met een stopcontact kan blijven meedoen. Ik daarom uit naar de eerste KEV in 2019 en naar het klimaatplan.

Dank u wel, mevrouw de voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Sienot. Dan geef ik nu het woord aan de heer Van der Lee namens GroenLinks.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dank u wel, voorzitter. Ook ik wil alle indieners enorm bedanken voor hun inspanningen en uiteraard ook de minister. Hij is heel erg blij. Ik zie hem lachen. Ik vind het fantastisch dat we vandaag kunnen constateren dat op zijn minst 80% van de Kamer akkoord gaat met een wet die niet alleen onszelf en het kabinet, maar ook nieuwe parlementen en kabinetten na ons aan een noodzakelijk transitietraject verbindt. Ik denk dat dat gaat voorkomen dat wij onnodige kosten

gaan maken. We gaan heel veel kosten vermijden. We doen dat zodat we Nederland voor onze kinderen, kleinkinderen en de andere generaties die na ons komen op een veel betere manier achter zullen achterlaten. We doen dat niet alleen omdat dat belangrijk is voor Nederland, maar we zien dat ook heel erg vanuit een internationaal perspectief.

Ik vind het leuk dat de heer Sienot spreekt over "team klimaat". Een deel van dat team klimaat was vorige week in Polen. We moeten ook andere landen meekrijgen op dit terrein, dus richting de doelstelling van 55%. Daaraan werken de initiatiefnemers samen. Ik denk dat het heel belangrijk is dat we dat internationaal blijven uitdragen, omdat het daarmee ook weer makkelijker wordt om die stappen in Nederland te zetten. Als al onze buurlanden dat doen, gaat die transitie sneller. Ook de kostenreducties gaan sneller en dan zullen we de doelen sneller bereiken op een dragelijke manier voor iedereen. Daar ben ik ontzettend blij mee.

In mijn eerste termijn heb ik gesproken over de tragiek van de horizon, van de meent en van de grootschaligheid. Wereldwijd weerhoudt die ons er vaak van om het noodzakelijke te doen op het juiste moment in de tijd. Ik vind het heel belangrijk dat wij daar tegenwicht aan bieden met deze wet. Die drie tragische ontwikkelingen zouden ons anders in het oog van de perfecte storm kunnen trekken. De perfecte storm is een situatie waarin we uiteindelijk niets doen en onszelf, onze generatie en de planeet enorm veel schade berokkenen. Voor mij is en blijft dit dus een historische wet. Mijn complimenten nogmaals voor alle indieners.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van der Lee. Dan geef ik nu het woord aan de heer Van Raan namens de Partij voor de Dieren.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Voorzitter. Dank aan de indieners voor de antwoorden en de beantwoording van de amendementen. Ik trek het amendement op stuk nr. 19 hierbij in. Dat gaat over de Gap-analyse.

De voorzitter:

Even kijken. Het amendement op stuk nr. 19, zei u?

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ja, in mijn boekhouding. Ik hoop dat die synchroon loopt met de uwe. Het gaat over de Gap-analyse.

De voorzitter:

Het amendement-Van Raan (stuk nr. 19) is ingetrokken.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Dank u wel, voorzitter. Dat amendement wordt omgezet in een motie.

Tussen de vorige keer dat we over de Klimaatwet spraken en vandaag zit de klimaatconferentie in Katowice, Polen. De boventoon was daar de gemeenschappelijke wens om de tempaartuurstijging tot 1,5°C te beperken. De deelnemers, de medeëizigers daarnaartoe, zullen dat herkennen. De 15-jarige klimaatstaker Greta Thunberg zei tijdens een speech: totdat u gaat focussen op wat moet gebeuren in plaats van op wat er politiek mogelijk is, is er geen hoop. Onze premier sprak de wereld toe via CNN en maande ons om de inspanningen zelfs aanzienlijk te verhogen, omdat we — hij zei het in het Engels maar ik vertaal het in het Nederlands — "anders als mensheid een serieus probleem hebben". Andere woorden, dezelfde boodschap. Thunberg en Rutte sloten eigenlijk op

miraculeuze wijze bij elkaar aan: de noodzaak om te doen wat noodzakelijk is om de temperatuurstijging tot 1,5°C te beperken.

De nu voorgestelde Klimaatwet is echter in onze ogen de weergave van wat de onderhandelaars van de Klimaatwet, met alle waardering daarvoor, politiek mogelijk hebben geacht. Het klimaat is daarmee benaderd als een normaal onderhandelingsonderwerp, vergelijkbaar met cao-onderhandelingen of een onderhandeling over pensioenen. Niet om de normale onderhandelingsonderwerpen tekort te doen, integendeel, maar die zitten in de eervolle categorie "een beetje erbij, een beetje eraf en een compromis waarin de meesten zich kunnen vinden". De vraag is dus: is het klimaat zo'n type onderhandelingsonderwerp?

We hebben in ieder geval een precedent, namelijk de Urgenda-klimaatzaak, waar het klimaat als normaal onderhandelingsonderwerp is behandeld: een beetje van de oplossingen in het energieakkoord, een beetje doen in de rekenmethode, een beetje onderhandelingen en een compromis waarin de meeste mensen zich konden vinden. Vandaag lezen we onder andere in Elsevier: voor Wiebes dreigt Urgenda-paniek. De politiek heeft zo lang gewacht dat nu alleen nog dure ad-hocingrepen helpen. Windmolens bijbouwen of wetten invoeren kan niet meer. Hooguit kan met afspraken worden ingegrepen in het gedrag van mensen. Hierbij valt te denken aan verlaging van de maximumsnelheid, zo schrijft Elsevier. Voor een VVD-minister electoraal een ramp. Of inkrimping van de veestapel, voegen wij daaraan toe.

Voorzitter. Klimaatverandering is de grootste uitdaging waarvoor we staan. Het is wat ons betreft helemaal geen onderhandelingsonderwerp voor compromissen. Ik denk dat dit ook wel is aangetoond. Het punt is namelijk dat het klimaat niet onderhandelt. Dus heb je een wet nodig — en een klimaatakkoord, maar daar gaat het vandaag niet over — die in lijn is met wat nodig is om de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal 1,5°C.

Voorzitter. We hebben het al eerder gezegd: de symboolfunctie van de wet waarderen we. We sluiten de versnellende werking ook echt niet uit, maar we zien vooralsnog nog geen enkele aanwijzing daarvoor. Een ander voorbeeld van een dergelijk ambitieniveau in het verleden: Balkenende IV beloofde 30% reductie in 2020 namens 80 Tweede Kamerzetels. Daar is echt niets van terechtgekomen. Te vrijblijvend.

Voorzitter. Als gevolg van de zoektocht naar politiek draagvlak met het klimaat als normaal onderhandelingsonderwerp sneuvelde alles wat nodig is om de wet tot een instrument te maken dat Nederland naar rato op koers brengt met het 1,5°C-scenario. Dat schaadt de belangen van de huidige en toekomstige generaties.

Voorzitter. Ik loop even met u de lijst af. Maakt deze wet een nadrukkelijke verwijzing naar waar het allemaal om gaat, het beperken van de opwarming van de aarde tot maximaal 1,5°C? Nee. Ik heb het nog eens nagekeken voor de heer Klaver; misschien moeten we dat amendement intrekken. Er staat wel een verwijzing naar, maar er staat ook in dat er invulling aan wordt gegeven en niet dat het wordt nagekomen. Staat in de wet een ambitieus doel voor 2030? Nee. Staan in de wet andere ambitieuze tussendoelen? Nee. Dwingt de wet af dat Nederland, zoals in het Parijsakkoord werd afgesproken, zo snel mogelijk zo veel mogelijk klimaatactie onderneemt? Nee. Wordt in de wet gebruikgemaakt van een emissiebudget, zoals werd geadviseerd? Nee. Sluit deze wet uit dat fossiele bedrijven de uitvoering van de wet kunnen tegenwerken? Nee. Is deze wet op enige wijze afrekenbaar voor de rechter? Nee. Hebben de initiatiefnemers van de wet de kans gegrepen om de noodzakelijke verbeteringen aan te brengen? Nee. Maakt deze wet uitstelgedrag mogelijk? Het antwoord is één keer ja.

Wat eerst een wet was met een vooruitstrevend karakter, is in zijn huidige vorm een intentieverklaring geworden, niet de wet van voorsprong maar de wet van remmende voorsprong. Nog voordat we van start zijn gegaan, zijn de remparachutes immers al uitgekapt. De Klimaatwet weerspiegelt wat door partijen politiek mogelijk werd geacht. Het is weliswaar een historische intentieverklaring, maar ook niet meer dan dat. Misschien zal het meest historische eraan wel blijken te zijn welke kansen er gemist zijn.

Voorzitter. We hebben zeventien reparatievoorstellen gedaan, gebaseerd op wat wetenschappers zeggen, vertaald naar politiek. Dat is wat er nodig is om het 1,5°C-doel in zicht te houden. Dat is wat nodig is voor de huidige en toekomstige generaties. De Partij voor de Dieren neemt daarom graag de rol op zich om te fungeren als aanjager voor de middenpartijen die nu een compromis hebben gesloten in wat zij kennelijk politiek haalbaar achten. Is de wet een stapje vooruit? Ja. Is de wet wat nodig is? Nee.

Voorzitter, nog een vijftal moties.

De **voorzitter**:

Voordat u verdergaat, de heer Van der Lee.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ik vind het toch wel jammer dat bij de heer Van Raan de toon wat somberder is geworden dan in eerste termijn. Dat kan natuurlijk samenhangen met het oordeel over de amendementen. Maar ik ben wel benieuwd naar hoe hij zijn eigen vervolgstap ziet. Gaan wij als Kamer nou binnenkort een initiatiefwet van de Partij voor de Dieren tegemoetzien waarin u aangeeft hoe het wel zou moeten? Als dat uw ambitie is, is het dan niet goed om deze wet al te hebben, en dat u op basis van deze wet misschien ooit een verbetervoorstel doet? Ik snap niet goed waarom u tegen deze wet bent, want daar lijkt het op uit te draaien. U wilt het beter en sterker; dat snap ik allemaal. Daarvoor kunt u in de toekomst ook voorstellen doen. Maar waarom deze stap vooruit zo negatief afwijzen?

De heer **Van Raan** (PvdD):

Als die vraag gesteld wordt, moet ik een beetje denken aan wat een partijgenoot van de heer Van der Lee zelf, Bas Eickhout, bijvoorbeeld zei over de klimaatconferentie. Hij constateert over uitkomst van de COP — de parallel met deze Klimaatwet ligt echt voor de hand en is goed te trekken — dat is gedaan wat politiek haalbaar is geacht en niet wat nodig is. De heer Van der Lee zei dat hij wat verbaasd was over de toon. Ik kan me bijna niet voorstellen dat hij dat is. We hebben namelijk gezegd dat we de wet goed zouden gaan bekijken. Toen de wet werd ingediend, hebben we gezegd: volgens ons is het niet genoeg, maar we gaan niet aan de zijkant staan; we gaan voorstellen indienen, gebaseerd op wetenschap, vertaald naar de politiek, over wat nodig is. Dat is precies wat we gedaan hebben. Ik denk dat u zonet ook goed heeft geluisterd: er is niet één voorstel aangenomen. Uw vraag was ook: wat ga je nou in de toekomst doen? Wat wij zullen doen, is dit. Die zeventien amendementen zullen niet zozeer gaan veranderen. We zullen ons dus blijven inzetten als aanjager voor de middenpartijen, waaronder u zich nu ook heeft geschaard, om te kijken dat we wél gaan doen wat nodig is. Dat is mijn belofte aan u.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Bij de vergelijking die de heer Van Raan trekt met mijn partijgenoot, wordt toch wel één ding over het hoofd gezien. Kijk, wij zijn teleurgesteld. We hadden meer verwacht van de klimaattop. Maar de stap die is gezet, is wel weer een stap vooruit. Er is een rulebook afgesproken, niet op alle onderdelen maar op een belangrijk aantal onderdelen, en daarop kun je weer verder bouwen, net zoals je verder kunt bouwen op deze Klimaatwet. Ik begrijp dat u veel ambitieuzer bent, maar ik snap niet waarom u die stap vooruit niet weet te waarderen en daarop niet verder wilt bouwen. Wij zijn een partij van de vooruitgang. Wij bouwen voort op de concrete stappen die worden gezet, maar wij wijzen die stappen niet af.

De heer **Van Raan** (PvdD):

De heer Van der Lee verleidt me toch wel tot de volgende opmerking. Als zijn partij de partij van de vooruitgang is, begrijp ik niet waarom de ambities zijn teruggeschroefd in de wet die u nu zelf indient. Het was 55% en u gaat naar 49%. Met die vooruitgangsgedachte van de partij van de heer Van der Lee valt het dus echt wel mee.

De heer **Sienot** (D66):

De heer Van Raan van de Partij voor de Dieren geeft aan dat hij al met al niet zo enthousiast is over deze wet, maar hij gaat er wel fantastisch van profiteren. Want ik weet dat zijn partij, net als de onze, echt een speerpunt maakt van het klimaatbeleid en de klimaataanpak. Dankzij deze wet gaan we het daar ontzettend veel over hebben. En we gaan het er niet over hebben omdat je elke week hier aan de interruptiemicrofoon moet staan om een debat over weer een akkefietje aan te vragen. Nee, we gaan gewoon structureel, aan de hand van een plan met elkaar kijken hoe we het land gaan verduurzamen. Daar word ik, vanuit mijn passie, ontzettend door gemotiveerd. Ik vind het jammer dat ik bij de Partij voor de Dieren zie dat het net niet genoeg is, en dat daarom alles niks is. Dit terwijl u er wel van gaat profiteren. 50PLUs heeft zich van de week aangesloten. Ik zou nog één keer willen vragen: beste mensen van de Partij voor de Dieren, strijk over je hart, doe mee, want je gaat heel veel plezier beleven van deze wet.

De heer **Van Raan** (PvdD):

De heer Sienot toont zich een ware verleider. Ik voel me erg aangesproken. Punt is dat ook de heer Sienot trapt in de logische val het klimaat als een normaal onderhandelingsonderwerp te zien. Als je dat doet, zou ik hem kunnen begrijpen en zou ik ook zeggen dat het een goed idee is en dat we dat maar moeten doen. Maar zo zit het niet in elkaar. De indieners hebben in onze ogen een historische kans gemist om te doen wat nodig is. Ik probeer de heer Sienot aan te kijken, maar er staat iemand voor. Nu zie ik hem weer. Het enthousiasme om aan de slag te gaan, om te verbeteren en om te doen wat nodig is, deelt mijn partij volledig. Daar zijn we ook mee bezig.

Ik begrijp de laatste opmerking van de heer Sienot, dat wij ervan zouden profiteren, niet helemaal goed, moet ik zeggen. Ik kan wel leven met dat onbegrip, maar als de heer Sienot het wil toelichten, mag dat natuurlijk ook.

De **voorzitter**:

Wilt u dat toelichten, meneer Sienot?

De heer **Sienot** (D66):

Heel kort, mevrouw de voorzitter. Ik bedoelde dat we het hier structureel heel vaak zullen gaan hebben over klimaat, ook uw passie. En dat komt omdat we hier een plan en een kader aan het neerzetten zijn waarmee we dat gaan doen. Dat is precies de opbrengst van deze wet. Volgens mij is dat iets wat de Partij voor de Dieren ook vurig wenst; ik zie namelijk elke week die debatverzoeken binnenkomen.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Als u dat op die manier "profiteren" noemt: eens. Maar het is niet zo dat je denkt: goh, wat fijn dat we een klimaatcrisis hebben, daar gaan we eens even lekker van profiteren. De gedachte alleen al vind ik ... Maar ik begrijp het nu beter, dat wel.

De heer **Moorlag** (PvdA):

Het ergert mij zoals de heer Van Raan het compromis afwijst. Een compromis als een politieke stap om tot het nodige te komen. Laat ik openhartig zijn: ik ben ook niet honderd procent tevreden met deze wet. Ik had ook liever meer stappen voorwaarts gemaakt. Maar mijn vraag aan de heer Van Raan is: is het soms niet effectiever om stap voor stap via het haalbare tot het nodige te komen, dan om aan de zijlijn te staan en het nodige te bepleiten, geïsoleerd en zonder dat het ook maar één stap dichterbij komt?

De heer **Van Raan** (PvdD):

Tja, de heer Moorlag omschrijft ons als "geïsoleerd" en alleen langs de zijkant staand. Zo zien wij dat niet. Wij zien een beweging die aan alle kanten roept, van buiten: doe meer, doe wat nodig is! Ik zou willen zeggen dat de heer Moorlag in een soort politieke bubbel zit, waarin hij denkt te kunnen onderhandelen met een derde aan tafel die helemaal niet onderhandelt. In die zin zit u echt op een ander spoor. Het spijt mij dat u zich ergert, want dat is natuurlijk helemaal de bedoeling niet. Maar dat komt volgens mij doordat u denkt en heeft geanalyseerd dat het klimaat een normaal onderhandelingsonderwerp is. En dat is het niet.

De **voorzitter**:

Tot slot.

De heer **Moorlag** (PvdA):

De politieke realiteit in een democratische rechtsstaat is wel dat je tot besluitvorming komt via meerderheden. En als je dan via meerderheden stappen tot het haalbare kunt zetten, onderweg naar het nodige, is dat naar mijn smaak effectiever dan aan de zijkant zwelgen in je eigen gelijk en geïsoleerd pleiten voor het nodige. Mijn vraag aan de heer Van Raan is wat zijn aanpak méér oplevert dan deze aanpak om stap voor stap tot het nodige te komen.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ik moeten nu even over mijn eigen ergernis heen stappen. Alsof wij zouden zwelgen in ons eigen gelijk en alsof het ons gelijk is. Dat heeft de heer Moorlag faliekant mis. Het is niet ons gelijk. Het is wat de wetenschap ons vertelt over wat er moet gebeuren. Dat moet worden vertaald naar de politiek. Dat is de inzet geweest van wat de minister heeft gezegd en dat was de inzet van de Klimaatwet.

Ik weet niet of u het gelooft, maar ik wil u op een briefje geven dat we heel zorgvuldig met de amendementen zijn omgegaan. Daar hebben we allerlei mensen voor geraadpleegd. Zij vertellen ons wat nodig is. Als die amendementen in de wet zitten, zou ik de eerste zijn die zegt: die steun ik.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik zit een poosje te luisteren naar de bijdrage die de heer Van Raan namens de Partij voor de Dieren uitspreekt. Ik dacht bij mezelf: wat arrogant van de heer Van Raan om alle partijen hier de maat te nemen en als enige de waarheid in pacht te hebben. Ik heb daarbij een vraag aan de heer Van Raan. Zou de heer Van Raan samen met de Partij voor de Dieren de absolute macht willen hebben, bijvoorbeeld op het gebied van klimaat?

De heer **Van Raan** (PvdD):

Nee.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik ben in ieder geval blij met dit antwoord. Anders zouden we naar een dictatuur gaan. Dat is echter wel wat de heer Van Raan hier voorstelt. Alle partijen hier in de Kamer hebben het niet door, maar de Partij voor de Dieren weet precies wat nodig is om het klimaat te veranderen. Ik vind dat dat van een behoorlijke arrogantie getuigt.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Echt arrogant is dat je drie decennia lang aan de knoppen zit en ze allemaal opendraait en dat, nu er wat moet gebeuren, het eerste wat het CDA zegt is dat het draagvlak in gevaar komt. Dat is pas echt arrogant.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Dank u wel, voorzitter. Ik was gebleven bij een vijftal moties. De eerste is het amendement dat we hebben omgezet in een motie. Die gaat over hoe de emissiekloof duidelijk te maken is. Dan een motie over de waardering voor het IPCC-rapport over de 1,5°C, die tijdens de COP achterwege bleef. Dan een motie die de plantaardige consumptie op de klimaatconferenties bevordert, een motie die oproept om alles te doen wat nodig is om het Urgenda-doel te halen en een motie die oproept om eerder gemaakte fouten bij het halen van het Urgenda-doel te voorkomen. Ik ga ze nu voorlezen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het UNEP jaarlijks het gat monitort tussen hetgeen landen toezeggen in hun nationaal bepaalde bijdrage en hetgeen nodig is om de klimaatdoelstellingen te halen;

verzoekt de regering middels een soortgelijke monitoring ook voor Nederland de jaarlijkse emissiekloof inzichtelijk te maken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Raan. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. [56 \(34534\)](#).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het op de klimaatop in Katowice niet is gelukt om overeenstemming te bereiken over voldoende waardering voor het IPCC Special report global warming of 1.5°C;

verzoekt de regering het IPCC Special report global warming of 1.5°C met nadruk te verwelkomen en voorop te stellen in het Nederlandse klimaatbeleid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Raan. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. [57 \(34534\)](#).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat een plantaardig voedingspatroon positief bijdraagt aan het behalen van de klimaatdoelen;

constaterende dat er tijdens de klimaatop in Katowice nog veel ruimte was voor het stimuleren van een meer plantaardig voedingspatroon;

constaterende dat de voedselkeuze in sterke mate wordt bepaald door het aanbod en de sociale norm;

constaterende dat het concept "Carnivoor? Geef het door!" van professor Henriëtte Prast hierop inspeelt door plantaardige maaltijden als uitgangspunt te nemen in de menukaart, met behoud van volledige keuzevrijheid;

verzoekt de regering om er bij de organisatoren van COP25 tijdig op aan te dringen om het concept "Carnivoor? Geef het door!" in te voeren in de catering aldaar,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Raan. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. [58 \(34534\)](#).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het gerechtshof Den Haag de Staat heeft opgedragen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen met ten minste 25% in 2020 ten opzichte van 1990;

constaterende dat dit betekent dat de uitstoot met ten minste zo'n 10 miljoen ton CO₂ moet worden verminderd;

verzoekt de regering om alle benodigde maatregelen te nemen om te voldoen aan het vonnis in de klimaatzaak van Urgenda;

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Raan. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. [59 \(34534\)](#).

De heer **Van Raan** (PvdD):

Dan de laatste motie en nog een kort slotwoord.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de rechter de Staat heeft opgedragen om de uitstoot van broeikasgassen in 2020 met minimaal 25% te verminderen ten opzichte van 1990;

constaterende dat, zonder extra maatregelen, Nederland niet zal voldoen aan deze door de rechter bevestigde minimale doelstelling;

constaterende dat het PBL de CO₂-besparing van het energieakkoord niet kon doorrekenen vanwege het ontbreken van de juiste beleidsinstrumenten;

verzoekt de regering het PBL te faciliteren door de juiste beleidsinstrumenten ter beschikking te stellen en daarmee het uitvoeren van het vonnis in de klimaatzaak van Urgenda mede mogelijk te maken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Raan. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. [60 \(34534\)](#).

De heer **Van Raan** (PvdD):

Voorzitter. Vol motivatie en enthousiasme zullen we de Kamer, alles wat daarmee samenhangt en ook onszelf opjagen om de klimaatdoelen te behalen.

Voorzitter, dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Raan. Dan geef ik nu het woord aan de heer Futselaar namens de SP.

De heer **Futselaar** (SP):

Dank u, voorzitter. Eindelijk in het politieke midden, zou ik bijna tegen de heer Van Raan willen zeggen.

Voorzitter. Ik wil de indieners van de Klimaatwet danken voor de beantwoording. Ik wil ook de minister danken voor zijn advies. Ik heb weleens met minder instemming naar hem geluisterd, bij bijna elk ander debat. Wat de SP betreft moeten wij constateren dat deze wet geen moment te vroeg komt. De klimaatop in Polen is teleurstellend verlopen. En het lang verwachte klimaatakkoord? Als dat er al komt op vrijdag, dan zijn er allemaal signalen dat het weleens een grote deceptie zou kunnen zijn. Dus langer wachten is gewoon geen optie.

Wat de SP betreft wordt vandaag een belangrijke stap gezet, maar wel een eerste stap. Het wordt met deze wet duidelijk waar we heen gaan. Praktisch klimaatneutraal in 2050, maar uiteindelijk zal alles afhangen van de invulling. Hoe gaan we ervoor zorgen dat de uitstoot in korte tijd fors daalt en wie betaalt daarvoor de rekening? Er moet ontzettend veel gebeuren om de in deze wet gestelde doelen te halen. Verschillen achter vage langetermijnformuleringen zoals in het verleden weleens is geprobeerd door sommige mensen, met name uit de industrie, is geen reële strategie meer nu ook zij weten dat ze nog maar een paar jaar hebben om het roer radicaal om te gooien. Dat de rekening niet bij de huishoudens, die niet de grote vervuilers zijn, neergelegd mag worden, moet wat de SP betreft duidelijk zijn. Zij hebben niet alleen weinig schuld aan de problemen, maar oplossingen zullen ook echt grootschaliger moeten zijn dan tegen mensen zeggen: het zou fijn zijn als u wat korter zou douchen. Met deze wet in de hand weten in ieder geval ook de echte vervuilers nu dat ze aan de slag zullen moeten en dat er geen ruimte meer is voor excuses.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Futselaar. Dan geef ik nu het woord aan de heer Veldman namens de VVD.

De heer **Veldman** (VVD):

Voorzitter. Uiteraard een woord van dank aan de indieners voor het beantwoorden van de vragen over de Klimaatwet, een wet die ons vooral zekerheid gaat bieden: zekerheid over die stip op de horizon voor 2050 en zekerheid over het streefdoel voor 2030. Die zekerheid zorgt voor stabiliteit en vertrouwen. Dat hebben we hard nodig om de ambities waar te maken, maar dat hebben we

ook hard nodig om juist ons bedrijfsleven in de positie te brengen om de dingen te kunnen doen die nodig zijn en ook als exportproduct over de wereld te brengen.

Blij te horen dat de indieners ook aangeven dat deze wet geen extra handvat biedt voor inwoners van dit land om bijvoorbeeld bij de rechter iets af te dwingen, maar dat deze wet vooral zorgt dat die ons politiek bindt aan de doelen die we voor 2030 en 2050 stellen. Daarvoor moeten keuzes gemaakt worden. Ik ben blij te horen dat de minister herhaalt wat hij eerder, in februari aan de Kamer schreef: dat kostenefficiëntie daarbij een leidend principe is. Ik ben blij dat de indieners dat ook benoemen. In een interruptie die in de eerste termijn plaatsvond, zei de heer Klaver: het streefdoel van 2030 gaan we natuurlijk niet halen met maatregelen die de samenleving ontwrichten. Kostenefficiëntie is dus een belangrijke principe, zoals de minister het ook verwoordde. We gaan voor 2030 natuurlijk geen dingen doen waarvan we op langere termijn weten dat het eigenlijk het weggooien van geld is omdat het richting 2050 misschien wel goedkoper en beter kan. Volgens mij is dat de winst van deze wet.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Veldman. Dan geef ik nu het woord aan de heer Kops namens de fractie van de PVV.

De heer **Kops** (PVV):

Voorzitter, dank u wel. De Klimaatwet, een initiatiefwetsvoorstel van die zeven partijen daar. O nee, wat zeg ik nu. Het zijn er inmiddels acht, want 50PLUS was blijkbaar zo enthousiast over de stijgende energielasten dat die partij zich ondertussen ook bij deze vreselijke klimaataliantie heeft aangesloten. Het is maar dat u het weet.

Voorzitter. De onderhandelingen over het klimaatakkoord verlopen op het moment nogal stroef en dan is er ook nog heibel in de coalitie. Daarom moet deze Klimaatwet zo aan het eind van het jaar er nog even snel door worden geijst, voordat de hele boel, en niet in de laatste plaats de coalitie zelf, uit elkaar klappt. Hoe eerder dat gebeurt, hoe beter. Maar dat even terzijde.

Ondertussen zien de mensen thuis alleen maar dat hun energierekening naar recordhoogten stijgt. Een stijging van €300, een stijging van €360. De bedragen lopen wat uiteen, maar zijn in werkelijkheid veel hoger dan keer op keer door het kabinet wordt voorgespiegeld. Keer op keer wordt er gezegd door het kabinet dat het wel meevalt, dat de energierekening niet zo hard stijgt en dat mensen aan energiebesparing doen. Waar maakt u zich druk om? Maar het valt helemaal niet mee. Huishoudens zien hun maandbedrag gigantisch stijgen. De brieven vallen deze weken, deze dagen, bij de mensen thuis op de mat. Een stijging van €30, €40 of €50 is nog niks. Er zijn mensen die per maand €100 meer moeten gaan betalen en sommigen zelfs €150. En let wel, dat is dus voor hetzelfde energieverbruik. Dat is echt te bizar voor woorden. Het is gekkenwerk, maar dat is wel de realiteit. Eenieder die zegt dat het allemaal te betalen en te behappen blijft, vooral het kabinet en de initiatiefnemers, leeft in een compleet andere wereld.

De PVV heeft al verschillende voorstellen gedaan voor een lagere energierekening, bijvoorbeeld door het afschaffen van de opslag duurzame energie. Maar helaas, onze moties werden keer op keer verworpen. Opvallend is dat ook de PvdA daartegen heeft gestemd en dat is de partij van de heer Asscher. Hier zit hij, de heer Asscher die vandaag heel stoer in de krant liet optekenen — ik citeer — dat de energierekening weer een beetje betaalbaar gemaakt moet worden. Nou, dat is toch frappant. Want ondertussen zit diezelfde meneer Asscher hier wel in vak-K en ondertussen prijkt zijn naam boven deze Klimaatwet, een wet die de burgers juist meer en meer in de financiële ellende zal storten. Het is dus ook hypocrisie ten top van de PvdA. Je zou haast denken dat er weer verkiezingen aankomen. Mijn PVV-collega Van Dijck heeft eerder vandaag bij de Najaarsnota opnieuw moties ingediend voor een lagere energierekening, heel concrete moties, en we zullen zien wat de andere partijen dit keer gaan stemmen.

Terwijl dit allemaal gebeurt, terwijl zelfs het Planbureau voor de Leefomgeving constateert dat maar liefst 900.000 huishoudens op termijn de energierekening niet meer kunnen betalen en terwijl het kabinet en de initiatiefnemers de mensen praktisch letterlijk in de kou laten staan, gaat Nederland wel Afrika helpen bij het betalen van klimaatmaatregelen, aldus minister Kaag. Het is echt ongelooflijk: klimaat als een soort voorwendsel om vooral onvoorstelbaar veel geld in Afrika te kunnen blijven pompen. Klimaatontwikkelingshulp terwijl de Nederlanders gigantisch worden kaalgeplukt. Het is echt onacceptabel. Onze eigen mensen worden gewoon verraden. Het is zo gemeen en zo oneerlijk wat hier gebeurt. Hoe veel Nederlands geld gaat er dan onder de noemer "klimaat" naar Afrika? Graag een reactie van de minister.

Maar hoe veel het ook is, het is Nederlands geld en dat geld moet naar de Nederlanders. Deze verkapte ontwikkelingshulp is precies een van de uitkomsten van de klimaatop in Polen. De rijkere landen, waaronder Nederland, kunnen ook gaan dokken voor het klimaatbeleid van Afrika. In een van de besluitstukken van de klimaatop wordt gesproken — houd u vast — over jaarlijks 100 miljard dollar voor Afrika. Ik herhaal: 100 miljard dollar per jaar voor Afrika voor klimaat.

Ondertussen wordt hier in Nederland energie onbetaalbaar. Nu al, terwijl de allergrootste financiële klap nog moet komen als gevolg van het klimaatakkoord. Aanstaande vrijdag schijnt er iets gepresenteerd te gaan worden. Onbetaalbaar zal het worden, zoveel is wel zeker, maar deze acht partijen hier interesseert het geen ene moer. Met de Klimaatwet, waarin de CO₂-reductiedoelen worden vastgelegd, wordt nu de wettelijke weg vrijgemaakt voor alle vreselijke klimaatplannen die dit land nog te wachten staan. Want als de Klimaatwet eenmaal door het parlement is, zullen die klimaatmaatregelen, ongeacht alle onenigheid in een coalitie, er wel moeten komen. Exact dat is de reden waarom er nu vaart achter de Klimaatwet wordt gezet.

De heer Klaver zei in de beantwoording: deze wet biedt zekerheid. Ja, inderdaad, meneer Klaver, wat zeker is, is dat de mensen gigantisch op kosten zullen worden gejaagd. De burgers tot de allerlaatste cent uitknipen, deze acht partijen kunnen niet wachten. Ze zouden zich diep moeten schamen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan geef ik nu het woord aan de heer Stoffer namens de SGP.

De heer **Stoffer** (SGP):

Voorzitter. Ik heb geprobeerd met een aantal amendementen en wat interrupties om wat beweging te krijgen in deze Klimaatwet. Dat kan misschien klinken als zo van "hij vindt het helemaal niks". Laat ik dat direct wegnemen. Echt nog steeds onze complimenten voor het initiatief en voor de Klimaatwet op zich, want wij zijn voorstander van een klimaatwet.

Ik ben ook heel blij dat een van onze amendementen, die over innovatie, werd overgenomen, want dat is ook de band waarover wij als SGP denken dat je dadelijk echt stappen kunt gaan zetten. Als Nederlandse bedrijven die innovatie oppakken en ook nog kunnen exporteren naar het buitenland, is dat goed voor onze economie. Maar wat die bedrijven nodig hebben, is consistent beleid. Dus daar vraag ik nadrukkelijk om. Laat dat zo zijn, zoals in Californië, wat ik terugkrijg van bedrijven. Daar is dat wel. Dat hebben we in Nederland nog niet. Dus heel blij met dat amendement. De minister kijkt nog wat in de papieren. Volgens mij schrijft hij het wel op en gaat hij het ook gewoon doen. Ik ben heel blij daarmee.

Het enige punt waarop we in ieder geval op dit moment verschil van mening hebben, is artikel 2.2: het streefdoel 2030. Ook dat hebben we geprobeerd te amenderen. Daar zijn we het nog niet helemaal met elkaar over eens. Ik snap dat de heer Klaver zegt "m'n handen jeuken; ik geef het antwoord niet", maar daar zit voor ons wel het onbehaaglijke. We weten niet wat voor maatregelen daar nu precies onder zitten, wat het kost en waar dat terecht komt. Het is helemaal niet verkeerd

om een doel te stellen, maar wij denken dat dat niet haalbaar is in 2030. Ik geloof echt wel dat we 2050 gaan halen, maar dat er een langere aanloop nodig is en dat je dan pas gaat vliegen. Dan denk ik dat we dat doel eerder dan 2050 gaan halen.

Om een lang verhaal kort te maken: dat zal onze overweging tussen nu en morgenavond zijn, of we wel of niet voor deze wet gaan stemmen. Ik kan daar nu gewoon geen antwoord op geven. Dat gaan we als fractie echt wegen. Alle dank waar geprobeerd is om ons in ieder geval ook comfort te bieden hierop. Of het voldoende is, dat gaan we met elkaar afwegen en dat zien we morgenavond.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan geef ik nu het woord aan de heer Bruins namens de ChristenUnie.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Voorzitter. Tegen klimaatgelovigen zeg ik: geloof niet alles wat u ziet en leest. De mensheid is niet in gevaar, de natuur is niet in gevaar, de ijsbeer verdwijnt niet zomaar en het land zal niet plots ten onder gaan in een wereldwijde vloed. Geloof niet in horrorscenario's van apocalyptische omvang. Tegen klimaatsceptici zeg ik: doe klimaatwetenschap niet af als onzin. Wie beweert dat er geen wetenschappelijke consensus bestaat over klimaatverandering, spreekt onzin. Er zijn weinig fenomenen ter wereld zo zorgvuldig en vanuit zo veel invalshoeken bestudeerd. Tegen mensen die zich onverhoopt zouden willen beroepen op een beperkt aantal selectief gekozen grafiekjes, zeg ik: gebruik in ieder geval data die relevant zijn voor de discussie en gebruik data die niet slechts de trends in een beperkt gebied van de wereld tonen. Bovendien is de natuur niet het probleem. De natuur overleeft het wel. Het probleem is de mens.

De heer **Baudet** (FvD):

Welke consensus bedoelt de heer Bruins dan? Welke consensus zou er volgens hem bestaan onder klimaatwetenschappers?

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Het IPCC-rapport wordt wereldwijd door een overweldigende meerderheid van wetenschappers ondersteund.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik weet niet precies welk rapport u bedoelt, maar vermoedelijk dat uit 2013. Wat wordt er in het IPCC-rapport onderzocht? Wat is de onderzoeksvraag?

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Daar zal ik in het vervolg van mijn bijdrage nog verder op in gaan, wanneer ik zeg wat wel het probleem is, want tot nu toe heb ik alleen gezegd wat niet het probleem is.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik zal het zeggen: wat onderzocht wordt, is de impact van CO₂ op het klimaat. De vraag is niet wat de impact zou zijn van allerlei factoren die mogelijk werking hebben op het klimaat. De onderzoeksvraag is al gekleurd. Dat is hetzelfde als de vraag stellen: wanneer bent u gestopt uw vrouw te slaan? Het is een dubbele vraag waardoor de marges van het onderzoek a priori al volkomen worden ingeperkt. Daarmee kun je niet zeggen dat er een wetenschappelijke consensus is over een causaliteit. Nee, er is een wetenschappelijke consensus dat CO₂ enige impact heeft. Wat die impact is, weten we helemaal niet. We weten ook helemaal niet hoe dat zich in de toekomst zal ontwikkelen. We weten ook niet wat de andere factoren zijn die op het klimaat inwerken. Dat is helemaal niet onderzocht. Er is helemaal geen census gehouden onder

wetenschappers om te zien of er een consensus zou bestaan. Nee, er zijn alleen maar allerlei internationale conferenties met voorstanders, tegenstanders en mensen die twijfelen. Waar u het over heeft, dat bestaat gewoon niet.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Ik zal zo meteen duidelijk maken aan de heer Baudet wat wel relevant is in de klimaatdiscussie. Ik zal het dan breder trekken dan alleen CO₂.

De heer **Baudet** (FvD):

Dit is wel grappig, maar dit is niet hoe we met interrupties omgaan in dit huis. Je kunt niet zeggen: ja, daar kom ik later nog wel even op terug. Zo werkt het niet. Nee, de heer Bruins moet gewoon op mij ingaan.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Ik hoor geen vraag, mevrouw de voorzitter.

De **voorzitter**:

Dan stel ik voor dat u verdergaat met uw betoog, meneer Bruins.

De heer **Baudet** (FvD):

Sorry, mag ik nog even ...

De **voorzitter**:

De heer Bruins gaat over zijn eigen antwoord.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

CO₂ is niet het enige probleem dat er is.

De heer **Baudet** (FvD):

Zullen we dan ophouden met het obsessief terugdringen, terwijl andere landen dat überhaupt niet doen?

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Ik zal precies uitleggen wat het probleem met de klimaatverandering is.

De **voorzitter**:

Dan stel ik voor dat u verder gaat.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Ik was net bezig te zeggen dat het probleem niet de natuur is. Die natuur overleeft het wel. Het probleem is de mens. De mens in de 21ste eeuw leeft op een overbevolkte aarde, afhankelijk van energie, materialen en technologie, met name in sterk verstedelijkte laaggelegen delta's. Een klimaatverandering kan lokaal leiden tot omstandigheden waardoor honderden miljoenen mensen op drift raken, kwetsbare mensen. Wellicht door minder drinkwater vanuit de Himalaya, wellicht door onleefbare hete zomers in het midden oosten, wellicht door jaren van mislukte oogst waar eerst regelmatig op regen kon worden gerekend. Klimaatpolitiek is geopolitiek. Het gaat om de vraag hoe we op een klein planeetje met 7 miljard mensen samenleven. Hoe doen wij dat zo dat volgende generaties een vreedzaam en welvend bestaan kunnen opbouwen?

De afgelopen anderhalve eeuw hadden wij als mensheid de beschikking over de meest goedkope, meest energie-intensieve vorm van brandstof ooit. De mensheid heeft die er in no time doorheen gejaagd, terwijl we die tijd en al die spotgoedkope energie hadden moeten gebruiken voor het ontwerpen van het postfossiele tijdperk, om ervoor te zorgen dat het mogelijk is om de zegeningen van onze enorme welvaart te behouden voor komende generaties op een manier waarop die komende generaties er ook van kunnen profiteren.

Klimaatpolitiek is wetenschappelijk onderbouwde politiek. Het geeft ons de kans om een aarde achter te laten aan de volgende generatie die beter en schoner is dan hoe onze generatie haar aantrof. Het geeft ons de kans politiek te bedrijven die over generaties heen gaat. Dat vraagt om moreel leiderschap. De ChristenUnie is bereid die verantwoordelijkheid op zich te nemen. Met overtuiging zal mijn fractie deze initiatiefwet steunen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Bruins. Dan geef ik nu het woord ...

De heer **Baudet** (FvD):

Nee, wacht eens even.

De **voorzitter**:

Rustig, rustig, meneer Baudet.

De heer **Baudet** (FvD):

Er is een zeer interessante aankondiging gedaan, maar daar is niets van terechtgekomen, dus ik stel graag mijn vraag opnieuw. Waarover is volgens de heer Bruins consensus?

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Er is consensus dat ... eh ... Nou ja, laat ik bij het begin beginnen als ik de tijd mag nemen, mevrouw de voorzitter.

De aarde kent een broeikas effect en dat is maar goed ook, want anders was het ver onder nul op aarde. Dan zou water niet vloeibaar zijn. Dan zou er geen leven kunnen zijn. Dus een broeikasgaseffect is goed. Het is goed dat wij een atmosfeer hebben met ook CO₂ daarin. Daarbovenop is er een versterkt broeikas effect, een versterkte, versnelde uitstoot van CO₂ door het verbranden van fossiele brandstoffen. Dat er een versterkte en versnelde uitstoot is, is onomstreden. Daar zal de heer Baudet ook geen moeite mee hebben. Dat de mens invloed heeft op het klimaat staat ook vast en is ook onomstreden.

De grote vraag is: wat is precies dat effect? Dat is best heel complex. De atmosfeer is heel complex. Er zijn effecten die maken dat de atmosfeer afkoelt. Er zijn effecten die maken dat de atmosfeer warmer wordt. Het grote probleem is dat wereldwijde trends moeilijk te detecteren zijn, maar wat wel heel goed aantoonbaar is, zijn lokale trends. Er is consensus over dat er gebieden in de wereld zijn waar het klimaat aan het veranderen is op dit moment. De natuur redt zich wel. Er komt andere flora en fauna. Dat verschuift naar hogere of lagere breedtegraden. Maar wat er gebeurd is, is dat mensen in de problemen komen. De mens is kwetsbaar. De moderne mens is afhankelijk van technologie, van de energie van materialen. Die is kwetsbaar. Als de omstandigheden veranderen, raken mensen op drift en gaan ze andere plekken zoeken. Dan heb je gewoon grote geopolitieke problemen. Dat is iets waar de heer Baudet zich grote zorgen over zou moeten maken, zeker ook gezien de speerpunten en de focus van zijn eigen partij.

De heer **Baudet** (FvD):

De enige klimaatvluchtelingen die wij erkennen, zijn mensen die vanwege het socialezekerheidsklimaat naar Nederland komen. Maar de stap die u overslaat is: wat is dan de impact van de mens op dat klimaat? Natuurlijk verandert het klimaat. Het klimaat heeft altijd veranderd. Een paar honderd jaar geleden was het hier een stukje kouder, was er een kleine ijstijd, die eindigde. Sindsdien wordt het een klein beetje warmer. CO₂ heeft daar waarschijnlijk wel enig effect op, maar hoeveel? We weten het niet. We weten wel dat CO₂ de aarde groener maakt, 10%, 15%, 20% groener — de cijfers lopen uiteen. Maar u moet toch onderkennen dat er geen consensus is over de impact van CO₂ op het klimaat? Over dat punt bestaat geen consensus. Daar walste u net overheen.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Nee, daar wil ik niet overheen walsen. Als de heer Baudet op zoek is naar honderd procent consensus, zal hij die niet vinden. Maar de overgrote meerderheid van serieuze wetenschappers ziet en bevestigt dat de hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer invloed heeft op de temperatuur op aarde.

De heer **Baudet** (FvD):

Dat is het punt niet. Het gaat niet om de invloed überhaupt, het gaat om hoe groot die invloed is.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan geef ik het woord aan de heer Moorlag namens de PvdA.

De heer **Moorlag** (PvdA):

Dank u wel, voorzitter. Er lijkt hier een ruime meerderheid te zijn voor een klimaatwet. Dat is een belangrijke mijlpaal. De heer Klaver noemt het een historisch moment en ook andere sprekers doen dat. In deze wet staat een basis voor verdere stappen. Deze wet is geen eindpunt, zeg ik tegen de heer Van Raan. Het is een stap voorwaarts, een stap op een nog lange weg die wij te gaan hebben.

Voorzitter. De PvdA is tevreden dat we die stap kunnen maken, maar de PvdA heeft daarnaast grote zorgen. Wij moeten onze energievoorziening compleet anders gaan inrichten. Ik heb in mijn jeugd in de jaren zestig meegemaakt hoe de aardgasrevolutie zich voltrok. In een paar jaar tijd was heel Nederland aangesloten op aardgas. Die verandering liep op rolletjes. Waarom liep die op rolletjes? Omdat iedereen het aardgas zag als een bijdrage aan welvaart, aan comfort, als een goedkope brandstof. Mijn moeder ook. Zij vond het altijd een rib uit het lijf aan het eind van het jaar als de steenkolenboer weer een paar mud nootjes 4 bracht. Die tijd was afgelopen.

Die verandering werd gezien als vooruitgang, als verbetering. Bij het bereiken van de doelen die wij ons hier vandaag stellen met deze wet, hebben wij die zekerheid niet op voorhand, dus dat deze verandering ook op rolletjes gaat lopen. Er zijn heel veel zorgen in onze samenleving. Soms worden die hier heel luid geventileerd. Ik heb die zorgen ook, voorzitter. Ik maak mij niet zo veel zorgen om mezelf en om mijn 149 collega's hier. Ikzelf woon in een woning die inmiddels van het aardgas af is. Het ziet ernaar uit dat ik begin volgend jaar zonnepanelen op de woning kan gaan leggen. Ik hoef mij geen zorgen te maken. Maar mijn zus woont in Delfzijl-Noord, in een corporatiewoning. Zij is nog gewoon aangesloten op het aardgas. Zij is niet in staat om zonnepanelen op het dak te leggen. Zij gaat daar simpelweg niet over en als zij er wel over zou gaan, had ze het investeringskapitaal daarvoor niet. Wij kunnen ons de illusie maken dat als wij met subsidieregelingen komen op warmtepompen en nieuwe elektrische auto's — ik merk maar even op dat 90% van de gewone mensen nooit een nieuwe auto maar een tweedehandsje koopt — wij mensen prikkelen om goede stappen te zetten, maar wij moeten ons drommels goed realiseren dat een hele grote groep mensen die keuzemogelijkheden, die sturingsmogelijkheden, die investeringskracht niet heeft en ook geen zelforganiserend vermogen. Daar moeten wij ons met ons 150'en om gaan bekommeren.

Daarom is het zo belangrijk, voorzitter, dat wij de zorgen bij mensen wegnemen. De zorgen of zij niet alleen nu maar ook over een paar jaar hun energierekening nog wel kunnen betalen. Daar ligt onze grootste opdracht.

Ik sluit af met de opmerking dat de energietransitie geen technologische opgave is, maar primair een sociale opgave. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Tot slot de heer Baudet namens Forum voor Democratie.

De heer **Baudet** (FvD):

We worden het vanavond niet eens, zo lijkt het, over de voorgenomen Klimaatwet en de impact van al die maatregelen op de Nederlandse samenleving. Ik constateer dat een grote meerderheid deze in onze ogen dramatische Klimaatwet wil aannemen en dus de Nederlandse samenleving wil opzadelen met kosten waarvan we met de torenhoog gestegen energierekeningen nu alleen nog maar het begin zien. Er gaan honderden miljarden uitgegeven worden aan isolatie, aan gasvrij maken, aan windmolens en aan subsidies voor allerlei organisaties, en bedrijven zullen wegtrekken uit Nederland. Het wordt echt een heel erg ernstige situatie, met enorme negatieve gevolgen voor onze economie en voor onze samenleving.

Ik wil toch nog even een keer zeggen dat de mensen die hier nu zitten, daar dus voor verantwoordelijk zijn. Het is hun beleid, dat zij over de Nederlandse samenleving uitstorten. Het is al een aantal keer gebeurd dat politici maatregelen nemen waarvan de dramatische gevolgen pas jaren later voelbaar zijn, wanneer zij allang naar hun volgende baan verdwenen zijn. De massale immigratie is daarvan een heel goed voorbeeld, maar ook de impact van de dramatische euromunt, die in feite op een achternamiddag erdoor gejaast is en waarvan wij nu nog steeds elke dag de enorme kosten als een molensteen om onze nek voelen.

Ik wil via een motie iets nieuws introduceren, namelijk: individuele afrekenbaarheid.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat miljoenen Nederlanders nu al in de problemen komen met het betalen van hun significant gestegen energierekeningen als gevolg van de "klimaatbelastingen";

overwegende dat de indieners voornemens zijn deze situatie nog eens ernstig te doen verslechteren door met de nu voorliggende wet een radicale "energietransitie" in te zetten om obsessief CO₂ te gaan terugdringen, en we daarvoor gemakkelijk zo'n 1.000 miljard euro moeten gaan uitgeven, die in het meest optimistische geval, eventueel, een minuscuul effect van ten hoogste 0,00007°C minder opwarming zal hebben;

spreekt uit dat persoonlijke verantwoordelijkheid en individuele afrekenbaarheid van politici en bewindspersonen een belangrijk democratisch principe is;

roept de indieners van de Klimaatwet en de individuele bewindslieden van de regering op om uit te spreken dat zij, indien de opwarming en/of de gevolgen daarvan op 1 januari 2030 veel minder ernstig blijken te zijn dan de indieners nu doen voorkomen, en/of indien landen als China, India, Rusland, de Verenigde Staten of andere industriële reuzen dan nog steeds niet meedoen met deze gigantische operatie om CO₂-uitstoot terug te dringen, waardoor al onze inspanningen hoe dan ook weer teniet worden gedaan, publiekelijk hun persoonlijke excuses zullen aanbieden aan de Nederlandse bevolking, hun eventuele publieke functie zullen neerleggen indien zij die op dat moment bekleden, en zich zullen inspannen om de Klimaatwet weer in te trekken of ingetrokken te

krijgen, het beleid ongedaan te maken en de Nederlandse bevolking voor de extreme kosten die zijn opgebracht zo veel mogelijk te compenseren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Baudet. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. [61 \(34534\)](#).

De heer **Baudet** (FvD):

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik kijk naar ... De heer Van Raan.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ik heb een vraag aan de heer Baudet. Hij stelt wat betreft de indieners van de wet: indien dit, dan dat. Ik vraag me af of dat ook voor de heer Baudet zelf geldt. Mocht nou blijken dat de heer Baudet ernaast zit, mocht nou blijken dat de heer Baudet niet gelijk heeft en mocht nou blijken dat hij kon weten dat er allerlei zaken in het klimaat zich wél afspeelden, is hij dan bereid om het wat betreft die verantwoordelijkheid ook te spiegelen en dus af te treden — tegen die tijd zal hij premier zijn — of schuld te bekennen? Dat zou ik zeer op prijs stellen. Ik zie hem knikken. Dat siert hem.

De heer **Baudet** (FvD):

Ja, meneer Van Raan. Ik zeg u bij dezen toe dat als wij samen een wet maken waarin we niet alleen Nederland uit het Parijsakkoord laten treden maar ook al deze klimaat-, subsidie- en duurzaamheidszaken ongedaan maken, ik inderdaad premier word en Nederland niet die enorme vlucht meemaakt, niet de rijkdom verwerft en niet de economische ontwikkeling, de innovatie, de voorspoed en al die zaken meemaakt die het logische gevolg van dat beleid zouden zijn, u en alle anderen in Nederland mij daar dan absoluut op kunnen afrekenen.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ik vind dat een prachtige belofte van deze politicus. Ik had het eerlijk gezegd over het begrip ecocide, maar dat komt dan misschien op een tweede plaats.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Dan zou ik het waarderen als de heer Baudet zijn motie ook tekstueel zo zou aanpassen dat ook dat laatste gedeelte, waarnaar de heer Van Raan vroeg, erin zit. Dan kan ik mijn fractie doen overwegen om die motie wellicht te steunen.

De heer **Baudet** (FvD):

Dat is leuk gevonden, alleen slaat het in dit geval nergens op, want we bespreken hier de nu voorliggende Klimaatwet. We bespreken niet de plannen die een kabinet van Forum voor Democratie zou hebben. Maar ik wil u wel zonder enig probleem de toezegging doen dat tegen de tijd dat dat kabinet gevormd zou zijn — hoe eerder hoe beter wat mij betreft, en gelukkig hopen steeds meer mensen in Nederland daarop — wij dat continu zullen doen. We zullen continu individuele afrekenbaarheid een vast onderdeel maken van elk beleid dat wij voorstaan.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Ik gun de heer Baudet langdurigheid in de politiek. Het is fijn om de discussies te hebben zoals we die vandaag hadden, maar een man een man, een woord een woord. Dit is meer dan een causerie ...

De heer **Baudet** (FvD):

Ja, u kunt me hieraan houden, natuurlijk!

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Nee, maar dan gaan we ook de tekst van de motie aanpassen en dan ga ik serieus in de fractie kijken of we die kunnen steunen.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik vind het een leuk idee, maar je kan een motie natuurlijk niet aanpassen op basis van iets wat niet bestaat. Je kan niet zeggen "als deze wet wordt aangenomen zal ik verantwoordelijkheid nemen" als er geen wet voorligt waarvoor je verantwoordelijkheid kan nemen. Het is dus een beetje een absurd idee, maar ik sta open voor suggesties. We kunnen zo meteen nadenken over eventuele amendering van de motie.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Dan maken we het gewoon heel simpel. Als wat we vandaag hebben besproken allemaal onzin bleek, bieden al deze mensen hun excuses aan, en als het allemaal geen onzin bleek, biedt de heer Baudet zijn excuses aan. Dan eindigen we dit debat op een mooie, vriendschappelijke toon.

De heer **Baudet** (FvD):

Ja, dat is een leuk idee, maar hoe kun je dat weten als dit dramatische beleid wordt uitgevoerd? Je kunt alleen onderzoeken wat de impact van beleid is als je een proefopstelling hebt waarbij je in het ene geval dat beleid wel doorvoert en in het andere geval niet. Dus volgens mij kan dat niet. Je kan niet allebei tegelijk doen. Maar nogmaals, ik zeg het volgende toe. Als wij in de positie komen om beleid te maken, zullen wij altijd individuele verantwoordelijkheid aanvaarden.

De **voorzitter**:

Tot slot.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Het was goed om met elkaar te discussiëren, maar ik vrees dat de motie het dan niet haalt bij onze fractie.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Baudet.

Ik kijk naar de indieners. Kan de heer Klaver direct reageren? Ja, dat is fijn. Dan geef ik nu het woord aan de heer Klaver.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Voorzitter, dank. Ik dank de Kamer voor haar inbreng en ik dank ook nogmaals alle collega's die amendementen hebben ingediend om deze wet te verbeteren. Ik heb met heel veel plezier naar de heer Van Raan geluisterd en ik zou bijna een hartstochtelijk pleidooi willen houden. Ga door! Die aanjagersfunctie is cruciaal. Blijf dat doen. Blijf de boel aanjagen. Het kan, want als het over klimaatverandering gaat, zijn we nooit klaar. De ambities moeten hoger en beter en sneller en meer. Blijf aanjagen!

En in de tussentijd gaan wij resultaten boeken, want dat is waar we nu zijn aanbeland. Mijn partij heeft 30 jaar lang die aanjagersfunctie gehad. Nu is de tijd gekomen dat we daadkracht tonen, dat we maatregelen nemen. Want klimaatverandering kan niet wachten. Kijkt u diep in mijn hart, dan had ik natuurlijk gewild dat we hier vandaag hadden gestaan met maatregelen en doelen die misschien nog veel hoger waren. Maar ik ben gaan inzien dat het, om klimaatverandering echt aan te pakken, van het allergrootste belang is dat je het met zo veel mogelijk partijen eens bent. En ja, dan heb ik liever een doelstelling die iets lager ligt dan hoe ik het graag zou zien of waarvan wetenschappers zeggen dat je het eigenlijk zo zou moeten doen. Met "eigenlijk doen" heb je nog geen realiteit gecreëerd. We moeten nu stappen zetten om klimaatverandering aan te pakken. Ik ben ervan overtuigd dat, als wij die doelstelling van 49% in 2030 met elkaar halen, er zo'n vliegwiel gaat draaien dat we veel eerder bij de doelstelling voor 2050 zijn dan we nu kunnen voorspellen en dat die 1,5 graad, die we moeten halen, echt binnen bereik is. Maar dat vraagt iets van ons. Dat vraagt, zo zeg ik tegen de heer Sienot, dat wij niet alleen nu team-klimaat zijn, maar ook de komende jaren. Nu komt pas de echt moeilijke opgave. Hoe gaan wij ervoor zorgen dat wij die 49% in 2030 halen? Hoe zorgen we ervoor dat al die maatregelen, die soms moeilijk zullen zijn, die veranderingen van mensen zullen vragen, met draagvlak in onze samenleving zullen landen? Dat is onze gezamenlijke verantwoordelijkheid en daar moeten we op blijven samenwerken als team-klimaat.

De heer Stoffer dank ik ook en ik wens hem veel succes met de afweging die hij en zijn fractie moeten maken. Ik hoop oprecht dat de SGP deze wet positief zal beoordelen en voor deze wet zal stemmen. Ik denk dat het een belangrijk signaal is als de SGP als negende partij zegt: wij steken onze hand omhoog voor deze wet. Maar ik begrijp zijn zorgen wel. Ik snap dat hij zegt: zo'n doel in 2030, je kunt er wel geloof in hebben, maar hoe weet ik zeker dat de maatregelen die je daarvoor moet nemen mensen niet gaan raken? Het meest eerlijke antwoord is dat er geen garanties op zitten, niet anders dan dat wij daar allemaal op moeten letten. Het aannemen van deze wet en het voorstemmen voor deze wet laadt een enorme verantwoordelijkheid op ons om ervoor te zorgen dat we die 49% gaan halen op een manier en in een tempo waarop de samenleving dat kan bijbenen en dat energierekeningen betaalbaar blijven. Dat ook de zus van de heer Moorlag denkt: deze aanpak van klimaatverandering is ook mijn aanpak van klimaatverandering. Dat zij ziet dat de verbeteringen die nodig zijn in onze huizen ook haar huis bereiken. En dat is niet wat deze wet garandeert. Dat is wat we met elkaar moeten doen. Ik hoop heel erg, zo zeg ik tegen de heer Stoffer, dat we dat de komende jaren ook met de SGP mogen gaan doen.

Voorzitter, ik ga de heer Bruins voortaan als professor Bruins aanspreken. Het is een genot om naar hem te mogen luisteren. Hij had een mooi debat met de heer Baudet en ik denk dat er nog vele zullen volgen.

De heer Baudet heeft een motie ingediend die de indieners van de Klimaatwet oproept en zich ook tot de ministers richt inzake individuele verantwoordelijkheid en afrekenbaarheid. Dat is een belangrijk punt van de heer Baudet: de afrekenbaarheid van politici op wat zij doen, als ik het goed begrijp. Daar ben ik ook voor. Heel erg zelfs. Daarom ben ik ook zo'n hartstochtelijk voorstander van democratie. Het hele idee is namelijk dat, als wij hier nu met de beste bedoelingen dingen met elkaar verzinnen, bijvoorbeeld de Klimaatwet, en de kiezers het niet met ons eens zijn of het niet eens zijn met de uitkomsten, zij ons daarop kunnen afrekenen bij de eerstvolgende verkiezingen. Ik kijk met zeer veel vertrouwen naar de volgende verkiezingen en ook naar de verkiezingen in 2030.

Voorzitter, ik kom tot een afronding. Ik wil alle collega's in de Kamer bedanken voor hun inbreng. Het is een belangrijke wet, een historisch moment. Wat mij betreft, is dit het begin van een brede samenwerking, die de komende jaren nodig zal zijn om klimaatverandering te stoppen.

De voorzitter:

Dank u wel, mijnheer Klaver. De heer Jetten.

De heer **Jetten** (D66):

Dank u wel, mevrouw de voorzitter. Ik zal kort stilstaan bij twee punten. Allereerst bij de heer Van Raan. Hij heeft namelijk zowel in de eerste als in de tweede termijn gezegd dat de initiatiefnemers en de partijen in de Kamer die deze wet al zeggen te steunen klimaat als een normaal onderhandelingsonderwerp hebben benaderd. Dat wil ik graag ontkrachten. We kunnen met elkaar van mening verschillen of de doelstellingen in deze wet ambitieus genoeg zijn of niet, maar deze wet regelt ook dat wij voortaan elk jaar een Klimaatdag hebben, een dag die in het teken staat van ons klimaatbeleid en de inspanningen die we als Nederland doen om de opwarming van de aarde zo veel mogelijk te voorkomen. Dat is uniek, want dan hebben we naast Prinsjesdag één andere dag in het jaar waarbij we met z'n allen stilstaan bij ons klimaat. Daarmee laten we zien hoe belangrijk we het vinden en dat biedt de heer Van Raan ieder jaar op de vierde donderdag van oktober de unieke kans om voor klimaatbeleid alle aandacht te vragen die het verdient. Naast die klimaatdag is er elke vijf jaar, elke twee jaar en elk jaar een uniek moment om het kabinet te bevragen of het kabinet voldoende doet om de opwarming van de aarde te voorkomen. Ik zou dus nogmaals richting de heer Van Raan willen zeggen dat dit niet een gewoon, normaal onderhandelingsonderwerp is, zoals alle andere onderwerpen. Dit is een van de urgentste onderwerpen waar wij als politieke generatie voor staan.

De heer **Van Raan** (PvdD):

Ik zou de heer Jetten echt heel graag willen geloven dat het heel speciaal is. Maar als het heel speciaal is, maak je niet een wet waarin een streven staat dat niet afrekenbaar is. Daar wilde ik het bij laten, voorzitter.

De heer **Jetten** (D66):

In de eerste termijn van onze beantwoording heb ik kort met de heer Stoffer gesproken over de doelstellingen van deze wet en de rol die de luchtvaartsector daarin speelt. Ik moet dit toch iets preciezer beantwoorden dan in de eerste termijn. De Klimaatwet gaat wel over de nationale emissies van luchtvaart, maar niet over de internationale emissies van luchtvaart. Daar had de heer Stoffer gelijk in. Niet alleen in het klimaatakkoord van Parijs maar ook in internationaal verband wordt er gesproken over de emissiereductie die de luchtvaartsector zichzelf moet opleggen. Daar is een enorme stap te zetten, zoals de heer Stoffer terecht heeft opgemerkt. Mochten daar de komende jaren nadere afspraken over worden gemaakt, dan biedt dat hopelijk ook een kans om de Nederlandse Klimaatwet daar verder op aan te scherpen. Dat zeg ik nog in aanvulling op wat de heer Stoffer al in eerste termijn aan ons als initiatiefnemers heeft gevraagd.

Tot slot. Ik heb vanavond het kerstdiner van de fractie van D66 gemist. Dat heb ik eigenlijk met heel veel plezier gedaan ...

(Hilariteit)

De **voorzitter**:

Nou, laat ze dat niet weten. Laat ze dat niet horen.

De heer **Jetten** (D66):

Ja, dat was in de Oude Zaal en dat geldt ook voor de heer Sienot. Ik meen dit wel serieus, want het is een uniek moment dat we deze Klimaatwet hier vanavond met acht fracties, met acht initiatiefnemers, mogen verdedigen. Ik ben er heel erg trots op dat we in een tijd waarin we vaak worden beticht van een versplinterd politiek landschap waarin mensen niet meer met elkaar willen samenwerken, vanavond met acht initiatiefnemers laten en een constructieve inbreng van de zijde van Kamer laten zien dat we zo'n urgent probleem als de opwarming van de aarde met elkaar willen aanpakken met een historische Klimaatwet.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Jetten. Dan geef ik nu het woord aan de minister van Economische Zaken en Klimaat voor het beoordelen van de moties die aan de regering zijn gericht. Hij moet helemaal omlopen.

Minister **Wiebes**:

Voorzitter. De motie op stuk nr. 56 vraagt de regering om de emissiekloof inzichtelijk te maken. De emissiekloof is een wereldwijd begrip dat niet toedeelbaar is aan landen. Wij rapporteren andere dingen, maar het nationaal vertalen van een emissiekloof zit er niet in. Daarom ontraad ik de motie op stuk nr. 56.

De motie op stuk nr. 57 verzoekt de regering het IPCC Special Report te verwelkomen. Dat is inmiddels gebeurd. Het is ook verstuurd naar de Kamer. Ook verzoekt de motie dit "voorop te stellen in het Nederlandse klimaatbeleid". Wat dat betreft past mij enige bescheidenheid. Het is aan de waarnemer zelf om te zien of wij dat vooropstellen, maar we hebben heel duidelijk beleid. 49% is de inzet. 55% wordt de inzet. Zero emissie voor 2050. Het is aan de heer Van Raan om te bepalen of hij dat vooropstelt, maar ik ontraad de motie wel, omdat ik dat niet a priori zeg. We hebben het beleid en dat staat voorop. Dus ik ontraad de motie op stuk nr. 57.

Ook wenst de Nederlandse regering zich niet bezig te houden met de catering van buitenlandse organisaties, dus de motie op stuk nr. 58 moet ik ontraden.

De motie op stuk nr. 59 verzoekt de regering om alle benodigde maatregelen te nemen om te voldoen aan het vonnis in de klimaatzaak. Ja, dat is de strekking van het vonnis, dus daar heeft de rechter al oordeel Kamer op gegeven.

De motie op stuk nr. 60 verzoekt de regering — let op! — het PBL te faciliteren door de juiste beleidsinstrumenten ter beschikking te stellen. Het PBL voert geen beleid en heeft ook geen beleidsinstrumenten. De regering heeft beleidsinstrumenten. De heer Van Raan is niet enthousiast over alle beleidsinstrumenten, maar beleidsinstrumenten zijn aan de regering en niet aan het PBL. Mogelijk bedoelt de heer Van Raan dat de regering scherper moet definiëren wat haar beleidsinstrumenten zijn, zodat het PBL het kan doorrekenen. Maar dat is nou precies gebeurd bij het energieakkoord dat hij eerder noemde, dus blijkbaar is dat mogelijk. Bovendien staat bij beleid voorop dat het werkt en niet per se dat het zo gecaterd is dat het PBL het het makkelijkst kan doorrekenen. Als we beleid hebben dat wij verstandig vinden, vragen we daarna het PBL om dat door te rekenen. Ik moet dit echt ontraden.

Voorzitter. Dan is er nog één vraag van de heer Kops. Welk deel van de 100 miljard gaat naar Afrika? Ik heb geen idee. Het debat gaat er niet over en het is ook geen kwestie die op de Nederlandse begroting staat. Ik kan er geen antwoord op geven.

De heer **Geurts** (CDA):

Eén vraag over de motie op stuk nr. 59. Het was mij niet helemaal duidelijk. De minister heeft oordeel Kamer gezegd, maar de motie is toch totaal overbodig? Dan is het toch gebruikelijk om die te ontraden?

Minister **Wiebes**:

Misschien verschillen we van gewoontes. Ik wil op geen enkele manier de indruk wekken dat de Staat een vonnis niet serieus zou nemen. De motie is volstrekt overbodig. Het is gewoon het vonnis zelf, zoals ik net ook nog heb gezegd. Eigenlijk is het advies dus al door de rechter gegeven. Ik denk dus dat we het inhoudelijk met elkaar eens zijn.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de behandeling van de Klimaatwet.

Ik wil de heer Klaver, de heer Jetten, de heer Asscher, mevrouw Beckerman, mevrouw Agnes Mulder, mevrouw Yeşilgöz-Zegerius, mevrouw Dik-Faber en de ondersteunende medewerkers ... en o ja, ook de heer Geleijnse — die is na zijn maidenspeech meteen in vak-K gaan zitten, dus daar moet ik even aan wennen — ontzettend bedanken. Natuurlijk gaan we er nog over stemmen, maar ik feliciteer de initiatiefnemers toch al met hun wetsvoorstel. Het is ontzettend zwaar en moeilijk om naast het gewone Kamerwerk aan een wetsvoorstel te werken, maar jullie hebben het gedaan. Ik vind dat altijd iets om als Kamer trots op te zijn.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:

Morgen gaan we over het wetsvoorstel en over de ingediende amendementen en de moties stemmen.

Ik dank iedereen, ook de medewerkers en de ambtenaren, en sluit de vergadering.

HOOFDSTUK 1 ALGEMENE BEPALINGEN

Artikel 1 – begripsbepalingen

[gewijzigd bij nota van wijziging]

In deze wet wordt verstaan onder:

aandeel hernieuwbare energie: aandeel hernieuwbare energie, berekend in overeenstemming met de artikelen 5 tot en met 11 van de Richtlijn hernieuwbare energie, in het bruto-eindverbruik van energie;

broeikasgassen: gassen genoemd in bijlage I van de monitoringsmechanisme-verordening;

hernieuwbare energie: energie uit hernieuwbare bronnen als bedoeld in artikel 2, onderdeel a, van de Richtlijn hernieuwbare energie;

CO₂-neutrale elektriciteitsproductie: elektriciteitsproductie waarbij geen broeikasgassen vrijkomen in de atmosfeer of waarbij biomassa als brandstof gebruikt wordt;

Richtlijn hernieuwbare energie: Richtlijn 2009/28/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen en houdende wijziging en intrekking van Richtlijn 2001/77/EG en Richtlijn 2003/30/EG (PbEU 2009, L 140)

monitoringsmechanisme-verordening: verordening (EU) nr. 525/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 21 mei 2013 betreffende een bewakings- en rapportagesysteem voor de uitstoot van broeikasgassen en een rapportagemechanisme voor overige informatie op nationaal niveau en op het niveau van de unie met betrekking tot klimaatverandering, en tot intrekking van Beschikking nr. 280/2004/EG (PbEU 2013, L 165);

Onze Minister: Onze Minister van Economische Zaken en Klimaat.

Toelichting

Memorie van toelichting (Kamerstukken II, 2016/17, 34534, nr. 7)

Vanwege het feit dat een groot deel van het klimaatbeleid gericht op het beperken van emissies van broeikasgassen internationaal en Europees bepaald is en dit wetsvoorstel niet beoogt verandering aan te brengen in de Nederlandse implementatie van deze instrumenten, wordt zo veel mogelijk aangesloten bij internationale en Europese begrippen.

Ten eerste wordt verwezen naar de *richtlijn hernieuwbare energie* (richtlijn 2009/28/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen en houdende wijziging en intrekking van Richtlijn 2001/77/EG en Richtlijn 2003/30/EG (PbEU 2009, L 140) om het kader te scheppen waarbinnen het begrip «hernieuwbare energie» wordt vormgegeven. Het voorgestelde artikel 1 verwijst voor de definitie van het begrip hernieuwbare energie naar artikel 2, onderdeel a, van de richtlijn hernieuwbare energie waarin wordt bepaald dat hernieuwbare energie afkomstig is uit hernieuwbare niet-fossiele bronnen, namelijk: wind, zon, aerothermische, geothermische, hydrothermische energie en energie uit de oceanen, waterkracht, biomassa, stortgas, gas van rioolzuiveringsinstallaties en biogassen. Vervolgens verwijst het voorgestelde artikel 1 naar de artikelen 5 tot en met 11 van deze richtlijn om te duiden hoe het aandeel hernieuwbare energie wordt bepaald.

Ten tweede wordt voor de definitie van *broeikasgassen* aangesloten bij de gassen, bedoeld in de monitoringsmechanisme-verordening (verordening (EU) nr. 525/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 21 mei 2013 betreffende een bewakings- en rapportagesysteem voor de uitstoot van broeikasgassen en een rapportagemechanisme voor overige informatie op nationaal niveau en op het niveau van de unie met betrekking tot klimaatverandering, en tot intrekking van Beschikking nr. 280/2004/EG (PbEU 2013, L 165). Momenteel benoemt deze bijlage als broeikasgas koolstofdioxide (CO₂), methaan (CH₄), distikstofoxide (N₂O), zwavelhexafluoride (SF₆), diverse fluorkoolwaterstoffen (HFK's) en perfluorkoolwaterstoffen (PFK's). Mochten nieuwe

broeikasgassen onder de werking van de verordening worden gebracht, dan vallen deze automatisch ook onder de werking van het wetsvoorstel. Niet alle broeikasgassen hebben hetzelfde effect. Daarom wordt bij de berekening van de uitstoot van broeikasgassen gerekend met koolstofdioxide-equivalenten. De wijze waarop deze omrekening plaatsvindt, is vastgelegd in de monitoringsmechanisme-verordening. Aangezien de definitie van emissie van broeikasgassen naar deze verordening verwijst wordt daarmee ook de berekeningsmethode voor koolstofdioxide-equivalenten van toepassing.

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

De definitie van CO₂-neutrale elektriciteitsproductie is van belang vanwege het doel met deze strekking dat in artikel 2 wordt opgenomen. Alle vormen van elektriciteitsproductie waarbij geen broeikasgassen vrij komen vallen onder deze definitie. Daaronder kan dus ook worden verstaan het opwekken van elektriciteit met fossiele brandstoffen waarbij de uitstoot van broeikasgassen volledig wordt afgevangen.

Hieraan wordt toegevoegd het opwekken van elektriciteit met gebruik van biomassa. Bij het verbranden van biomassa komen broeikasgassen vrij. Hiermee wordt aangesloten bij de internationale en Europese wijze van het registreren van broeikasgasemissies. De broeikasgassen van deze biomassa is echter recent door planten aan de atmosfeer onttrokken en deze broeikasgassen worden opnieuw onttrokken als de planten weer terugroeien.

Artikel 2 – toepassingsbereik en doelen

1. Deze wet biedt een kader voor de ontwikkeling van beleid gericht op het onomkeerbaar en stapsgewijs terugdringen van de emissies van broeikasgassen in Nederland, tot een niveau dat 95% lager ligt in 2050 dan in 1990, teneinde wereldwijde opwarming van de aarde en de verandering van het klimaat te beperken.
2. Teneinde deze doelstelling voor 2050 te bereiken streven Onze Ministers die het aangaat naar een reductie van de emissies van broeikasgassen van 49% in 2030 en een volledige CO₂-neutrale elektriciteitsproductie in 2050.
3. Voor de toepassing van deze wet geldt als de emissies van broeikasgassen de emissies binnen Nederland van broeikasgassen als bedoeld in artikel 2, onderdeel b, van de monitoringsmechanisme-verordening.

Toelichting

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

In artikel 2 van het voorliggend voorstel is een algemene doelstelling opgenomen. In artikel 3 is een doelstelling voor emissiereductie en hernieuwbare energie opgenomen. In deze nota van wijziging worden beide bepalingen samengevoegd tot een algemene doelbepaling voor de wet. Hierdoor komt duidelijk tot uitdrukking dat de genoemde doelen politieke doelen zijn. De regering maakt beleid op basis van deze doelen en het parlement controleert dit beleid. De doelen zijn dus geen extern afdwingbare normen.

Het eerste en tweede lid kennen een afwijkende formulering. Hiermee wordt tot uitdrukking gebracht dat het hoofddoel van de wet het doel voor 2050 is. De regering heeft een heldere politieke opdracht om beleid te ontwikkelen zodat in dat jaar de uitstoot van broeikasgassen met 95% is teruggebracht. Het emissiedoel voor 2030 en het doel voor CO₂-neutrale elektriciteitsproductie zijn nevendoelen. Deze staan in het teken van het bereiken van het hoofddoel. Daarom zijn deze doelen ook nadrukkelijk als streefdoelen vormgegeven. Het kan zijn dat de regering voldoende beleid ontwikkeld om aan te nemen dat in 2030 49% emissiereductie wordt bereikt maar dat er zich onverwachte tegenvallers voordoen. Bijvoorbeeld een koud 2030 of het stagneren van belangrijke projecten. De regering zal dan een inspanning moeten leveren om

deze tegenvallers te compenseren. Bijsturing heeft echter tijd nodig en het is voorstelbaar dat de regering kort voor 2030 niet meer in staat is om met een redelijke inspanning de tussendoelstelling voor 2030 te halen. In zo'n geval is het tussendoel niet leidend maar zal het vizier naar 2040 of 2050 kunnen worden verlegd. Dit zal in het debat tussen de Kamer en de regering kunnen worden vastgesteld.

De percentages, genoemd in artikel 2 zijn zogenaamde puntdoelen. Het gaat om het doelbereik in het aangewezen jaar. De reductie in de tussengelegen jaren wordt overgelaten aan de regering.

HOOFDSTUK 2 KLIMAATPLAN

Artikel 3 – inhoud klimaatplan

[gewijzigd bij tweede nota van wijziging en amendement]

1. Het klimaatplan bevat de hoofdzaken van het door Onze Ministers die het aangaat te voeren klimaatbeleid gericht op het realiseren van de doelstellingen, bedoeld in artikel 2, voor de eerstvolgende tien jaren.
2. Het klimaatplan bevat tevens:
  - a. de maatregelen die worden getroffen zodat de ~~doelen~~ **doelstellingen**, bedoeld in artikel 2, worden bereikt;
  - b. het verwachte aandeel hernieuwbare energie en de verwachte besparing op het primaire energiegebruik;
  - c. de maatregelen die worden getroffen om het aandeel hernieuwbare energie en de besparing op het primaire energiegebruik te stimuleren;
  - d. een beschouwing over de meest recente wetenschappelijke inzichten omtrent het beperken van klimaatverandering;
  - e. een beschouwing van de ontwikkeling in de technologische mogelijkheden om de emissies van broeikasgassen te beperken **en de daarmee samenhangende inzet van Onze Ministers op innovatie**;
  - f. een beschouwing van de wereldwijde en Europese ontwikkelingen op het gebied van de beperking van klimaatverandering voor zover deze relevant zijn voor het Nederlandse beleid, en
  - g. een beschouwing van de gevolgen die het te voeren klimaatbeleid van de regering heeft op de financiële positie van huishoudens, bedrijven en overheden, de werkgelegenheid inclusief scholing en opleiding van werknemers, de ontwikkeling van de economie ~~en het tot stand komen van een eerlijke transitie~~, **het tot stand komen van een eerlijke en betaalbare transitie en voor de betrouwbaarheid van de energievoorziening**.

Toelichting

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

Artikel 3 bevat de inhoudsvereisten van het klimaatplan. Deze zijn aangepast op de gewijzigde functie van het plan.

Op grond van het tweede lid, onderdeel a, bevat het klimaatplan de maatregelen die worden getroffen door de regering om de doelen in 2030 en 2050 te halen.

Onderdeel b en het nieuwe onderdeel c schrijven voor dat in het klimaatplan wordt opgenomen hoe het verwachte aandeel hernieuwbare energie en de verwachte mate van energiebesparing worden bereikt. Het gaat daarbij om een verwachting van de regering en niet een doelstelling. Hoewel de wet geen doelen voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie voorschrijft, zijn dit wel

belangrijke onderdelen van de voortgang van het klimaat beleid en waarover Nederland ook de Europese Commissie dient te informeren.

De onderdelen d tot en met g (nieuw) zijn inhoudelijk ongewijzigd.

Memorie van toelichting (Kamerstukken II, 2016/17, 34534, nr. 7)

Artikel 4 – inhoud klimaatplan

[Het huidige artikel 3 was in de eerdere versie artikel 4]

Het primaire instrument waarmee de regering het klimaatbeleid vorm dient te geven is het klimaatplan. Het klimaatplan bevat de hoofdzaken van het door de regering te voeren klimaatbeleid gericht op het realiseren van de doelen, bedoeld in artikel 3, voor de eerstvolgende vijf jaren en geeft richting aan het klimaatbeleid voor de daarop volgende 10 jaren. Met deze vijfjaarlijkse cyclus wordt aangesloten bij de verplichtingen die de Overeenkomst van Parijs aan de verdragspartijen oplegt. De doorkijk naar de daarop volgende tien jaren bevordert de consistentie en voorspelbaarheid van het Nederlandse klimaatbeleid.

Het voorgestelde tweede lid geeft een aantal gegevens aan die het klimaatplan tevens bevat en heeft tot doel de keuzes die de regering maakt ten aanzien van het klimaatbeleid met kwantitatieve en kwalitatieve gegevens te onderbouwen. Het gaat dan ten eerste om het verschaffen een beschrijving en kwantificering van de emissie van broeikasgassen uitgestoten in de vijf jaren voorafgaand aan de vaststelling van het klimaatplan die voor wat betreft de broeikasgassen per sector. Ten tweede gaat het om een prognose over de te verwachten emissie van broeikasgassen voor vijf eerstkomende jaren en tien daarop volgende jaren. Ook bevat het klimaatplan beschouwingen over de meest recente wetenschappelijke inzichten mogelijkheden omtrent klimaatverandering, de ontwikkeling in de technologische mogelijkheden om de uitstoot van broeikasgassen te beperken en wereldwijde en Europese ontwikkelingen voor zover deze relevant zijn voor het Nederlandse beleid. Dit laatste punt dient ertoe om te garanderen dat het Nederlandse beleid niet in isolatie wordt opgesteld maar daar waar mogelijk aansluit op internationale en Europese initiatieven en ontwikkelingen. Ten slotte bepaalt het voorgestelde vijfde lid dat een beschouwing wordt gegeven van de gevolgen die het te voeren klimaatbeleid van de regering heeft op de werkgelegenheid en de opleiding en scholing van werknemers, de ontwikkeling van de economie en het tot stand komen van een eerlijke transitie. In het algemeen deel van deze memorie van toelichting is nader ingegaan op deze eerlijke transitie.

Gelet op de bijzondere positie van Bonaire, Sint-Eustatius en Saba en de wens van het parlement en de toezeggingen van de regering om het Overeenkomst van Parijs te zijner tijd ook van toepassing te laten zijn op eilanden ligt het in de lijn der verwachtingen dat de in het klimaatplan zal worden ingegaan op de wijze waarop het klimaatbeleid voor de eilanden wordt vormgegeven en de wijze waarop Nederland de eilandsbesturen op dit punt zal ondersteunen.

Het klimaatplan is kaderstellend voor de wijze waarop de regering het klimaatbeleid vormgeeft en voor de wettelijk voorgeschreven klimaatbegroting. Hieruit kan worden afgeleid dat aan het klimaatplan rechtsgevolgen zijn verbonden en als besluit zou kunnen worden aangemerkt. Echter, het klimaatplan richt zich nadrukkelijk enkel tot de regering en heeft in samenspel met de klimaatbegroting en het klimaatjaarverslag tot doel een kader voor het regeringsbeleid te creëren. Het klimaatplan beoogt geen externe werking te hebben. Het is om die reden niet aan te merken als een besluit in de zin van de Algemene wet bestuursrecht (hierna: Awb) en is om die reden dan ook niet vatbaar voor bezwaar en beroep.

Tweede nota van wijziging

[technische wijziging in lid 2, onderdeel a]

Amendement van het lid Stoffer (nr. 33)

De indiener constateert dat verduurzaming van de gebouwde omgeving, de industrie, de energiesector en de transportsector een grote en complexe opgave is. Hij hecht grote waarde aan voldoende inzet op innovatie, aan het betaalbaar houden van de transitie en aan het betrouwbaar houden van de energievoorziening. Hij stelt derhalve voor deze aspecten mee te laten nemen in het vijfjaarlijkse klimaatplan.

Artikel 4 – vaststelling klimaatplan

1. Het klimaatplan wordt voor de eerste maal vastgesteld in 2019 en ten minste eens in de vijf jaren opnieuw vastgesteld.
2. Iedere twee jaar na de vaststelling van het klimaatplan wordt over de voortgang van de uitvoering gerapporteerd en, als deze daartoe aanleiding geeft in het licht van de doelstellingen van deze wet, worden maatregelen genomen.
3. Het eerste klimaatplan heeft betrekking op de periode van 2021 tot en met 2030.

Toelichting

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

Inhoudelijk wordt met het klimaatplan aangesloten op het INEK. De bepalingen in deze wet strekken echter niet tot implementatie van de verplichting om een INEK op te stellen. Dit wordt rechtstreeks verplicht op grond van de verordening, wanneer deze is in werking is getreden. In plaats daarvan regelt deze wet een aanvullend/parallel gebruik van het INEK voor de nationale verantwoording van het klimaatbeleid van de regering aan het parlement.

De inhoudsvereisten van het klimaatplan die in het oude artikel 5 waren opgenomen, waren van belang voor het opstellen van de jaarlijkse klimaatbegroting. Nu de begroting in deze wijziging komt te vervallen kunnen deze inhoudsvereisten van het klimaatplan ook vervallen.

In plaats daarvan wordt dit artikel, nu artikel 4, benut om te regelen wanneer het klimaatplan wordt vastgesteld en wordt aangepast. Hierin wordt in de tijd aangesloten die aansluit bij de procedure voor het INEK. Op basis van het eerste lid wordt het klimaatplan iedere vijf jaar helemaal opnieuw vastgesteld. Hierbij wordt de inhoud van het plan integraal herzien en aangepast op de geldende inzichten en beleidskeuzes.

Op basis van het tweede lid wordt tweejaarlijks de uitvoering van het klimaatplan geëvalueerd. Als uit deze evaluatie blijkt dat maatregelen achterblijven kan dat aanleiding zijn voor de regering om aanvullend beleid te ontwikkelen. Het klimaatplan blijft in beginsel ongewijzigd. Het aanvullend beleid kan in de eerstvolgende wijziging worden opgenomen. Wanneer recente ontwikkelingen direct aanpassen van het klimaatplan noodzakelijk maken is dat mogelijk op grond van artikel 5, vierde lid.

Artikel 5 – procedure

1. Onze Minister stelt in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad en nadat het is overgelegd aan beide kamers der Staten-Generaal, het klimaatplan vast.
2. Op de voorbereiding van het klimaatplan is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing. Zienswijzen kunnen naar voren worden gebracht door een ieder.
3. De Afdeling advisering van de Raad van State wordt over het klimaatplan gehoord.
4. Onze Minister kan, in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad en gehoord beide kamers der Staten-Generaal, het klimaatplan wijzigen indien dit naar zijn oordeel noodzakelijk is om de doelstellingen, bedoeld in artikel 2, te realiseren. Het tweede en derde lid zijn van overeenkomstige toepassing.

Toelichting

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

Artikel 5 bevat de procedure van het vaststellen en wijzigen van het klimaatplan. Het ontwerp van het klimaatplan wordt ter inzage gelegd en een ieder heeft de gelegenheid om een zienswijze in te dienen. Vervolgens wordt het voorstel voor advies aan de Raad van State voorgelegd. Na verwerking van het advies wordt het klimaatplan aan het parlement voorgelegd. Pas na het parlement gehoord te hebben wordt het plan definitief vastgelegd.

De klimaatcommissie is vervangen door de Raad van State. Deze wijziging is besproken in het algemeen deel van de toelichting

Memorie van toelichting (Kamerstukken II, 2016/17, 34534, nr. 7)

Artikel 6 – vaststelling klimaatplan

[Voorheen artikel 6 komt gedeeltelijk overeen met het huidige artikel 5]

Het voorgestelde artikel 6 geeft aan dat de Minister van Infrastructuur en Milieu in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad en nadat het overlegd is aan de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, het klimaatplan vaststelt. Dit maakt hem verantwoordelijk voor de coördinatie rondom de totstandkoming van het klimaatplan, en aanspreekbaar voor de uitvoering ervan. Echter, zoals hierboven uiteen is gezet, is klimaatbeleid, en het daarmee samenhangende energiebeleid, een onderwerp van nationaal belang. Het overstijgt de individuele departementen doordat de verantwoordelijkheid voor het behalen van de doelstellingen inhoudelijk onder de verantwoordelijkheid van verschillende departementen valt. De indicatieve verdeling van het emissiebudget over de sectoren impliceert ook een verdeling van de verantwoordelijkheid voor het behalen van die budgetten over de verschillende departementen. Ook de inzet van beleid en bijbehorende maatregelen valt onder de verantwoordelijkheid van verschillende Ministers. Zo zal in de huidige taakverdeling de Minister van Economische zaken de verantwoordelijkheid dragen voor het behalen van het emissiebudget voor de landbouw sector en de industrie, en zal de Minister van Infrastructuur en Milieu inhoudelijk verantwoordelijk zijn voor de budgetten voor verkeer en vervoer. Het feit dat het klimaatplan wordt vastgesteld in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad garandeert dat alle departementen betrokken zijn bij het opstellen van het klimaatplan. Het voorgestelde artikel bepaalt vervolgens in het eerste lid dat het klimaatplan aan de Eerste en Tweede Kamer wordt overlegd en verklaart afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing. Op deze wijze wordt niet alleen parlementaire betrokkenheid maar ook maatschappelijke participatie vereist. De Klimaatcommissie brengt advies uit over het klimaatplan en het nationaal emissiebudget. Bij de toelichting op de artikelen 12 en 13 wordt hierop nader ingegaan. Het derde lid van artikel 6 geeft aan het advies van de Klimaatcommissie in acht wordt genomen en dat enkel gemotiveerd kan worden afgeweken van het advies inzake het nationaal emissiebudget. Dit betekent dat het advies van de Klimaatcommissie op dit punt een zwaarwegend karakter heeft. De Climate Change Act van het Verenigd Koninkrijk werkt met een vergelijkbare «comply or explain» systematiek. Het parlement heeft hierdoor duidelijk zicht op de keuzes die de regering maakt en kan de regering hierop aanspreken en indien wenselijk aansturen. Uiteraard ligt het in de lijn der verwachtingen dat de regering ook ten aanzien van de overige onderdelen van het klimaatplan aangeeft in hoeverre het de adviezen van de Klimaatcommissie heeft overgenomen. Hier wordt de regering echter iets meer vrijheid geboden.

De wetenschappelijke, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen rondom klimaat en klimaatbeleid zijn sterk aan verandering onderhevig. Internationale en Europese ontwikkelingen kunnen aanpassing van het klimaatplan vergen. Het voorgestelde vierde lid maakt dan ook mogelijk dat het klimaatplan gewijzigd kan worden. De procedurele vereisten die gelden voor de totstandkoming zijn ook op de wijziging van toepassing.

HOOFDSTUK 3 VERANTWOORDING

Artikel 6 – klimaat- en energieverkenning

1. Het Planbureau voor de Leefomgeving brengt eenmaal per jaar aan Onze Minister een klimaat- en energieverkenning uit.
2. De klimaat- en energieverkenning is een wetenschappelijke rapport over de gevolgen van het gevoerde klimaatbeleid in het voorafgaande kalenderjaar.
3. De klimaat- en energieverkenning bevat in ieder geval voor het voorafgaande kalenderjaar:
  - a. de emissies van broeikasgassen;
  - b. de emissies van broeikasgassen per sector, en
  - c. de ontwikkelingen en maatregelen die invloed hebben gehad op de emissies van broeikasgassen.

Toelichting

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

Het nieuwe hoofdstuk 3 betreft de verantwoording en kent de volgende wijzigingen.

De term klimaatjaarverslag wordt gewijzigd in klimaat- en energieverkenning om een duidelijk onderscheid te maken tussen een financieel jaarverslag en een klimaat-inhoudelijk klimaatverslag. In het artikel wordt tot uitdrukking gebracht dat de KEV door het PBL wordt opgesteld om duidelijk te maken dat dit een onafhankelijk wetenschappelijke weergave van de voortgang van het klimaatbeleid is.

Memorie van toelichting (Kamerstukken II, 2016/17, 34534, nr. 7)

[Het huidige artikel 6, lid 3 komt gedeeltelijk overeen met het eerdere artikel 9, lid 3]

[...]

In het nationale klimaatverslag staan het totaal van de emissies van broeikasgassen, het aandeel hernieuwbare energie en de hoeveelheid energiebesparing in Nederland.

[...]

Artikel 7 – klimaatnota

1. Onze Minister zendt de klimaat- en energieverkenning op de vierde donderdag van oktober aan beide kamers der Staten-Generaal, tenzij deze datum valt in een periode waarin de Tweede Kamer der Staten-Generaal met reces is of wanneer deze datum een nationale feestdag is. In dat geval zendt Onze Minister de klimaat- en energieverkenning, na overleg met de voorzitters van beide kamers der Staten-Generaal, uiterlijk op 1 november van hetzelfde jaar aan beide kamers der Staten-Generaal.
2. Onze Minister zendt gelijktijdig met de verzending van de klimaat- en energieverkenning de klimaatnota aan beide kamers der Staten-Generaal.
3. De klimaatnota bevat:
  - a. het totaalbeeld van de realisatie van het klimaatbeleid zoals dit is opgenomen in het klimaatplan;
  - b. een weergave per ministerie van de voornaamste aspecten van de realisatie van het klimaatbeleid;

- c. een weergave van de gevolgen voor de departementale begrotingen van het klimaatbeleid;
  - d. de financiële gevolgen voor huishoudens, ondernemingen en overheden van significante ontwikkelingen in het klimaatbeleid die afwijken van het klimaatplan;
  - e. de wijze waarop de klimaat- en energieverkenning wordt betrokken bij de eerstvolgende herziening of de evaluatie van de voortgang van het klimaatplan, en
  - f. de rapportage over de voortgang van de uitvoering van het klimaatplan, bedoeld in artikel 4, tweede lid, als deze is uitgevoerd.
4. De Afdeling advisering van de Raad van State wordt over de klimaatnota gehoord.

Toelichting

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

Naast de klimaat- en energieverkenning wordt een klimaatnota toegevoegd. Deze wordt apart benoemd om onderscheid te maken tussen het feitelijke rapport van het PBL (de KEV) en de beleidsmatige reactie van de regering daar op.

De Raad van State wordt gehoord over de klimaatnota voordat deze wordt aangeboden aan het parlement met de KEV.

HOOFDSTUK 4 PARTICIPATIE

Artikel 8 – participatie en overleg

1. Ten behoeve van de uitvoering van deze wet en het behalen van de doelstellingen, bedoeld in artikel 2, voert Onze Minister overleg met bestuursorganen van provincies, waterschappen, gemeenten en overige relevante partijen.
2. In het overleg worden in ieder geval de voortgang van de uitvoering van het vigerende klimaatplan en voorstellen voor maatregelen voor het in voorbereiding zijnde klimaatplan besproken.
3. Onze Minister bevordert door middel van het overleg het sluiten van overeenkomsten met partijen, gericht op het bereiken van de doelstelling, bedoeld in artikel 2.

Toelichting

Memorie van toelichting (Kamerstukken II, 2016/17, 34534, nr. 7)

In het algemeen deel van deze memorie van toelichting is uitgebreid ingegaan op de inspanningen die geleverd moeten worden om klimaatverandering tegen te gaan en die noodzakelijk zijn om de doelstellingen van deze wet te behalen. Deze inspanningen vergen nauw samenwerking tussen de regering, politiek en alle onderdelen van de samenleving, waaronder andere bestuursorganen, bedrijven, maatschappelijke organisatie maar ook individuele burger. De door de WRR geadviseerde deliberatieve functie, waarbij maatschappelijke dialoog over het lange termijn beleid gestimuleerd en georganiseerd wordt, en waarin nadrukkelijk participatie, dialoog en maatschappelijk initiatieven gestimuleerd worden, wordt door het voorgestelde artikel 11 [= 8] bij Onze Minister neergelegd. Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan het algemene beginsel dat de regering ter voorbereiding en uitvoering van regelgeving de samenleving betreft. Door het expliciet in de wet op te nemen ontstaat de mogelijkheid om hem hier nadrukkelijk op aan te spreken. Uitgangspunt van artikel 11 [= 8] is dat ten behoeve van de uitvoering van deze wet overleg gevoerd wordt met alle relevante partijen. Het overleg ziet dus niet alleen op het opstellen van het klimaatplan en de klimaatbegroting, maar ook op de uitvoering van de daarin opgenomen maatregelen. Ook ziet het overleg op het bevorderen van afspraken met partijen, waarbij gedacht

kan worden aan afspraken zoals het Energieakkoord. Uiteraard kan de Minister van Infrastructuur en Milieu hierbij ondersteund worden door de Klimaatcommissie en kan de feitelijke uitvoering via de Klimaatcommissie geschieden.

Nota van wijziging (Kamerstukken II, 2017/18, 34534, nr. 10)

Het nieuwe hoofdstuk 4 betreft de participatie die voorheen was opgenomen in hoofdstuk 6. De inhoud hiervan is niet gewijzigd.

HOOFDSTUK 5 SLOTBEPALINGEN

Artikel 9 – Inwerkingtreding

[gewijzigd bij tweede nota van wijziging]

Deze wet treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip **dat voor de verschillende artikelen of onderdelen daarvan verschillend kan worden vastgesteld.**

Toelichting

Memorie van toelichting (Kamerstukken II, 2016/17, 34534, nr. 7)

Het voorgestelde artikel 13 [=9] maakt inwerkingtreding bij koninklijk besluit mogelijk, zodat voldoende recht kan worden gedaan aan het wetgevingsproces en de bepalingen van de Wet raadgevend referendum. Gelet op doelen van het wetsvoorstel is het wenselijk dat het wetsvoorstel zo snel mogelijk nadat het tot wet is verheven in werking treedt. Hierbij is mede van belang dat al in 2018 onder de Overeenkomst van Parijs de eerste faciliterende dialoog («facilitative dialogue») zal plaatsvinden om de inspanningen te inventariseren van de partijen gericht op het behalen van de lange termijndoelstelling vervat in artikel 4, eerste lid, van de Overeenkomst en om input te leveren voor de voorbereiding van de NDC'S overeenkomstig artikel 4, lid 8, van de Overeenkomst. De instrumenten van het wetsvoorstel kunnen het benodigde kader geven voor de voorbereiding en uitvoering van de Nederlandse inzet op dit punt.

Tweede nota van wijziging (Kamerstukken II, 2018/19, 34534, nr. 37)

Deze wijziging voorziet in een gefaseerde inwerkingtredingsbepaling.

Artikel 10 – Citeertitel

Deze wet wordt aangehaald als: Klimaatwet.

Lasten en bevelen dat deze in het Staatsblad zal worden geplaatst en dat alle ministeries, autoriteiten, colleges en ambtenaren die zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven

De Minister van Economische Zaken en Klimaat,